

PRIMERS IMPACTES DE LA COVID-19 A LA SOCIETAT DE LES ILLES BALEARS

OBSERVATORI SOCIAL DE LES ILLES BALEARS

Maria Antònia Carbonero Gamundí, David Abril Hervás (coords.)

Fernanda Caro Blanco, María Gómez Garrido

Joana Maria Mestre Miquel, Isabel Nadal Amengual

Caterina Thomàs Vanrell

PRIMERS IMPACTES DE LA COVID-19 A LA SOCIETAT DE LES ILLES BALEARS

OBSERVATORI SOCIAL DE LES ILLES BALEARS

Maria Antònia Carbonero Gamundí, David Abril Hervás (coords.)
Fernanda Caro Blanco, María Gómez Garrido
Joana Maria Mestre Miquel, Isabel Nadal Amengual
Caterina Thomàs Vanrell

Universitat
de les Illes Balears

Càtedra
d'Innovació Social
"la Caixa"

Obra Social "la Caixa"

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
SERVEIS SOCIALS

© del text: els autors

© de les imatges: els autors, 2020

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2020

Primera edició: octubre de 2020

Edició: Edicions UIB. Cas Jai. Campus universitari. Cra. de Valldemossa, km 7.5.

07122 Palma (Illes Balears) <https://edicions.uib.cat>

Imatge de la coberta: ultimahora.es (T. Ayuga)

Disseny i maquetació: Gràfiques Planisi

Impressió: Gràfiques Planisi

ISBN: 978-84-8384-434-2

DL: PM 868-2020

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre ni de la coberta, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís dels titulars del *copyright*.

AGRAÏMENTS

Al llarg de l'estudi que comprèn la present publicació hem comptat amb la col·laboració de diferents persones, entitats i institucions.

La publicació d'aquest llibre ha sigut possible gràcies al suport de la Conselleria d'Afers Socials i Esports a través de la convocatòria de subvencions per a la publicació i difusió de resultats de treballs d'investigació en l'àmbit dels serveis socials. La Conselleria d'Afers Socials i Esports no s'identifica necessàriament amb les idees, les opinions i les valoracions exposades en els treballs dels quals subvencioni la publicació, ni se'n fa responsable.

Agraïm les dades compartides per part de l'Institut Balear de la Dona; de l'Oficina Balear d'Infància i Adolescència; de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (Consell de Mallorca); de la Direcció General de Planificació, Equipaments i Formació (Conselleria d'Afers Socials, Esport i Cooperació); del Servei de Salut dels Illes Balears; del Servei d'Informació Territorial de les Illes Balears; del Consell de Mallorca, de Menorca, d'Eivissa i de Formentera. La disponibilitat d'aquestes dades ha estat essencial en l'anàlisi d'aquesta recerca.

D'altra banda, agraïm enormement la participació en les entrevistes en profunditat realitzades a personal de diferents entitats i institucions:

Àrea de Cultura i Benestar de l'Ajuntament de Palma; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Lluçmajor; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Calvià; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Pollença; Conselleria d'Afers Socials i Esports; Direcció General d'Igualtat i Diversitat; Confederació General del Treball; Sindicat de treballadores i treballadors Intersindical de les Illes Balears; Confederació Sindical de Comissions Obreres de les Illes Balears; Unió General de Treballadors de les Illes Balears; Kellys de Mallorca; EAPN Mallorca; Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat; Metges del Món Balears; Càritas Diocesana de Mallorca; Creu Roja de les Illes Balears; Centre de Salut Escola Graduada; Xarxa de Suport Mutu de Mallorca; Xarxa de Suport Mutu d'Eivissa; Xarxa de Suport Mutu de Sineu; Cooperativa Coanegra; Cooperatives Agro-alimentàries de les Illes Balears.

Heu contribuït al fet que aquesta recerca sigui possible i, per tant, a què el present informe sigui avui una realitat. Gràcies per ajudar-nos a recórrer juntes aquest difícil camí.

Confiem que aquesta recerca d'emergència aportí un granet d'arena en la comprensió i transformació del món en què vivim.

ÍNDIX

1. Introducció	11
2. D'on venim? Escenari balear previ a la COVID-19	15
2.1. La població i el territori	16
2.2. L'economia balear i el turisme	20
2.3. Desigualtat, pobresa i exclusió	25
2.4. Desmantellament de l'Estat de Benestar: polítiques neoliberals i supressió de drets	29
3. Les condicions i els efectes desiguals del confinament i més enllà	35
3.1. El confinament: una mesura de conseqüències desiguals. El lloc i l'espai del confinament	36
3.2. El confinament i l'educació. Conseqüències desiguals en l'educació	38
3.3. Els efectes del confinament en la salut mental	40
3.4. "Distància social", estigmatització i anomia	41
4. Els efectes en l'ocupació	45
4.1. Atur a Balears el 2019	46
4.2. Un retrocés de l'activitat i l'ocupació sense precedents	48
4.3. La importància dels ERTO com a "fre de mà" de la destrucció de llocs de feina	51
4.4. Impacte sobre col·lectius amb especials dificultats d'ocupabilitat	54
4.5. Precarietat, seguretat i salut i negociació col·lectiva	56
5. Desigualtat social i COVID-19 en el territori	61
5.1. Les desigualtats de renda en el territori i les zones vulnerabilitzades	62
5.2. La incidència de la COVID per zones bàsiques de salut (ZBS)	65

6. Els efectes en la vulnerabilitat i l'exclusió social	69
6.1. La situació de pobresa material i risc d'exclusió	70
6.2. Les demandes socials. L'impacte de la pandèmia en els serveis socials	71
6.3. La situació de col·lectius específics front a la COVID	77
7. Les respostes de les administracions públiques	83
7.1. Les respostes de l'Administració pública autonòmica i local	86
7.2. Les respostes del Tercer Sector Social	98
7.3. El voluntariat i les xarxes de solidaritat ciutadana	100
8. La COVID-19 en perspectiva de gènere	105
8.1. La cura i l'ocupació de les dones	106
8.2. La violència masclista en temps de COVID 19.	110
8.3. Les dones en situació de prostitució. La invisibilitat més profunda	113
9. Conclusions i escenaris probables en un context d'incertesa	117
Bibliografia i referències	123
Relació de gràfics i taules	144
Relació alfabètica d'entrevistes realitzades	146

PRESENTACIÓ

DR. JORDI LLABRÉS BORDOY

Vicerector d'Innovació i Relacions Institucionals

Tenen vostès a les mans el primer informe social sobre els efectes de la pandèmia del coronavirus a la societat balear. Quan gairebé no ha passat ni un any de la primera onada de la COVID-19 i els efectes de la crisi sanitària s'estenen com una xacra a l'àmbit familiar, econòmic i social, l'Observatori Social, que forma part de la Càtedra d'Innovació Social "la Caixa" de la Universitat de les Illes Balears, publica, amb el suport de la Conselleria d'Afers Socials i Esport, aquesta investigació que recull i analitza les primeres dades socials de què disposem a les Illes Balears.

Vivim encara moments d'incertesa, però si una cosa ha deixat clara la pandèmia és que el paper de la recerca és primordial per abordar els efectes de la crisi sanitària, plantejar estratègies de futur i cercar solucions innovadores. Sense recerca no es crea el coneixement necessari per informar a la societat i formular polítiques socials.

Precisament, generar valor social a través de la formació, la recerca i la transferència de coneixement és l'objectiu principal amb què va néixer fa ara un any la Càtedra d'Innovació Social, una iniciativa conjunta de la Universitat de les Illes Balears i l'Obra Social "la Caixa". Les principals línies d'actuació de la Càtedra d'Innovació Social són la identificació de les necessitats socials en l'àmbit de les Illes Balears; la formació d'estudiants i professionals en l'àmbit de la innovació social, i el desenvolupament, avaluació i implementació de noves solucions en resposta a aquestes necessitats socials.

Teníem clar, des del principi, que l'Observatori Social de les Illes Balears havia de ser una eina pel coneixement de la situació social de les Illes, en constant diàleg amb les administracions i entitats socials de la comunitat, per establir noves sinergies centrades en la innovació social. Aquesta missió s'ha mostrat especialment rellevant en el context actual, marcat per l'impacte de la COVID-19 a les nostres vides. Per aquest motiu, des de la càtedra volem deixar palès el nostre agraïment a totes les persones, entitats i institucions que han participat en aquesta publicació i han permès posar de relleu que, fins i tot, als moments de crisi sorgeixen exemples de bones pràctiques socials.

En aquesta línia continuarem impulsant la innovació com a eina de transformació social. La relació amb la societat en general, i amb les entitats socials, en particular, és una estratègia imprescindible per tot el que significa de formació en valors, treball per la igualtat d'oportunitats i fer efectiu el compromís de la Universitat amb el progrés social. Des del convenciment que, en la societat actual, el coneixement és el factor de creixement més important, tant des d'un punt de vista social i cultural com des d'un punt de vista econòmic, volem bastir una universitat que dugui a terme la seva funció més característica i fonamental: la creació i la transmissió de coneixement per a la formació de les persones. En aquest context, la universitat ha de donar resposta al desafiament als quals ens enfronta la pandèmia i convertir-se en un referent en el desenvolupament de noves idees, serveis i models per donar resposta a les demandes socials a les Illes Balears.

INTRODUCCIÓ

Aquesta investigació recull l'anàlisi dels primers impactes socials de la COVID-19 a les Illes Balears, en un moment en què la incertesa sobre el futur més immediat, tant en termes de salut com en termes econòmics i socials, és molt gran.

Considerem prioritària aquesta tasca d'investigació, sistematització i difusió dels efectes de la situació actual de crisi sanitària, econòmica i social sobre una estructura determinada, la de les Illes Balears, que se caracteritza per la seva dependència del turisme, l'especial precarietat d'un conjunt important de la seva població treballadora, la depredació històrica del seu territori, que ha convertit les dificultats d'accés a l'habitatge en un problema central, i la feblesa heretada dels seus sistemes de protecció social i despesa social.

A través del Primer Informe Social, l'Observatori Social de les Illes Balears (OSIB) dona compliment a l'objectiu de recollir i generar informació per millorar el coneixement de la situació social de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera i detectar situacions emergents, punts crítics i respostes innovadores que facilitin la cohesió i la justícia social i que pugui ser útil per a la formulació de polítiques públiques, així com per a contribuir a què els mitjans de comunicació ofereixin una imatge de la realitat més precisa per tal que la ciutadania pugui estar ben informada. Aquesta vocació de servei públic es fa especialment important en el moment que vivim, tan marcat per l'impacte de la COVID-19 en la nostra salut, la nostra economia i la societat. En aquest moment, sabem que els sistemes de protecció social estan jugant un paper central en l'atenció de les necessitats de la ciutadania i que són un reflex del que ocorre en el conjunt de la societat.

La informació de què se disposa és fragmentada, dispersa, marcada per la immediatesa i la urgència de la situació; i potser es trigarà molt en poder fer una composició acurada dels efectes en les desigualtats de la societat balear arran del que estem experimentant, però en aquests moments ja podem traçar un cert dibuix de les conseqüències socials de la COVID-19. Les principals xifres de l'epidèmia respecte els casos diagnosticats i les morts; els efectes devastadors en termes d'ocupació; el desbordament de les demandes de protecció social; i les respostes que s'estan articulant des de l'administració pública i des del tercer sector, així com les iniciatives de solidaritat que han sorgit; sense oblidar, per suposat, l'impacte diferenciat en la vida dels homes i de les dones, perquè la perspectiva de gènere és del tot fonamental. Tots aquests aspectes formen part del context en què neix la recerca que dona com a fruit aquest informe social sobre els efectes de la pandèmia del coronavirus a la societat balear.

Segons les darreres dades disponibles (actualitzades a dia 15 d'octubre de 2020), Balears acumula 16.112 casos des dels primers, el 10 de febrer de 2020. D'aquests, 721 responen a positius d'usuàries i usuaris de residències geriàtriques; 837, a personal sanitari: 67,0% en centres sanitaris; 27,0% en centres sociosanitaris; i un 6,0% en altres tipus de centres, una informació molt rellevant pel que fa a la necessitat de nodrir de mesures de seguretat i de protecció al personal sanitari, en primera línia de foc front la COVID-19. En total, 329 han

perdut la vida a causa del virus des de la primera mort, el 12 de març de 2020, un terç de les quals es dona en usuàries i usuaris de residències. La taxa d'incidència acumulada total a Balears és, en els moments d'escriure aquestes línies, de l'1.401,7 (per 100.000 casos): 1.514,4 a Eivissa; 1.483,5 a Mallorca; 1.164,2 a Formentera; i, on menor és la incidència, a Menorca, amb una taxa de 469,0 (Direcció General de Salut Pública, 2020b).

Les dades recentment publicades per l'INE (INE, 2020g) ens obliguen també a revisar les xifres oficials de morts per la pandèmia, atès que tot i que les Illes Balears presenten una taxa d'excés de morts entre març i setembre d'un 10,0%, i a partir de juliol d'un 15,0% –més alta que altres anys però molt menor que la d'altres comunitats com Madrid i Catalunya–, hi ha dos pics, un a la primavera i un altre a la segona onada a partir de finals d'agost, que superen, segons les dades de defuncions totals registrades, la suma de la mitjana dels anys anteriors més les morts oficials per coronavirus. Un factor que indica que bé no s'han comptabilitzat correctament les morts directes per coronavirus, bé que hi ha una afectació indirecta de la pandèmia sobre les taxes totals de mortalitat.

La investigació se basa en fonts estadístiques secundàries; registres administratius sobre la situació a l'actualitat referides a l'àmbit laboral i de protecció social (demandes d'ajut d'emergència social, Renda Social Garantida, Renda Mínima d'Inserció); i en vint i una entrevistes semiestructurades a diferents agents socials de les Illes (sindicats, xarxes de suport mutu, moviments socials, entitats del tercer sector d'acció social, professionals dels serveis socials i responsables polítics). Concretament:

Administració Pública: Àrea de Cultura i Benestar de l'Ajuntament de Palma; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Lluçmajor; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Calvià; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Pollença; Conselleria d'Afers Socials i Esports; Direcció General d'Igualtat i Diversitat.

Sindicats i organitzacions laborals: Confederació General del Treball; Sindicat de treballadores i treballadors Intersindical de les Illes Balears; Confederació Sindical de Comissions Obreres de les Illes Balears; Unió Sindical de Treballadors de les Illes Balears; Kellys de Mallorca.

Tercer Sector Social: EAPN Mallorca; Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat; Metges del Món Balears; Càritas Diocesana de Mallorca; Creu Roja de les Illes Balears.

Associacions i organitzacions ciutadanes: Xarxa de Suport Mutu de Mallorca; Xarxa de Suport Mutu de Sineu; Cooperativa Coanegra; Cooperatives Agro-alimentàries de les Illes Balears.

Centres de salut: Centre de Salut Escola Graduada.

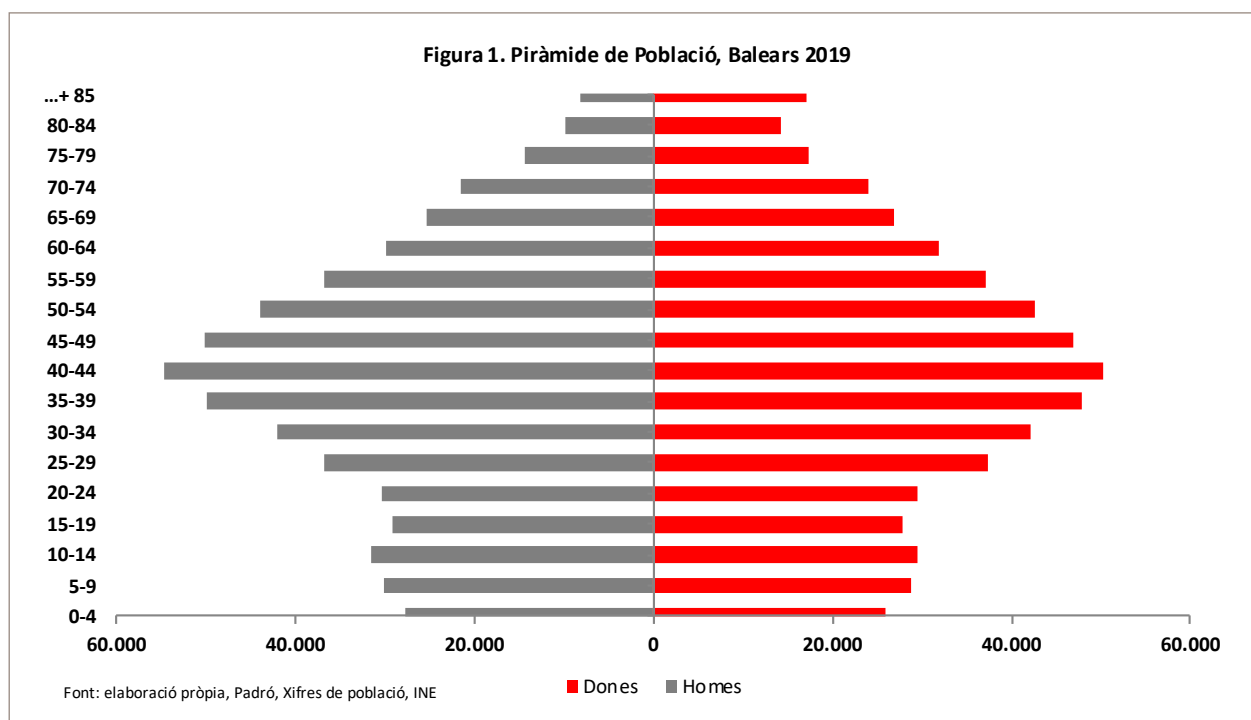
S'espera que l'Informe Social sigui un instrument útil per a un millor coneixement de l'impacte de la pandèmia i de la crisi econòmica i social en la qual ens trobem i que afavoreixi el debat sobre el diagnòstic de la situació i les estratègies a adoptar amb la participació de la societat civil. Aquesta publicació té també la vocació de ser un instrument a l'abast dels responsables de polítiques públiques i gestors de serveis socials als diferents nivells, però també una eina de divulgació i reflexió sobre la realitat social oberta i a l'abast del conjunt de la ciutadania.

2.

D'ON VENIM?
ESCENARI
BALEAR PREVI
A LA COVID-19

2.1. La població i el territori

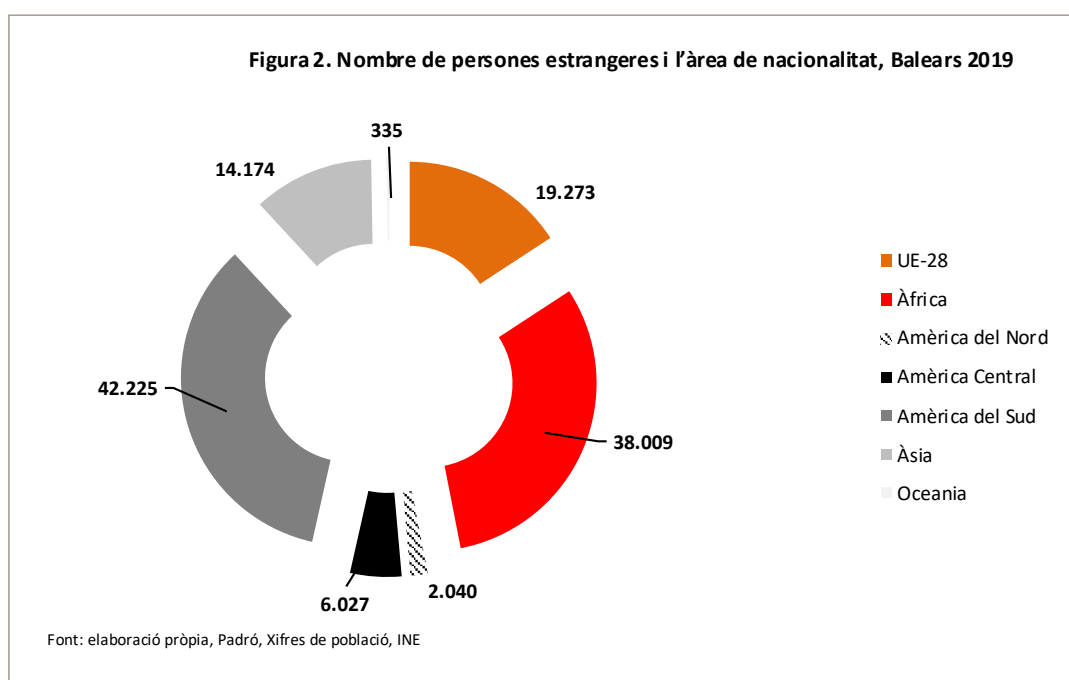
Balears compta l'any 2019 amb 1.149.460 de persones, de les quals, un 50,2% són dones i un 49,8% són homes (IBESTAT). La piràmide de població de Balears (Figura 1), com la d'Espanya en el seu conjunt, té la forma regressiva, típica dels països desenvolupats, amb taxes de natalitat i mortalitat baixes i un creixement natural molt baix. L'esperança de vida a Balears, l'any 2019, és de 83,6 anys: 85,8 en les dones i 81,3 en els homes (INE). Cal esmentar aquí que la pobresa també té gènere i que moltes de les dones majors que viuen a dia d'avui són persones que compten amb pensions, a vegades, molt escasses (moltes d'aquestes dones mai no van cotitzar atès que l'accés al mercat laboral per les dones va ser molt lent i tardà a Espanya). Una esperança de vida més alta en les dones també ens ha de portar a no perdre de vista les necessitats (econòmiques, d'habitatge...) d'aquestes.

Balears és la Comunitat Autònoma amb més proporció de persones d'origen estranger registrades al Padró Continu, juntament amb Catalunya i València: un 17,8% de la població és d'origen estranger el 2019 (dades definitives) i arribant al 18,8% aquest 2020 (dades pro-

visionals) (INE, 2020b). És un elevat percentatge, però, tot i així, per sota del que es donava els anys 2011 i 2012, quan hi havia a les illes més de 240.000 persones estrangeres empadronades (Guijarro, 2020a), el que pot indicar que la crisi financera de 2008, molt notòria entre 2010 i 2014, va expulsar molta gent estrangera que havia arribat a les illes per treballar i que possiblement no trobà la promesa de millorar la seva qualitat de vida.

Formentera i Eivissa són les illes on més població estrangera hi resideix, ja que ronda el 30% (29,0% i 25,1% de la població, respectivament). Menorca, al contrari, només registra un 11,2% de població estrangera resident, i Mallorca té un 17,2% de població d'origen estranger. En el conjunt de les Balears, 19.273 persones són originàries de la Unió Europea (28). És remarcable que al voltant de 80.000 persones provenen de països d'Àfrica i d'Amèrica del Sud (38.009 i 42.225 persones, respectivament) (Figura 2). A totes les illes, dintre del col·lectiu de persones migrades, predomina la població procedent d'Amèrica Llatina i del nord d'Àfrica, especialment del Marroc (GOIB, 2016), possiblement per les similituds culturals i idiomàtiques en el primer cas, i per la proximitat en el segon. Tampoc és menyspreable les quasi 15.000 persones que provenen d'Àsia. Tenir en compte la composició ètnica-cultural de la població esdevé essencial per tal de dissenyar polítiques, plans i programes que siguin inclusives i que respectin les particularitats de cada grup, a més de conèixer les seves necessitats i mancances.

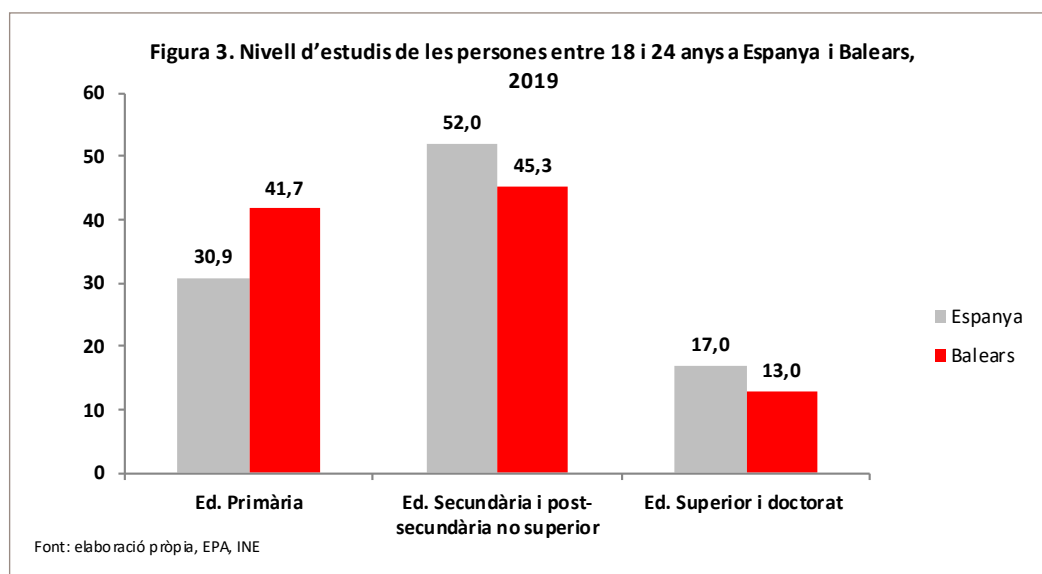

El nivell formatiu assolit per part de la població, especialment de la jove, és també un indicador de la qualitat de vida de les persones, en la mesura que aconseguir nivells alts de formació s'associa generalment a més nivell de renda, d'ocupació, i fins i tot de salut (INE, 2020d). És important tenir en compte que l'educació és fonamental perquè actua com a mecanisme igualador en una societat que no és equitativa en el repartiment d'oportunitats. De fet, entre els objectius de l'Estratègia d'Educació i Formació Europa 2020 s'estableix que el percentatge de persones amb edats compreses entre 30 i 34 anys que hagin completat amb èxit l'educació superior (estudis de formació professional de cicle superior, estudis universitaris i doctorat) hauria de ser almenys del 40%. Aquest indicador, a més, forma part dels

Indicadors de Desenvolupament Sostenible publicats per Eurostat (Objectiu 4: educació de qualitat) (INE, 2020e).

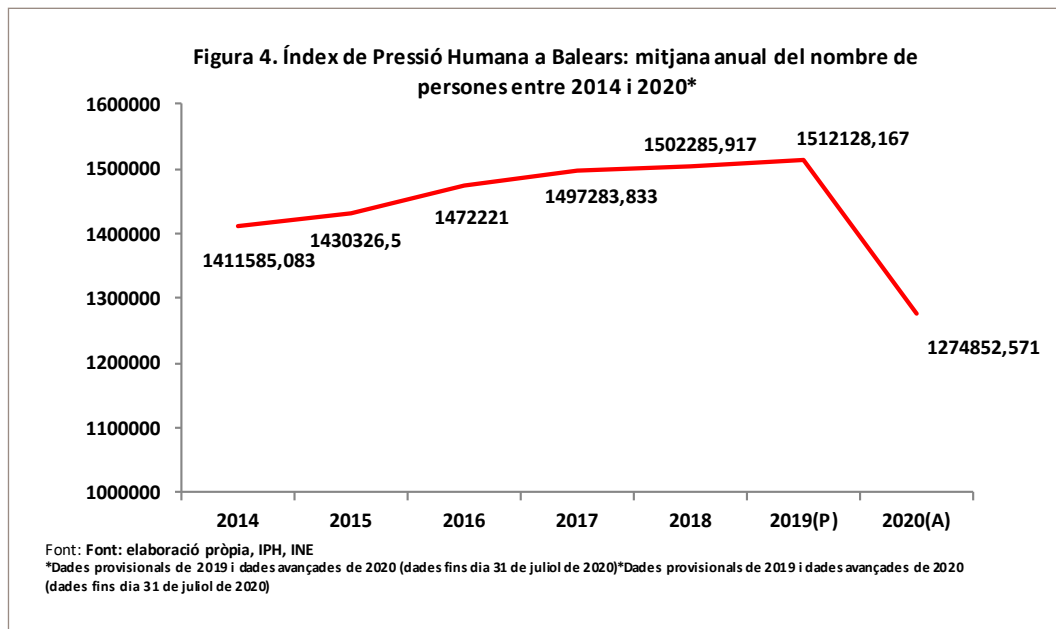
La vulnerabilitat està molt relacionada amb el nivell de formació, no només perquè un baix nivell d'estudis permet un accés limitat al mercat laboral, sinó perquè a més l'accés al coneixement és molt important pel que fa al desenvolupament d'una ciutadania amb cultura política, és a dir, que participi en política (en qualsevol de les seves formes), que confia que la persona pot fer-hi alguna cosa per la política i que la política pot fer també alguna cosa per la persona i la seva emancipació (De Sousa Santos, 2006).

El 2018, el nivell formatiu de les persones entre 18 i 24 anys a Espanya i Balears majoritari és el d'educació secundària i post-secundària no superior, amb diferències (Figura 3): mentre al conjunt de l'Estat espanyol el percentatge de les persones d'entre 18 i 24 anys que no tenen l'escolarització obligatòria és del 30,9%, a Balears és del 41,7%; el percentatge de persones amb estudis secundaris i post-secundaris no superiors és major al conjunt de l'Estat espanyol que a Balears (52,0% i 45,3%, respectivament). També hi ha menys percentatge de persones amb estudis superiors i doctorat a Balears, un 13,0% (a Espanya, 17,0%). Una de les raons d'aquesta diferència radica en què a Balears l'activitat econòmica més estesa és la del turisme, que moltes vegades demanda mà d'obra no qualificada, i això atrau a molts i moltes joves. L'educació secundària obre moltes portes en el mercat laboral, fent una passa més en l'educació com a mecanisme igualador d'oportunitats. La desigualtat no s'esborra amb més ocupació, però sí amb més qualitat de la mateixa, que sigui digna i decent, en consonància amb l'ODS 8, de l'Agenda 2030.

L'Índex de Pressió Humana (IPH), indicador que estima la càrrega demogràfica real que suporta un territori en un interval de temps determinat, va trobar el seu màxim el 2017, tot i que la tendència acumulada és creixent (Figura 4). Si bé és cert que els anys posteriors a 2017 registren uns màxims menors, s'ha de tenir en compte que l'activitat turística ja no es concentra únicament en els mesos d'estiu, i això fa que augmenti el valor global: el valor màxim es redueix a partir de 2017, però no el seu valor global, ja que el nombre de persones a les illes no arriba a 1.500.000 el 2017 i supera aquesta xifra el 2019. De fet, la diferència entre la pressió de juliol i d'agost es fa cada cop més curta, el que significa que les illes suporten

un nombre de persones molt elevat, massa elevat, durant més temps (Última Hora, 2019; Ramis, 2019). Tot i que les dades referents a 2020 només comptabilitzen fins el mes de juliol, la baixada de persones que suporten les Illes és destacable, perquè el turisme decau fins que comença la temporada una altra vegada, cap a l'abril, quan l'estat d'alarma per la COVID-19 ja havia estat declarada a l'Estat espanyol (OMS, 2020a).

Resulta primordial lligar el turisme a quasi qualsevol estudi geogràfic a Balears, i per tant, també ocorre així amb l'IPH, perquè el turisme –o més aviat, el nivell exacerbant de consum que el turisme genera– suposa un increment de la pressió que les persones exerceixen sobre el territori i, com a conseqüència d'aquesta pressió, un esgotament accelerat dels recursos naturals del mateix (Murray et al., 2005). L'efecte més evident de la pressió humana és la saturació d'espais naturals i de centres urbans i rurals que tenen un paper important en la consecució del benestar de les persones que habiten el territori, però també en la cadena de valor de la indústria turística (Riera, 2018). La Direcció General de Recursos Hídrics va detectar que la pressió humana de les illes comporta saturació i abocaments de depuradores que acaben contaminant les aigües de costa i dels aqüífers (Adrover, 2019). A més, és destacable un augment en el consum d'aigua, passant de 84.938 hm³ l'any 2000 a 101.605 hm³ el 2018 (Conselleria de Medi Ambient i Territori, s.d.). Com indica Carreras (2019):

El cas de l'aigua segurament és el més apressant, ja que les reserves d'aigua a l'illa han disminuït enormement en les últimes dècades (...) Aquesta baixada del nivell piezomètric resulta desigual en diferents zones de l'illa, però entre altres coses ja ha provocat que nombroses fonts naturals deixin de rajar. Un dels sistemes naturals afectats per la reducció d'aportació d'aigua és l'Albufera des Grau, en ple parc natural, i nucli de la Reserva de Biosfera (p.86).

Així i tot, els efectes de la pressió humana no sempre són evidents i per això moltes vegades s'anomena "pressió humana difosa": l'actuació de l'impacte és lenta, però s'estén pel territori i afecta de manera continuada a plantes, animals, ecosistemes, sòl, aigua... (De Pablo Pons, 2016). Per aquest motiu és necessari un estudi que realitzi un seguiment de l'efecte i de les seves conseqüències, però això sovint no es dona. L'illa de Mallorca és la que més pressió humana suporta, amb molta diferència, amb una xifra que supera el milió de persones,

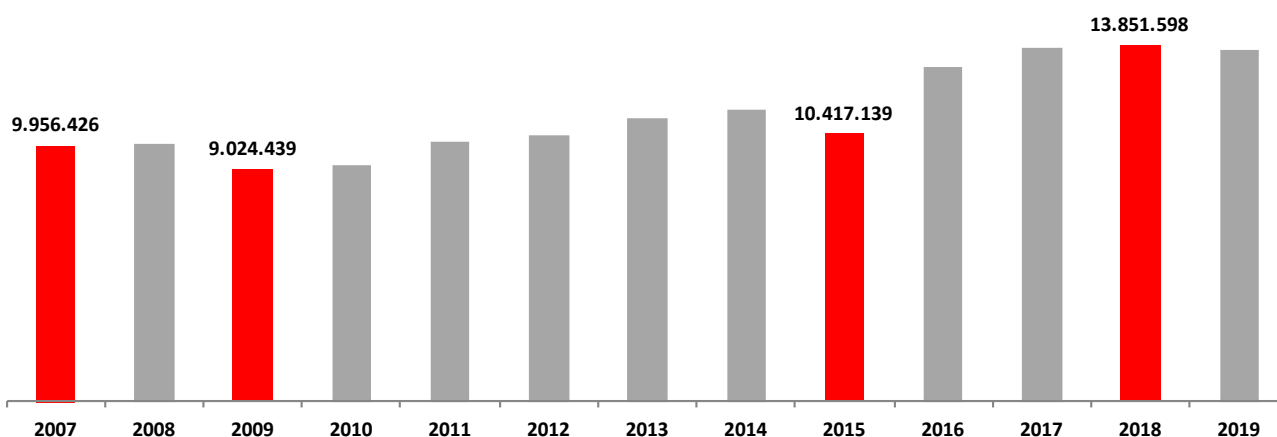
seguida d'Eivissa, que a partir de 2015 veu augmentat el seu nombre. En canvi, Menorca i, especialment Formentera, registren un nombre baix de persones, per sota de les 200.000, tot i que en tots els casos multipliquen la població resident durant tot l'any. El fet que les Balears siguin illes és de cabdal importància pel que fa a la conservació de la biosfera, degut a l'endemisme de les espècies i a l'aïllament inherent al fet geogràfic, ja que si s'extingeix una espècie, desapareix de forma global i irreversible (De Pablo Pons, 2016), per això cal que la pressió humana no posi en risc l'equilibri amb el medi.

2.2. L'economia balear i el turisme

Espanya es va especialitzar en l'economia turística durant els anys cinquanta, enmig de la dictadura franquista, no només per pal·liar la crisi del règim, sinó també per legitimar-se cap a l'exterior (Murray i Cañada, 2020). Però fou després de la crisi dels setanta i amb la mort de Franco que el capitalisme espanyol va assentar les seves bases sobre la indústria immobiliària, constructora i turística, dissenyant el país de “sol, platja i totxos” que és àmpliament conegut; un país que ha preferit grans inversions en aquesta vessant de l'economia, abans que destinar diners a Educació, Sanitat i Serveis Socials. És a dir, beneficis de les empreses turístiques, immobiliàries i promotors de la construcció, en detriment de l'Estat de Benestar.

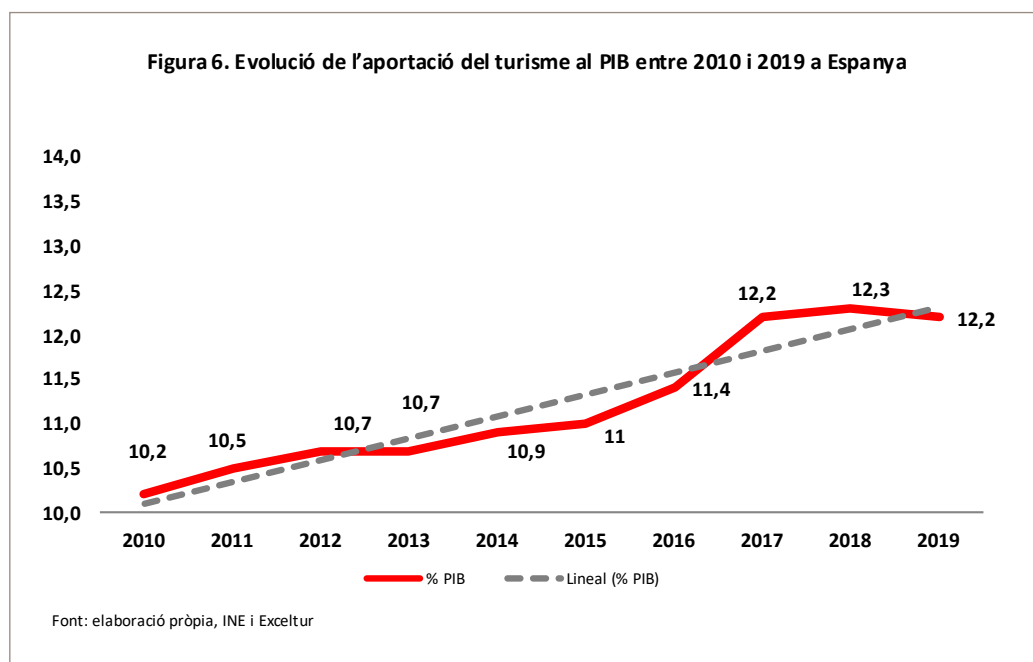
Així, després de la crisi econòmica-financera que castigà Espanya l'any 2008, fins gairebé el 2014, quan comença la tímida recuperació, Espanya optà per la creació de societats cotitzades d'inversió immobiliària (SOCIMIs), alhora que entraven agressius fons d'inversió, com *BlackRock*, a formar part dels consells d'administració i com accionistes i inversors d'una gran part de les empreses de l'IBEX-35, també de les turístiques (per exemple, *Norges Bank* disposa del 3,5% de Melià; o *Blackstone* és propietària d'Hispania i d'HIP (Murray i Cañada, 2020). La conseqüència de tot això és que la vida econòmica i social d'Espanya es veu ara cada vegada més condicionada per les preferències d'aquests gegants financers. A més a més, entre 2007 i 2019 va augmentar en gairebé 15 milions el nombre de turistes internacionals que visitaven Espanya, batent rècords des de 2013. A Balears, el rècord es registra l'any 2018, quan varen visitar les illes 13.851.598 persones (Figura 5).

Figura 5. Nombre de turistes a Balears entre 2007 i 2019*

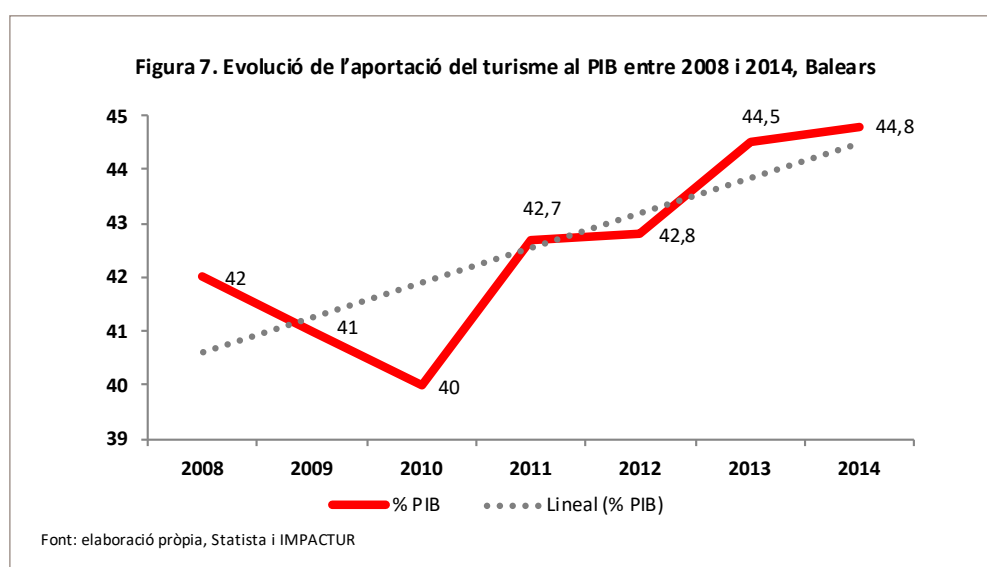
Font: Font: elaboració pròpia, FRONTUR, INE
*Dades provisionals de 2019

Un informe elaborat per American Express i el World Travel & Tourism Council (WTTC), un lobby compost per les grans empreses mundials del sector turístic (Expedia, Accor, Airbnb, Thomas Cook o Trip Advisor, entre altres) mostrava que l'aportació al Producte Interior Brut (PIB) i a l'ocupació per part del turisme d'Espanya va arribar als màxims el 2018, amb 191.000 milions (un 15% del PIB), augurant un continu creixement en el futur, i estimant un PIB generat pel turisme que avançaria un 2,5% anual entre 2019 i 2029 (Molina, 2019). Les estadístiques, però, reflecteixen que l'aportació al PIB per part del turisme és del voltant del 12% a Espanya (dades de 2019) i un 44,8% a Balears (dades de 2014). L'any 2019 l'aportació del turisme al PIB de l'economia espanyola fou de 150.160 milions d'euros, el que representa el 12,2% (Page, 2020), una mica més baix que el 2018, quan el percentatge era del 12,3% (INE, 2019). De fet, el 2018 i el 2019, el turisme va créixer per sota del PIB general: l'augment el 2019 va ser de l'1,5% front el 2,0% previst, significant aquest el pitjor registre des de 2013, cosa que també reflexa l'Indicador Sintètic del PIB Turístic (Exceltur, 2020a). El percentatge del PIB turístic a Balears assolí quasi el 45% el 2014 (Exceltur i GOIB, 2014), tot i que al tancament de 2019 aquest representava al voltant del 35% (Economía de Mallorca, 2019), encara que les dades definitives es presentaran al proper MIOIB (Marco Input-Output de Balears), el 2021. Les vendes de les empreses turístiques varen créixer un 3,5%, entre les que destaquen les empreses d'oci (+6,0%), el transport de passatgers (+5,1%), els hotels urbans (+4,3%) i els turoperadors espanyols (+4,5%). Per altra banda, la caiguda de la demanda estrangera es va notar molt més als hotels de costa (-0,7%) i les empreses de *rentacar* (+0,4%), especialment a les illes, precisament, entre altres factors, perquè el turisme d'interior i de muntanya han començat a desbancar el turisme de costa que ha venut i continua venent Balears, que concretament ha viscut una caiguda del 5,7% (El Independiente, 2020).

La tendència és creixent en ambdós casos (Figura 6 i Figura 7). Tot i que es noten els anys de la crisi que va començar el 2008, aquesta recessió fou més crua a Balears. Però tot i així, s'observa un percentatge del PIB molt elevat, de gairebé el 45%, el que indica molta dependència econòmica del sector. L'informe d'IMPACTUR referent a les Illes Balears (Excel-

tur i GOIB, 2014) acredita el protagonisme del sector turístic en la recuperació del conjunt de l'economia: entre 2010 i 2014, “l’activitat turística va créixer un 3,5% de mitja interanual front al 0,6% del conjunt de l’economia de les illes” (p.5); un creixement marcat, entre d’altres, per les iniciatives de caràcter públic-privat per al reposicionament de l’oferta turística, incrementant l’aportació del turisme al conjunt de l’economia Balear fins al 44,8% (4,8% més que a 2010). És el que es denomina “monocultiu turístic”: una dependència econòmica del turisme (Ramiro i González, 2020). La taxa de retorn de l’activitat turística és molt ràpida: es produeix l’activitat, es consumeix i es reben els beneficis des del primer moment. Aquesta fórmula era molt necessària per sortir de la crisi financera. El mercat immobiliari se va reinventar a través de dues formes: els fons d’inversió especulatius (anomenats “fons voltor” justament per això) i el lloguer turístic. Llavors, el turisme esdevé el centre del model productiu, lligat a la construcció i el sector immobiliari, ja que es dóna solució a la crisi a través de la promoció del turisme en els entorns urbans.

El turisme (del qual depenen no sols l’hoteleria sinó també el comerç i el transport) i la immobiliària són la indústria de Balears: és el nostre “or” (Cercle d’Economia de Mallorca, 2017). Per això depenem de decisions, prioritats europees, empreses aèries, empreses de lloguer turístic... i finalment són les seves decisions que guien el turisme de les illes. Cal tenir en compte que alhora, es depèn de l’alimentació, l’energia, i altres activitats econòmiques exteriors, perquè aquí no es generen o es generen molt poc. Això converteix Balears en una Comunitat Autònoma molt fràgil i vulnerable, amb dificultats per cercar respostes a la crisi de la COVID-19. A més, el monocultiu turístic ens afecta a nivell mediambiental, social i econòmic, pel que fa a la sobresaturació de la població i un índex de pressió humana altíssim (com ja s’ha assenyalat). En aquest context, no pot obviar-se la consciència creixent de la ciutadania (i el seu rebot com a demanda política) sobre els efectes devastadors del mercat d’habitatge turístic, que acaba reconvertint les ciutats per adaptar-les als i les turistes que les visiten uns dies a l’any, i accelera el procés de gentrificació de barris com el centre de Palma i zones costaneres on fins ara hi vivia gent treballadora de l’hoteleria. En paral·lel, també es degraden altres zones en relació a l’anomenat “turisme d’excessos”, com la Platja de Palma i Magaluf (a Mallorca) i el *West End* de Sant Antoni, a Eivissa (Maroñas, 2020). Diverses autoritats de Balears i l’Ajuntament de Palma anunciaven el setembre de 2019 la intenció de reduir el nombre

de creuers que visiten la ciutat, però alhora, Ports de l'Estat invertia 116.000.000 euros per ampliar el port amb la finalitat de rebre més creuers (Megías, 2020). De fet, Mallorca aspira a convertir-se en Observatori de Turisme Sostenible, com Navarra, únic lloc d'Espanya entre els 21 que hi formen part a nivell internacional (Crónica Balear, 2020). No obstant això, l'Estratègia de Turisme Sostenible per a les Illes Balears (2017-2020) (GOIB, 2017b), no contempla mesures adreçades a reduir les externalitats negatives de l'activitat turística sobre el medi ambient, des de la pèrdua de biodiversitat a les emissions de CO², passant per la qualitat de l'aigua i l'aire o l'emplaçament dels establiments hotelers. Tampoc no es preveu, d'acord amb el caràcter multidimensional de la sostenibilitat, mesures pel que fa a la governança o les condicions socials, començant per la dignificació del treball en el sector turístic.

Documentals com *Tot inclòs* (2018) o *Overbooking* (2019) recullen la queixa generalitzada de la ciutadania illenca envers la saturació turística. En general, els mitjans de comunicació s'han fet ressò de la preocupació per la pressió generada pel creixent nombre de turistes que ens visiten, i del rebuig d'una part de la societat davant aquests impactes, com bé ho testimonien moviments socials com "Ciutat per a qui l'habita", a Palma, un dels exemples d'aquesta reivindicació social (Elorduy, 2020a) que coincideix en la seva pluralitat en una demanda de decreixement de la turistització de les illes (Fletcher et al., 2020), o de limitacions, per exemple, al turisme de creuers, que també generen saturació a les ciutats si no existeixen aquests límits. Aquesta conflictivitat dels residents davant una indústria turística poc regulada que ha fet pujar els preus de l'habitatge de forma desorbitada per mor del lloguer de vacances, provocant la gentrificació dels barris i l'expulsió progressiva dels seus residents contrasta amb el context de l'actual escenari de pandèmia. Aquesta preocupació per la saturació turística es transforma ara en una preocupació per la falta de turisme, evidentment perquè la balear és una economia basada en aquest sector, i més enllà, no sap què oferir perquè ha destruït la seva indústria i la seva producció local: ja va quedar clar amb la borrasca Glòria a inicis de 2020 que sols un 15% dels productes frescs d'alimentació als quals es podia accedir eren produïts a Balears, amb la qual cosa la dependència de l'exterior per part de les illes va quedar palpable (Diario de Mallorca, 2020a) amb el desabastiment d'alguns supermercats, i situa la diversificació econòmica ja no sols com una possibilitat sinó com una necessitat.

Passar a una gestió econòmica-social en què l'objectiu sigui aconseguir el benestar comú, respectant l'entorn mediambiental, és una demanda existent a les illes abans de la COVID-19. Per exemple, el Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa, GOB, va néixer el 1973; Amics de la Terra, el 1989; i exemples més recents es poden trobar en Terraferida, creada l'any 2015, i en La vida al centre, que ha nascut arran de la pandèmia. El principi rector de l'era industrial i post-industrial era l'acumulació; el produir més i més (DeGrowth, 2020). El canvi necessari passa per basar-se en una producció millor, no necessàriament més abundant. El progrés no s'entén ja en termes de quantitat, sinó de qualitat. Tot i així, val a dir que, en l'Agenda 2030, un dels Objectius de Desenvolupament Sostenible es fixa el creixement econòmic (i treball digne) (ODS 8), amb la qual cosa queda clar que el creixement continua sent un dels *mantres* de la nostra societat. A les Illes Balears, ara per ara, la sostenibilitat del turisme continua essent una idea llunyana, tot i que documents com l'estudi sobre la Prospectiva Econòmica, Social i Mediambiental de les Societats de les Illes Balears a l'Horitzó 2030 (Manera et al., 2019) apunten en aquesta direcció en la perspectiva d'assegurar un futur per a l'arxipèlag alineat amb la consecució dels ODS de l'Agenda 2030.

Tampoc es pot dir que hi hagi una clara voluntat política de fer més sostenible el turisme a les illes, tot i que és una demanda ferma. Si bé és cert que des de dia 1 de juliol de

2016 s'implementà la denominada *ecotaxa* (Turismo Sostenible, s/d), un impost de turisme sostenible, tot i que aquesta mesura no resulta del tot suficient, doncs el creixement constant sense fre té unes conseqüències ambientals que difícilment es soscaven amb impostos. Malgrat la intenció de fer sostenible el turisme a les illes, l'Estratègia de Turisme Sostenible per a les Illes Balears (2017-2020) no parla en cap moment de la protecció de la biodiversitat de les illes; de la contaminació atmosfèrica, lumínica, sonora; de les emissions de CO₂; del tractament de residus perillosos i no perillosos; de la saturació turística; dels emplaçaments hotelers; de la qualitat de l'aigua i de l'aire; dels plàstics d'un sol ús; de la reducció de creuers als ports balears; no parla ni tan sols d'ecoturisme o agroturisme. No cal dir que ni tan sols parla de l'altra cara de la sostenibilitat, la de governança i la d'allò social: no menciona, ni de passada, la necessitat de dignificar el treball en el sector turístic, i molt manco la voluntat d'acabar amb els paradisos fiscals.

L'any 2019, Espanya tancava els comptes econòmics del sector turístic amb uns reeixits balanços empresarials, tot i la fallida de la companyia Thomas Cook, que havia deixat més de 22.000 persones sense feina en tota la seva estructura, més d'un miler en el cas de Balears. Els anys anteriors excel·lents en matèria turística varen fer que l'impacte de l'enfonsament del touroperador no fos tan greu com es podia imaginar en un principi. Tampoc el Brexit, ni la DANA varen frenar l'optimisme respecte l'arribada de turistes i el creixement constant i permanent dels beneficis del sector. És més, fins i tot l'OMT (Organització Mundial del Turisme) assegurava aquesta previsió malgrat el coronavirus (Borràs, 2020). En aquest sentit, un altre any turístic s'iniciava amb les mateixes característiques de sempre: ignorància de les reivindicacions fonamentals de les "kellys" respecte els seus drets laborals, i temporalitat, precarietat i explotació laboral als aeroports i hotels espanyols al dia (recolzades per les reformes Laborals de 2010 i 2012, encara operatives, tot i la recuperació econòmica).

Quin serà el futur proper del turisme a Mallorca, en el context de COVID-19? Aquesta és una de les preguntes més abordades en els últims mesos i algunes de les respostes apuntaven que la caiguda del PIB balear seria de l'ordre del 22,2% (efecte directe) per a 2020, amb una afectació al 26% de l'ocupació, el que significa al voltant de 130.000 llocs de feina; però a les branques directament turístiques, sumant efectes directes i indirectes, la caiguda seria del 58,1% del PIB, i 49,7% en ocupació (CES, 2020). Així i tot, dades més actualitzades ofertes per Exceltur (2020b) presenten una caiguda de l'activitat turística del 82,6% a Balears (p.36).

"Hem posat tota la carn a la graella per a l'emergència; però la crisi durarà un any o dos... I tots els recursos econòmics de l'Estat s'han posat per a l'emergència. Que calia fer-ho. Però ara ve la reconstrucció socioeconòmica... Que a més a Balears amb un 40% del PIB en el turisme... Pinta una recuperació socioeconòmica que no s'iniciarà fins a juny de 2021. El turisme volem reactivar-lo ja però a quin cost, aquesta és una altra. Obrim fronteres l'1 de juliol per a reactivar una necessitat econòmica, però a quin cost? S'està reactivant un turisme a costa de la nostra salut i a més un turisme no al 100%..." (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020).

Allò important és observar com s'afronta aquesta realitat des del Govern i, en aquest sentit, tot apunta a un retorn a l'economia del totxo i de la venda de Balears com un destí de sol i platja. Sense anar més enfora, el Consell de Govern del Govern Balear va aprovar a mitjans de maig un Decret-Llei per permetre els hotelers ampliar la superfície dels seus hotels fins un 15% (Ferrer i Adrover, 2020) per adaptar-se als canvis que ha generat la COVID-19, permetent alhora realitzar les obres sense llicència municipal (substituïda per una declara-

ció responsable del promotor). A més, a més, els hotelers també poden, amb l'aprovació d'aquest decret, convertir els hotels obsolets en habitatges de protecció oficial, amb els perills que comporta el fet que l'habitatge social es gestioni des d'empreses privades com són les companyies hoteleres. Construcció i especulació urbanística semblen ser el camí d'aquesta reactivació econòmica i reconstrucció del país, tombant les mesures mediambientals que s'havien acordat i, en aquest sentit, fent moltes passes enrere en la lluita contra el canvi climàtic (Cúneo, 2020b). La “sortida verda” de la crisi no és més que una il·lusió (Munárriz, 2020), finalment: a la crisi sanitària se li posen mesures de reactivació econòmica i amb caràcter urgent, com recorda la *Mesa del Turismo* a la carta oberta, on s'instava a obrir fronteres i facilitar l'accés del turisme internacional a Espanya (Molas, 2020). En aquest context, Balears va esdevenir la prova pilot, amb l'arribada de 47 vols provinents d'Alemanya (Alfaro, 2020). Entre dia 15 i dia 30 de juny s'esperava l'arribada de quasi 11.000 turistes (Domblás i Gutiérrez, 2020) que no van haver de passar la quarantena, tot i que sí amb proves a l'arribada a l'aeroport, el que preocupava a Sanitat exterior (Agüera, 2020). És destacable que, si bé la idea no és apostar per la restricció de la llibertat de moviment, plantejar un decreixement de producció i de consum (també de l'activitat turística) és no només factible, sino necessari.

“Crec que no se pot qüestionar la necessitat dels Serveis Públics i d'una Administració potent que sigui capaç de liderar tot això. Això és algo positiu. Lo negatiu, lo que ja t'he dit... La fragilitat del model productiu (aquí i a tot el sud d'Europa, a la mediterrània) i a la nostra CCAA especialment, que té un PIB del turisme altíssim” (Conselleria d'Afers Socials i Esport, entrevista a dia 25 de juny de 2020).

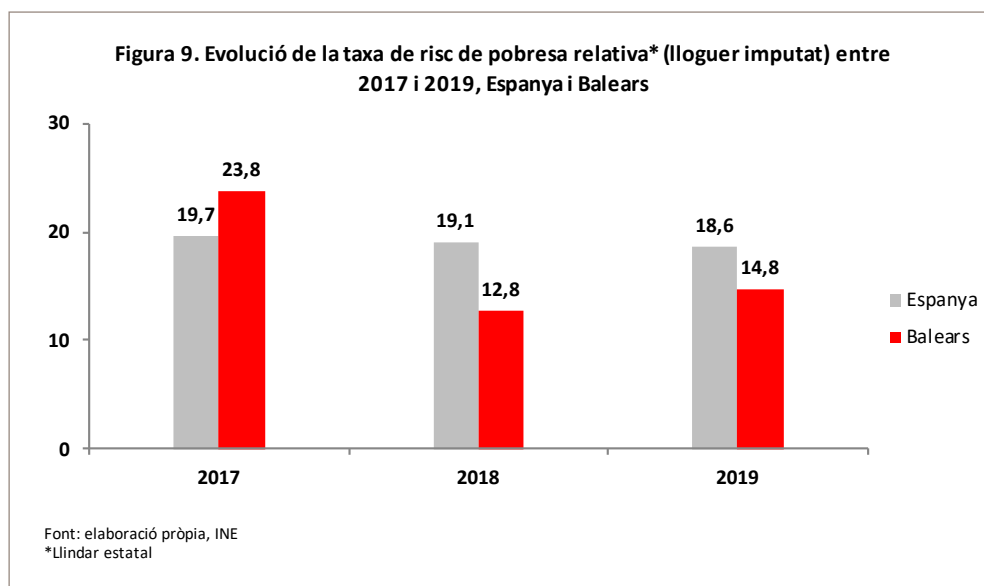
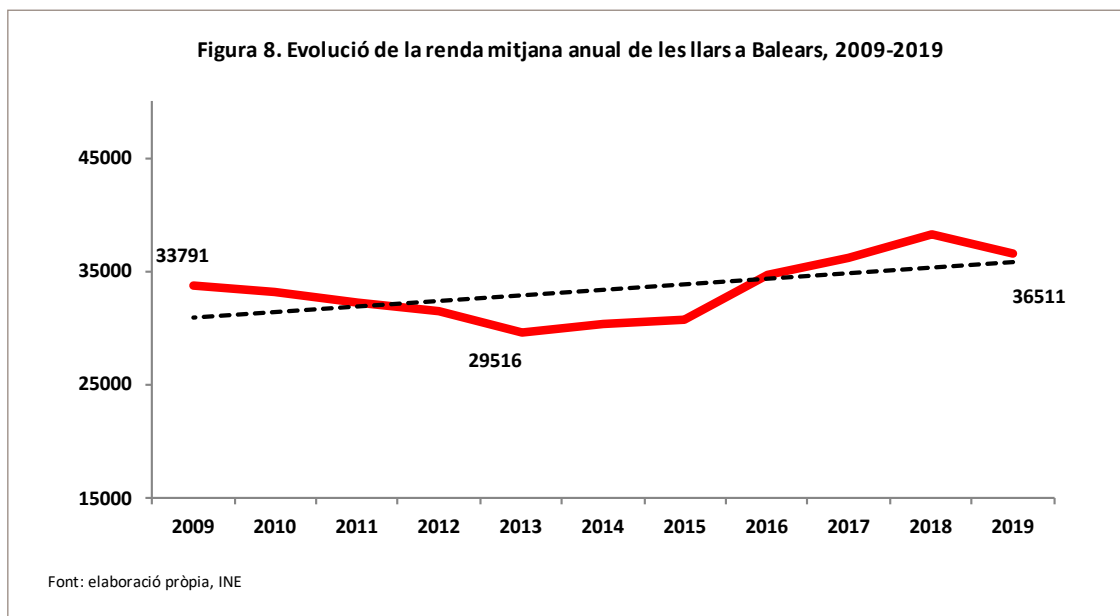
Altres testimonis també apunten en el mateix sentit de modificar el rumb de la política turística i les prioritats de les polítiques públiques, que s'haurien d'orientar a poder garantir el benestar de la majoria de la població:

“El primer serà reforçar els serveis públics i la xarxa de protecció, per no deixar ningú sense recursos, després necessitem mesures d'acompanyament als sectors que tenen activitat per no perdre més llocs de feina i al mateix temps necessitem invertir a sectors estratègics que donin impuls a una economia descarbonitzada que doni resposta a l'emergència climàtica i orientada a unes illes sostenibles” (CCOO, entrevista a dia 27 d'abril de 2020).

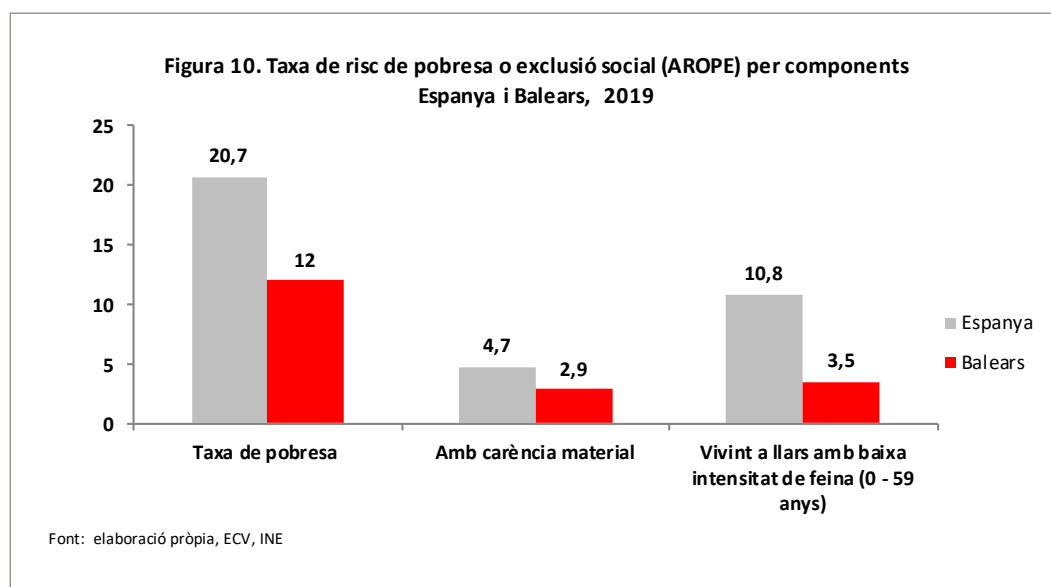
2.3. Desigualtat, pobresa i exclusió

La renda mitjana anual de les llars a Balears el 2019 va ser de 36.511 euros (Figura 8), experimentant un increment els darrers sis anys des del mínim de l'any 2013 (29.516 euros, amb lloguer imputat), quan els efectes de la crisi del 2008 eren més palesos, i que el creixement de l'ocupació posterior a la crisi ha alimentat. La renda de les llars el 2019 era superior a la d'altres comunitats, però no obstant les Illes sí que han perdut posicions pel que fa a la renda per càpita en relació a altres comunitats autònomes tot i el creixement econòmic en les darreres dècades.

Pel que fa al risc de pobresa (Figura 9), l'any 2019 Balears té una taxa de risc de pobresa relativa del 14,8%, menor a la mitjana nacional (18,6%), el que representa 177.304,6

persones (calculat sobre la població a 1 de juliol de 2019). Però destaca el fet que, si bé la mitjana espanyola disminueix amb el temps, la balear presenta un creixement el 2019, concretament de 2 punts, en referència a l'any 2018. S'ha d'especificar que la taxa de pobresa relativa se calcula sobre el llindar de pobresa estatal i cal esmentar que el risc de pobresa només té en compte criteris econòmics (ingressos) i no altres dimensions que sí són incloses en l'anàlisi de l'exclusió. Si es tenen només en compte criteris econòmics, potser no es reflecteixen altres dimensions de la pobresa que tenen a veure amb l'habitatge, les relacions socials o els drets. Hi ha una falta de sincronització entre el creixement econòmic i la desigualtat i integració social, perquè s'ha donat prioritat al creixement econòmic, com si aquest fos la condició *sine qua non* del progrés, un progrés que s'entén en termes de cohesió i integració social, sense pobresa. Així, tot i que la renda augmenta, els efectes de la crisi continuen vigents.

Més enllà de la taxa de pobresa, la taxa de risc de pobresa o exclusió (AROPE) en el marc de l'Estratègia d'Europa 2020 inclou diferents components: població en risc de pobresa, o amb carència material, o vivint a llars amb baixa intensitat de feina (Figura 10).

La taxa de risc de pobresa o exclusió (AROPE en anglès: *At Risk Of Poverty/Exclusion*) és del 15,1% a Balears (180.898,60 persones; calculat sobre la població a dia 1 de juliol de 2019), molt més baixa que la mitjana espanyola (25,3%). En conjunt, Balears registra un percentatge de persones amb carències materials, és a dir, percentatge de persones que viuen en llars que no poden permetre's quatre dels nou ítems de consums bàsics definits a nivell europeu (pagar l'habitatge; mantenir una temperatura adequada dins de casa; permetre's mínim una setmana de vacances una vegada a l'any (fora de casa); permetre's una menjada de carn, peix, o proteïna equivalent cada dos dies; capacitat per fer front a despeses inesperades; tenir telèfon; televisor en color; rentadora; automòbil) més baix que a Espanya (2,9% front el 4,7% que presenta el conjunt de l'Estat). Per altra banda, Balears registra un percentatge molt menor de persones vivint a llars amb baixa intensitat de feina (3,5% front al 10,8% del total nacional), és a dir, llars on les persones que poden treballar ho fan al 20% del seu potencial (els mesos que han treballat durant un any en relació als que podrien haver-ho fet).

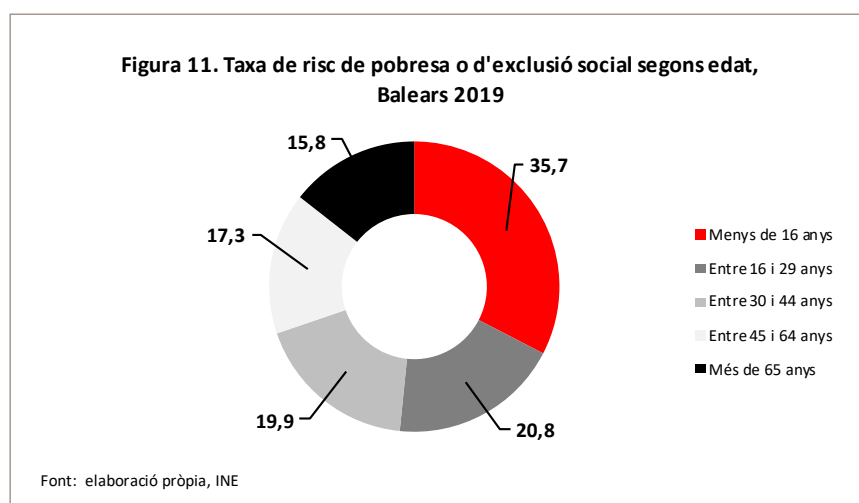
Tot i així, la recent publicació de l'informe FOESSA (Flores et al., 2019) indica que la taxa d'exclusió a Balears es situa entre les més altes de l'estat espanyol, juntament amb Canàries i Extremadura, amb un 21,5% (p.15), la qual cosa equival aproximadament a 243.000 persones. Aquesta diferència entre els resultats de l'indicador AROPE i l'enquesta FOESSA s'explica perquè aquesta darrera no només té en compte els ingressos de les famílies o les seves carències materials sinó també altres indicadors com les relacions socials i l'absència de llaços (la solitud); l'accés a drets bàsics com l'habitatge, l'educació, la participació política o el treball. Perquè l'aïllament social, les condicions precàries de treball, no poder canalitzar les demandes polítiques (no tenir veu com a persona ciutadana), accedir amb dificultats al sistema sanitari o educatiu formen part de l'exclusió, més enllà de la capacitat adquisitiva. De fet, una part important de l'especificitat de l'exclusió social a Balears s'explica segons aquest informe per una ocupació precària i un mercat de l'habitatge amb preus molt elevats que en dificulten l'accés (ja sigui en propietat o de lloguer).

No és que no hi hagués feina (definitivament la situació d'aquest 2020 canviarà el panorama laboral de les Illes que, front a la caiguda del mercat laboral, veurà una baixada

enorme de la renda (també nacional) i un augment notable de la pobresa) sinó que, tot i amb feina, existeixen treballadors i treballadores pobres: salaris molt baixos i contractes de curta durada (i també de jornades parcials). Ocupacions que tenen a veure amb l'hoteleria i la neteja (relacionades amb el sector turístic) tenen condicions cada cop pitjors, amb jornades mal retribuïdes i drets laborals pràcticament inexistents. Per altra banda, no és que no hi hagi habitatges, sinó que aquests tenen uns preus desorbitats d'accés i de manteniment, a més del pagament de subministrament d'energia i aigua, a vegades inassolibles, amb l'agreujament de possibles desnonaments per impagament de la hipoteca o del lloguer. Balears ha viscut la fantasia d'ésser una Comunitat Autònoma rica, però les precàries condicions laborals d'una part important de la població i l'alta desigualtat s'han sumat a que el preu de l'habitatge sigui un factor que jugui un paper important en l'exclusió social. En aquest sentit, un recent informe del Consell de la Joventut d'Espanya assenyala que les Illes han passat en només tres anys de ser el territori amb més joves emancipats a ocupar-ne el desè lloc entre les comunitats, justament pels elevats preus de l'habitatge (López, 2020).

L'anàlisi arran la COVID-19 esdevé central en l'observació de la desigualtat i de l'exclusió social, no només pel que fa a la reacció institucional en la posada en marxa de polítiques per sufragar la crisi, sinó també per observar el comportament social: la percepció d'inseguretat i de futur incert que desencadena l'abandó polític (o la manca d'intervenció) desplega també la possibilitat d'aferrar-se a extremismes que prometen "la tornada a la seguretat".

La taxa d'exclusió social és més alta en homes que en dones, tot i que el 2019 és el primer any en què s'inverteix la relació, ja que en anys anteriors la taxa de risc de pobresa o d'exclusió era més alta en dones que en homes, degut a que les condicions de treball, sovint pitjors que les dels homes: més jornada parcial, menys retribució i menys reconeixement i promoció. Tot i així, si incloguéssim altres criteris per determinar l'exclusió, més enllà dels materials i econòmics, com són els llaços relacionals, per exemple (que sí es contemplen a altres estudis, com el de FOESSA) tal vegada els percentatges canviarien: les dones, en general, compten amb més teixit relacional i més xarxa social que els homes (Matud et al., 2002; Castellano Fuentes, 2014). Sigui com sigui, el 2019 marca un canvi de tendència, i un 18,5% de les persones en risc d'exclusió social són dones i un 23,8% són homes.

Segons l'edat, el risc d'exclusió és diferent (Figura 11). Les persones menors de 16 anys representen un 35,7% del risc d'exclusió, i és important tenir-ho en compte pel que fa a la

protecció dels i les menors i per assegurar que el seu accés a drets i serveis bàsics no es vegi obstaculitzat. En ser menors de 16 anys no poden accedir al mercat de treball ni d'habitatge, per tant, queden sota la tutela de pares i mares i de l'Estat. Per altra banda, les persones majors de 65 anys representen el percentatge més baix, amb un 15,8%, però el 2019 registra una baixada de gairebé 10 punts (la taxa d'exclusió en persones majors de 65 anys el 2018 era del 25,7%) i la taxa de 2019 és 4 punts superior a la que es registrava el 2017 (11,7%). No s'ha d'oblidar el sistema de pensions, precari: les pensions a Balears són més baixes atès que el treball majoritari a les illes és el turístic, caracteritzat per l'estacionalitat dels serveis. A més, moltes persones majors de 65 anys viuen soles i fan front a les despeses de l'habitatge (normalment molt alts a les Illes com ja s'ha indicat) soles. De fet, moltes persones de qualsevol edat viuen en habitatges en règim de lloguer, i això ja presenta una vulnerabilitat, sobretot en l'escenari d'habitatge que hi ha a les illes des de fa uns anys, en què el preu és desorbitat, l'habitatge precari i les condicions del lloguer pèssimes que no protegeixen els drets de les persones que lloguen. A més, els preus de consum augmenten a més velocitat de la que ho fan els salaris.

2.4. Desmantellament de l'Estat de Benestar: polítiques neoliberals i supressió de drets

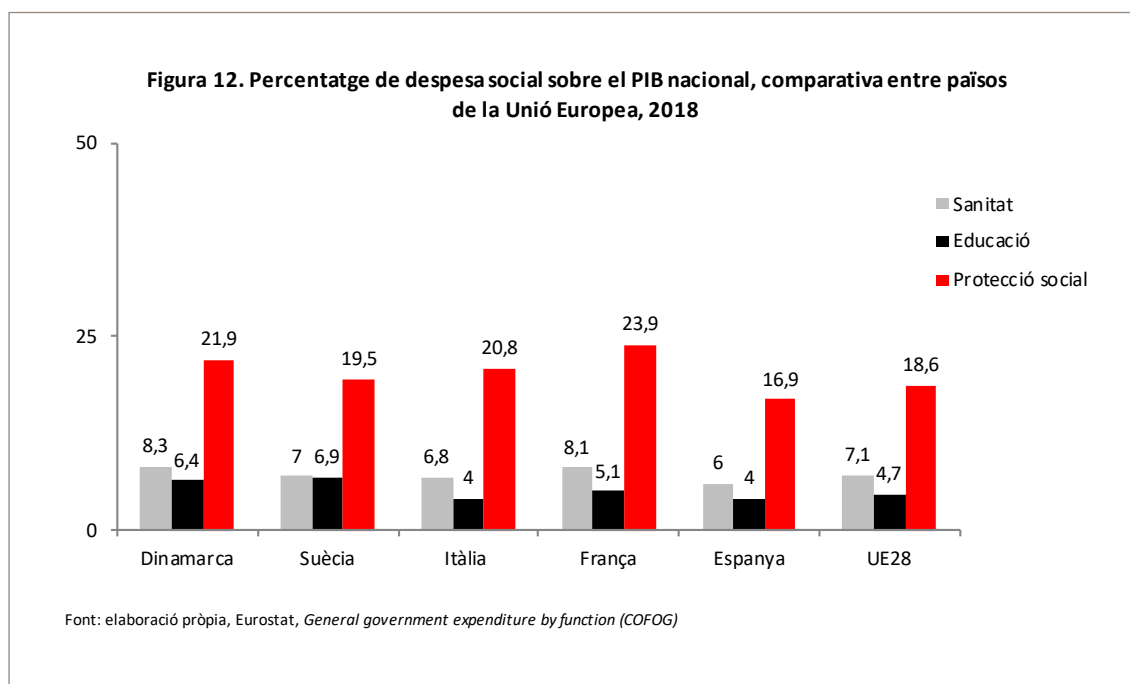
Des de l'aplicació de fórmules keynesianes després de la II Guerra Mundial es va crear el que es coneix com l'Estat de Benestar, implantant polítiques laborals, serveis socioculturals i comunitaris i sistemes de protecció social per a tota la ciutadania (Navarro, 2004). En aquest punt, és ja innegable que la societat del risc que denominava U. Beck (2006) és evident i que en aquesta societat el poder polític i de la ciutadania s'ha traspassat a les forces econòmiques que dominen el mercat i de les quals esdevenim dependents de forma inexorable. Com que són aquestes darreres les que dominen el joc, en termes no només econòmics sinó també polítics i socials, la balança acaba inclinada a favor dels interessos privats, basats en el seu propi benefici.

Sembla que només interessa el gran benefici (*big business*), l'èxit de les grans empreses gairebé a qualsevol preu, i no es potencia la creació i manteniment d'una economia real asentada en el territori i afavoridora de les relacions socials i humanes. En suma, s'afavoreixen els rendiments de capital, no subjectes a cap mena de control, en detriment de les rendes del treball; es premia l'especulació i es castiga l'esforç. Tot en pro del màxim benefici (Alemán, 2013).

És en aquest context d'economia de l'especulació per sobre de l'economia real, que es produeix el desmantellament de l'Estat de Benestar en les darreres dècades i especialment des de la "Gran Recessió" de 2008-2012, a través de polítiques neoliberals que cada cop més juguen a favor de les necessitats d'un mercat que està en mans de grans corporacions i que s'alimenta de la desigualtat, la injustícia i la inequitat social. Un dels punts més contradictoris del neoliberalisme és que si bé defensa una desregulació de l'economia, ben ràpid s'acull a la intervenció de l'estat en temps de crisi (Doherty, 2020; Merchand, 2012; Moya, 2019; Rodrik, 2018). De fet, la fórmula de la socialització de les pèrdues i la privatització dels guanys ja va aplicar-se en la recessió de 2008, en el rescat a la banca, i ara sembla que torna a repetir-se (Maas, 2020) en el rescat a grans corporacions. Com assenyala Noguera (2018), la sortida de la crisi fou a costa de l'Estat Social i no del capital, deixant allò social com una qüestió més nominal que garantista. La COVID-19 posa de manifest les ineficiències i la inhu-

manitat del neoliberalisme, i subratlla la necessitat de virar cap a una expansió dels serveis públics, a més de la solidaritat, els valors humans i el respecte pel medi ambient (Saad-Filho, 2020). No obstant això, la COVID-19 ens ha enganxat per sorpresa enmig d'un espoli d'allò comú i públic, caracteritzat per la destrucció de l'ocupació de qualitat i la seva precarització i la reducció de la despesa pública, principalment en educació, sanitat i dependència, el que fa que minvi la confiança de la ciutadania en la capacitat de l'Estat de Benestar d'atendre les necessitats de la població i per tant, també el suport al manteniment del mateix (Muñoz de Bustillo, 2013).

Per altra banda, la COVID-19 també posa de manifest les limitacions del model de benestar, especialment degut a l'envelliment de la població, que posa les cures a càrrec de les dones, atès que aquesta dimensió dins el benestar s'entén, erròniament, com una qüestió privada i familiar (Torns et al., 2012) en què les dones són les encarregades de sostenir la família i la llar. Espanya forma part del conjunt de països del Sud d'Europa amb un model de benestar mediterrani, caracteritzat, entre d'altres, pel paper de la família, juntament amb les institucions, en l'assegurament de proporció de benestar a la ciutadania i, alhora, un infradesenvolupament de les polítiques de família, conciliació i cura (Guillén, 2016). Aquesta importància de la família en el model mediterrani respon a una cultura de solidaritat intergeneracional i familiar en la cura de les persones dependents (és molt comuna la tardança en l'emancipació de fills i filles, o la cura de persones majors per part de familiars) i a un model econòmic de l'Estat de Benestar que externalitza aquests serveis prestats per la família de forma limitada, a través de la Llei de la Dependència o la d'Igualtat de Gènere, aprovades l'any 2006 i 2007 respectivament, tan importants en un país envellit com Espanya, que requereix serveis socials que contribueixin al benestar de la població major de 65 anys (i del seu entorn familiar) (Moreno i Acebes, 2008). Així, Espanya presenta uns nivells de despesa pública social per sota de la que registra la mitjana de la Unió Europea (28) (Figura 12), aproximament, 50.000 milions d'euros menys, i és especialment important aquesta informació en el context actual de COVID-19, sobretot pel que fa a la despesa en sanitat, també amb un dèficit respecte la mitjana de la Unió Europea (Navarro, 2020). Cal tenir en compte que

molts casos de COVID-19 corresponen a personal sanitari, un 67,0% en centres de salut i un 27,0%, en centres sociosanitaris, segons les darreres dades publicades (Direcció General de Salut Pública, 2020b), el que inevitablement condueix a demanar-se qüestions com què hauria passat amb un sistema de sanitat molt més vulnerable, dèbil i empobrit; o si el confinament i la restricció de la mobilitat de les persones són mesures útils si el sistema sanitari que ha d'absorbir els casos positius no té suficient capacitat per fer-ho (i de fet, els contagis continuen donant-se entre el personal que hi treballa).

En matèria d'educació, la despesa també és una mica per sota de la mitjana europea, amb uns nivells iguals als d'Itàlia: 4,0% del PIB, mentre la mitjana de la UE (28) es situa en el 4,7%, i els països nòrdics superen el 6% i gairebé arriben al 7%. Tampoc en matèria de protecció social Espanya mostra millors resultats: 16,9% del PIB quan la mitjana europea és de 18,6%, i la despesa del país veí, França, és de quasi el 24%. Cal entendre que el protagonisme del sector públic en la provisió de serveis, tant sanitaris com educatius i socials, esdevé de vital importància.

En el context de pandèmia s'ha obert el debat sobre la necessitat (realment inqüestionable) de l'enfortiment de la sanitat pública (De la Cruz, 2020), el que ha portat a parlar seriosament del blindatge de la mateixa, una proposta que ja veia la llum en els acords entre la coalició de PSOE i Unidas Podemos, prèviament a la pandèmia (Soteras, 2020). La situació pre-COVID-19 veia minvada la inversió i la despesa pública en el sistema sanitari i un augment, des del 19,5% l'any 2009 fins un 23,5% l'any 2018, de la despesa mitjana per espanyol, assumida de la pròpia butxaca, per a resoldre problemes de salut (De Pedro, 2020). Des de l'aprovació de la Llei General de Sanitat, el 1986, la gestió privada de la sanitat no ha fet sinó créixer i a dia d'avui els hospitals privats, de fet, suposen més del 50% del total d'hospitals que hi ha al territori espanyol: 342 són de gestió pública i 464, privada: 314 són propietat d'empresa, 133 d'entitats benèfiques (com Creu Roja) i 17 de mútues (a Balears, el 56,0% són privats i 44,0% són públics) (García i Gaibar, 2020). Evidentment, com les conseqüències de la COVID-19 van més enllà de les sanitàries, enfortir els Serveis Socials també esdevé essencial per pal·liar la crisi que s'ha generat (Asociación Estatal de Directoras y Gerentes en Servicios Sociales, 2020), especialment pel que fa al quart pilar de l'Estat de Benestar, és a dir, el que conforma l'atenció i la cura (Carrión et al., 2020).

És important tenir en compte la despesa pública d'un govern, ja que, en tant que és complex quantificar quin valor té el benestar social, el percentatge del PIB destinat al mateix esdevé una de les úniques formes de mesurar-ho (Sánchez, 2006, citat a Moya, 2019). El mercat ofega l'Estat i el sotmet a les necessitats de l'economia, i aquesta és una de les raons perquè, en termes polítics, no hi hagi gaire diferència entre les esquerres i les dretes, perquè la despesa social tendeix a la baixa i la privatització a l'alça (Reig, 2011 citat a Moya, 2019). Evidentment, un Estat maltractat i maltractador, en tant que ha promogut en diverses legislatures, d'un i d'altre color, les retallades sobre el sistema de serveis socials (i sobre l'educació, la sanitat, les pensions i l'habitatge), no té la força per afrontar la crisi, ni sanitària, ni socioeconòmica, i ha de fer-ne front amb dispositius escassos i insuficients i posant en perill la cohesió social (Ramírez Navarro, 2020).

“Caldrà enfortir els serveis públics com garants del benestar de totes les persones, inversió en investigació, desenvolupament i innovació, mesures contra el canvi climàtic, normativa laboral que garanteixi treball de qualitat i protecció de la classe treballadora perquè les rendes del treball garanteixin el benestar de la classe treballadora, mesures contra el frau fiscal i l'economia submergida, decisions polítiques a favor de les persones i no del

capital, garantir una renda mínima per a les persones vulnerables...” (STEI-intersindical, entrevista a dia 24 d’abril de 2020).

“Les ONGs també han de responsabilitzar-se d’allò que els pertoca, no han de fer allò que l’administració ha de fer, sinó allà on no arriba. I així sense recursos podríem donar abast a una demanda normal... En situació de crisi o si hi ha un rebrot la situació canvia... Home, un petit increment de les aportacions a Benestar Social... seria important. Augmentar el pressupost de l’àrea i re-formular els projectes que fem, perquè tal vegada n’hi ha que els podria fer una ONG. També és necessari un augment de personal, i substitució de les baixes. No poden tardar un mes, dos mesos, un any en substituir una baixa... I que vegin que Serveis Socials és un servei essencial durant tot l’any” (Àrea de Cultura i Benestar de l’Ajuntament de Palma, entrevista a dia 23 de juliol de 2020).

L’Estat de Benestar actua a mode de reparador de les falles del sistema capitalista de caràcter neoliberal i de les injustícies perpetrades pel mateix, com un mecanisme per combatre les desigualtats que genera i de les que viu el mercat; és a dir, que el sistema capitalista genera pobresa (i exclusió social), i l’Estat del Benestar la pallia mitjançant polítiques públiques per afavorir la qualitat de vida de la ciutadania (Moreno i Acebes, 2008). El que va ser relator especial sobre extrema pobresa de l’ONU, Philip Alston (Alston, 2020), va posar de manifest el passat mes de febrer de 2020 durant la seva visita a Espanya la contradicció que suposava ser la quarta economia de la UE i, a la vegada, un dels països europeus amb els índexs de pobresa i desigualtats més elevats. Ho va fer, a més, assenyalant la responsabilitat dels poders públics en l’abordatge i erradicació de la pobresa, que Espanya hauria realitzat amb desídia (Consejo de Derechos Humanos, ONU, 2020).

En el context de COVID-19, disposar de la protecció social necessària en la situació prèvia hagués esmorteït l’impacte de la crisi (El Salto, 2020). I és que els nivells de pobresa i exclusió social (també entre la població infantil) a Espanya presenten un percentatge, de mitjana, que ronda el 30%, segons les dades de 2018, i aquests nivells de pobresa contrasten amb decisions polítiques, com per exemple que l’Estat espanyol optés per recaptar un 5% menys d’impostos, amb la qual cosa es disposa de menys diners per protecció social, fent que els grups menys privilegiats gaudeixin de serveis públics retallats durant la crisi de 2008 i mai més restaurats (ONU, 2020a). També és una decisió política el fet que els processos per rebre ajudes i prestacions socials són molt llargs i complexos i afecten a les persones més pobres, les que més les necessiten, i en canvi, acaben essent destinats a la població de classe mitjana (Elorduy, 2020b). Aquesta crisi demostra l’enorme necessitat de replantejar l’estructura del benestar social i el paper de l’Estat en la proporció del mateix i, si més no, que, com conclouen Torns *et al.*, (2012) “potser cuidar més i produir menys sigui el millor lema per a afrontar els reptes que el benestar té plantejats” (p.101).

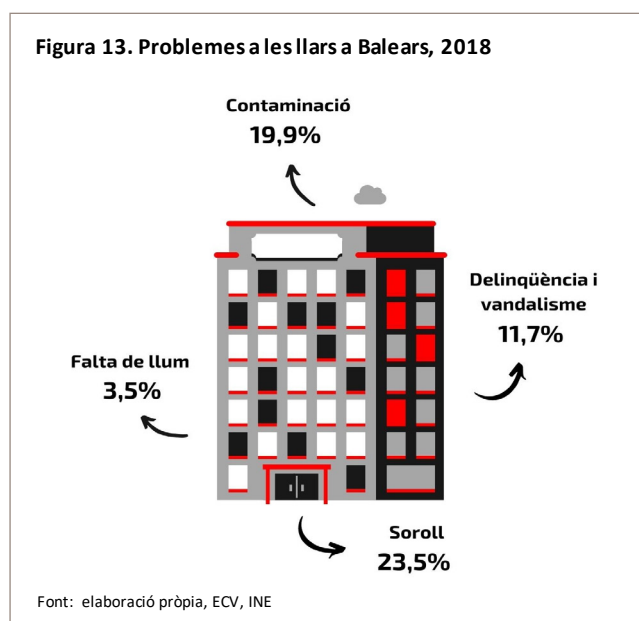

LES CONDICIONS
I ELS EFECTES
DESIGUALS DEL
CONFINAMENT
I MÉS ENLLÀ

3.1. El confinament: una mesura de conseqüències desiguals. El lloc i l'espai del confinament

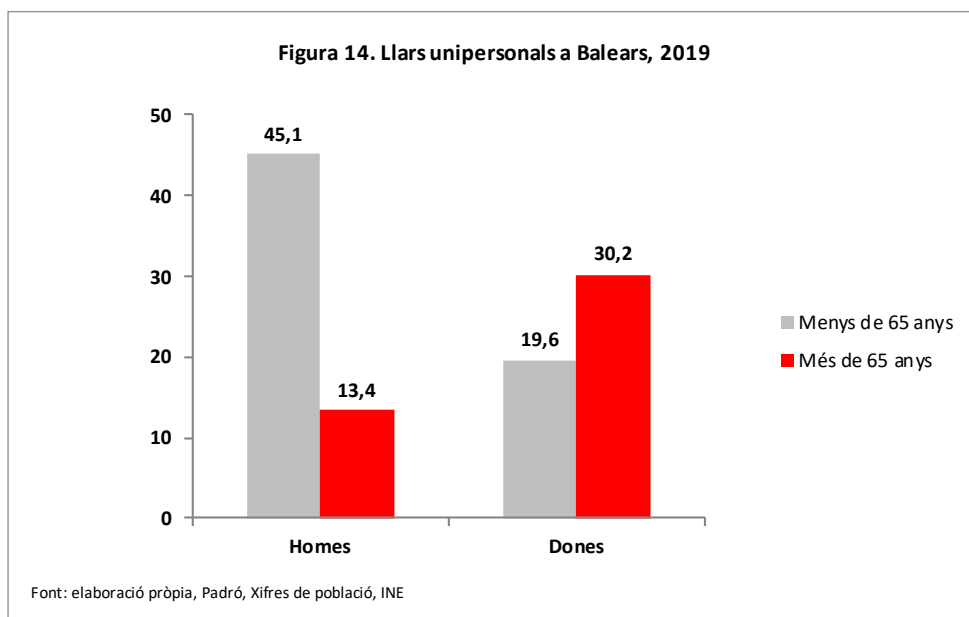
Balears és, juntament amb Canàries, Ceuta i Melilla, una de les comunitats amb més falta d'espai a l'habitatge l'any 2019: el 13,8% de la població viu amb aquesta condició a casa seva (percentatge que és del 5,9% al conjunt espanyol) (INE, 2019b). A més, els problemes de delinqüència i vandalisme i els referents a la contaminació (Figura 13) s'han incrementat entre 2018 i 2019 (1 punt i quasi 9 punts, respectivament). Els darrers anys l'accés a l'habitatge s'ha dificultat degut a diferents factors, però el més important és l'augment del parc de lloguer turístic i la segona residència en detriment del lloguer com a residència habitual, el que ha fet molt competitiu el mercat d'habitatge, amb alts preus i contractes per temporades. Davant un escenari així, l'acceptació de males condicions en l'habitatge és més freqüent, perquè es tracta d'un bé de primera necessitat pel qual les persones estan disposades a acceptar el que puguin assumir, i això genera situacions de vulnerabilitat i precarietat. La COVID-19 ha incidit en aquesta situació de precarietat de l'habitatge creant escenaris molt difícils per a les persones que havien d'estar confinades en aquestes situacions.

Cal assenyalar que molts dels problemes que presenten els habitatges corresponen a la responsabilitat pública perquè l'accés a l'habitatge digne (i el seu entorn) és un dret que

s'ha de garantir i hi ha biaixos que es produeixen en la cura de l'entorn públic, evidenciant clares diferències entre zones, barris, àrees, municipis... El que desemboca en desigualtat. Entre els ODS que marca l'Agenda 2030, n'hi ha un que recull l'objectiu d'encaminar-se a la sostenibilitat de les ciutats (ODS 11): assegurar l'accés i la dignitat de l'habitatge, de la forma més ecològica i justa socialment, acabant amb l'abandó públic dels barris "marginals". S'han de tenir en compte les vulnerabilitats prèvies: les dones, les persones migrades i les persones joves amb pocs recursos materials i situacions precàries tenen més problemes d'accés a l'habitatge i és per aquesta raó que són més propensos a viure en situacions d'amuntegament i/o en habitatges amb dèficits greus i moltes persones han viscut el confinament amb aquestes condicions.

Per altra banda, la solitud en temps de confinament i pandèmia és socialment rellevant: qui abans vivia sol o sola, ara està més sol o sola que abans. El 23,7% de les llars a Balears són llars formades per una persona (INE, 2020a) i al voltant del 65% de les llars unipersonals estan formades per persones que tenen menys de 65 anys: un 45,1% de les llars habitades per homes i un 19,6%, per dones (Figura 14). Però el que més preocupa, en el marc del confinament, és el quasi 45% de les llars unipersonals formades per persones majors de 65 anys. I en particular les persones de més de 80 anys que viuen soles i, que segons l'INE, a Balears són 20.400 llars. La majoria d'aquestes llars són sostingudes per dones (un 30,2% front al 13,4% d'homes), bàsicament perquè les dones tenen major esperança de vida que els homes. En altres paraules, les dones de 65 i més anys soles (30.200 el 2019, segons INE) (Europa Press, 2020a) han estat i són un col·lectiu d'especial risc sanitari però també social en aquests moments.

És preocupant perquè les persones grans són les que més cures precisen, en ser més dependents. De fet, moltes d'aquestes són cuidades per altres persones, contractades o no, i amb el confinament aquesta situació es va complicar, tenint en compte a més que les persones majors de 65 anys formen part del col·lectiu de risc. Per altra banda, són també les que en general tenen menors coneixements de tecnologia i pitjor accés a la mateixa, fonamental en el contacte amb els i les altres els dies de confinament i de desescalada, atès que han tingut horaris molt restringits. Segons les dades de l'INE de l'any 2019, a Balears, gairebé el 70% de

les persones majors de 75 anys no utilitza internet setmanalment i només un 35% l'ha usat alguna vegada, percentatges que, per altra banda, són deu punts superiors als que presenta la resta d'Espanya: només un 25% l'ha utilitzat alguna vegada i quasi un 80% no l'utilitza setmanalment (INE, 2019c).

És important tenir en compte que, tot i que moltes de les llars unipersonals se troben a Palma i en poblacions grans, les llars unipersonals representen una proporció important als pobles envellits de dimensions molt reduïdes. Per exemple, Escorca, Ariany, Estellencs i Banyalbufar tenen més del 26% de la població amb més de 65 anys (IBESTAT, 2019a). Com menor és la grandària de la població, més llars unipersonals es troben, el que suposa una preocupació pel que fa a l'aïllament de la gent gran, tot i que, paradoxalment, se pot viure de forma més accentuada l'aïllament en una ciutat, precisament pel fet de viure en solitud al voltant de tanta gent.

L'aturada dels serveis d'acompanyament durant l'estat d'alarma ha tingut conseqüències importants per a les persones majors.

“Quan hem obert la porta d'aquests domicilis a mitjan juny, el deteriorament físic, a nivell de mobilitat era molt important. Moltes persones no havien sortit en tots aquests mesos. També el deteriorament cognitiu” (Creu Roja, entrevista a dia 16 d'octubre de 2020).

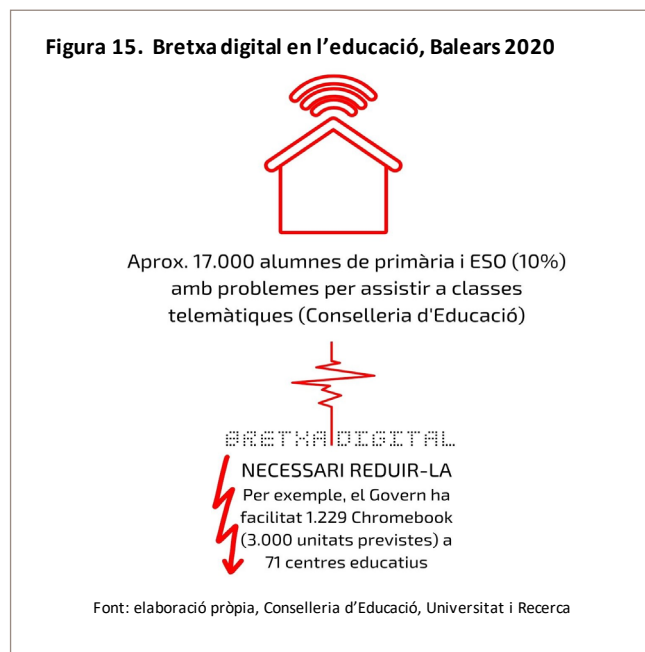
A més, cal tenir en compte que, a gener de 2020, 2.816 persones són usuàries de centres residencials públics (CAIB). L'IMSERSO xifra en 5.110 el nombre total de persones a residències al finalitzar 2019 (públiques i privades) (Envejecimiento en red, 2019). Aquestes persones en residències han patit les restriccions de visites durant el confinament i la primera fase de la desescalada per tal d'evitar la propagació, i això pot tenir conseqüències en el desenvolupament personal i social d'aquestes persones, a més de repercussions en el teixit social pel que fa a l'extensió de les cures, tan importants a una societat com la nostra, on part del benestar recau sobre la família i no tant sobre l'Estat o el mercat com a altres. Per altra banda, l'elevat nombre de contagiats i de morts a les residències, especialment les privades, obliga a replantejar en el curt termini el model per part dels poders públics.

3.2. El confinament i l'educació. Conseqüències desiguals en l'educació

La pandèmia ha implicat un empitjorament de les desigualtats educatives preexistents, atès que el confinament ha suposat no sols una barrera addicional d'accés a l'educació, que ara s'ha de fer a través de mitjans digitals, sinó que també implica la privació per a milers d'infants en contextos socials i familiars de vulnerabilitat d'un espai de socialització i de convivència com és l'escola. A més, tot i la progressiva reincorporació de la població al seu lloc de treball durant la desescalada, l'escola ha seguit confinada per motius sanitaris fins al juny, la qual cosa representa un problema important de conciliació per a moltes famílies, ja que els centres educatius compleixen una funció social latent de guarda i custòdia, més enllà de la funció educativa i socialitzadora.

Un dels principals factors de desigualtat ha vingut de la mà de la digitalització forçada de l'educació a tots els nivells (Figura 15). A les Illes, l'any 2019, un 22,3% de les llars no disposen d'un ordinador (IBESTAT, 2019b). A moltes llars, un mateix ordinador s'ha de compartir entre diversos membres d'una família, un factor que afecta totes les llars amb fills i filles a càrrec, incloses les dels i les docents i altres professionals que han aportat els seus propis

Figura 15. Bretxa digital en l'educació, Balears 2020

equips informàtics per seguir teletreballant -cal tenir en compte que la llei del teletreball ha entrat en vigor el 13 d'octubre de 2020 (RDL 28/2020, de 22 de setembre de 2020)-. Per altra banda, disposar d'una connexió a Internet amb prou ample de banda com per garantir la visualització de vídeos i el seguiment d'activitats per les plataformes virtuals és un luxe lluny de les possibilitats de les famílies més empobrides. La bretxa digital és triple, com assenyala Fernández Enguita (2020): d'accés, d'ús i escolar, i està generant desigualtats en l'aprenentatge i desenvolupament de l'alumnat.

Diversos organismes, com la Defensora de la Ciutadania de Palma o l'Oficina Balear de la Infància i l'Adolescència (abans Oficina de Defensa dels Drets del Menor) han assenyalat un increment d'aquesta bretxa entre infants durant la pandèmia, a partir de les reclamacions i queixes rebudes (Terrasa, 2020a). Aquest darrer organisme ha fet una enquesta amb 16.000 respostes, on un 60,0% dels i les menors afirmen haver viscut bé o molt bé el confinament, especialment per l'acompanyament familiar; però com ha recordat el responsable de l'Oficina, més de 4.000 nins i nines diuen haver-ho passat malament (Diario de Mallorca, 2020b). Per tant, s'hi ha de posar fil a l'agulla. Com a indicador, les telefonades rebudes al telèfon d'atenció a la infància gestionat per la fundació ANAR: un 30,0% han estat possibles casos de violència física o psicològica cap als menors.

En el mateix sentit, la substitució en els mesos de l'estat d'alarma tant per part de l'administració com de les entitats socials de l'atenció presencial pel teletreball ha posat de manifest el gran nombre de famílies amb manca d'equipament o connexió, o fins i tot la manca de competències per a l'ús d'equipament informàtic, com es manifesta des d'EAPN. També la pèrdua del contacte personal ha dificultat l'acompanyament i el suport emocional necessari en moments de dificultat que les persones viuen amb gran angoixa (Càritas, entrevista a dia 5 de juny de 2020). Ha suposat també, en algunes ocasions, la pèrdua de professionals o voluntaris referents, necessaris per a persones amb una escassa xarxa personal i social, com és el cas, relatat per Càritas, del voluntariat encarregat de les classes d'espanyol al barri de Son Gotleu de Palma, que realitzaven una funció d'enllaç de la persona amb els i les treballadores socials. O els projectes de reforç educatiu, imprescindibles per als nins i nines amb menys suport escolar a molts de barris i municipis.

Per altra banda, s'ha fet evident el conflicte entre docents (representats i representades a través de les seves organitzacions sindicals) i les famílies per la reobertura de les escoles, aparcada per part de l'administració fins al setembre per la manca de garanties de prevenció i seguretat en matèria sanitària, però molt descompensada en relació a altres activitats que també comporten risc, com la restauració i l'odi. En especial, les associacions de mares i pares com la FAPA-Mallorca han fet èmfasi en la necessitat d'incrementar amb la desescalada el suport educatiu i les activitats de reforç, especialment als nins i nines amb necessitats educatives especials o algun trastorn, però la realitat és que més enllà de l'opció virtual, les escoles només s'han obert a tutories puntuals en casos molt concrets fins al final del curs passat. Les famílies també varen reclamar que aquest suport per part de l'administració educativa es perllongués durant l'estiu per evitar un aprofundiment en les desigualtats (FAPA Mallorca, 2020).

L'arribada de la «segona onada» de la pandèmia amb els rebrots registrats a partir de l'agost feien perillar l'inici de curs al setembre, tot i l'acord del Ministeri d'Educació amb les CCAA perquè el retorn a les aules fos presencial. Tot i les incerteses, l'increment de les mesures de seguretat als centres educatius a tots els nivells a més de la reducció de ràtios a les aules per diferents mecanismes (en l'educació primària principalment creant més grups aprofitant els docents especialistes com a tutors de grup, i a l'educació secundària, formació professional i universitat combinant semi-presencialitat i classes *online*), ha fet possible un inici de curs que de no haver-se produït ben segur hagués incidit encara més en les desigualtats socials i educatives.

Algunes conseqüències de la COVID-19 en el terreny educatiu per al nou curs 2020-2021 han estat per un costat la davallada històrica de la demanda de matrícula a les escoles infantils 0-3 anys (Mallorcadiario, 2020), que es pot relacionar amb la davallada d'ingressos i la suspensió d'activitat d'algun o de tots els membres d'una família ateses les xifres agregades d'atur i ERTOS. En canvi, s'ha produït un increment sense precedents dels nous inscrits tant en ensenyaments de formació professional (3.000 més que en el curs 2019-2020 segons dades de la Conselleria d'Educació) (Europa Press, 2020c) com universitaris: la UIB ha incrementat un 6,4% els nous inscrits en relació al curs anterior (Dbalears, 2020).

3.3. Els efectes del confinament en la salut mental

La situació de confinament afecta la salut física de les persones, però també el benestar mental en diferents graus, en funció de les condicions de salut prèvies i de les condicions socials i de context. L'insomni, l'ansietat, l'estrès i també el distrès psicològic són repercussions ben conegudes de les pandèmies (Shah et al., 2020). Un estudi d'àmbit nacional realitzat a la Xina el mes d'abril sobre 52.730 persones enquestades de forma online (Qiu et al., 2020) revela que quasi un 35% va respondre que havia experimentat distrès psicològic i que les dones són més vulnerables a l'estrès i desenvolupen més desordres d'estrès post-traumàtic. En l'àmbit balear, un estudi referit a la primera setmana de confinament (Público, 2020), va concloure que un 9,6% de la mostra estudiada (806 persones) presentava criteris compatibles amb distrès psicològic, proporció que, com s'exposa, probablement seria més gran a dia d'avui, havent passat més dies de confinament.

L'augment del distrès té a veure amb la percepció de risc davant la pandèmia i, en aquest sentit, és evident que quan la probabilitat de tenir una persona familiar o coneguda que hagi passat la infecció, l'efecte de distrès és major. No poden passar-se per alt el dolor

acumulat, la manca de contacte físic i afectiu, el sentiment de solitud... Emocions a les quals se suma la greu crisi econòmica, anunciada i complida, derivada de la paralització de l'activitat, sobretot del recés en l'activitat per excel·lència de la nostra comunitat: el turisme. En un context com aquest, el futur econòmic és incert per a molta gent i la incertesa juga un paper molt important en la salut i benestar mental: la por paralitza, frustra, enfonsa i deprimeix. Pel que fa a Balears, durant el confinament va donar-se l'augment de les receptes d'ansiolítics i antidepressius, segons informacions de la coordinació autonòmica de salut mental, representades gràficament, tot i que s'ha de tenir en compte que s'han dispensat medicaments per a varis mesos, i aquest fet pot explicar aquestes dades.

Cal no oblidar la difícil situació de les persones amb addiccions a substàncies que necessiten i és probable que en no poder accedir-hi pel confinament varen recórrer a aquest tipus de medicament per pal·liar l'ansietat generada. Tampoc no s'ha de menystenir que el col·lectiu de professionals de la salut que han estat a la primera línia d'atenció sanitària és dels més afectats, com no podia ser d'altra manera, per l'ansietat, l'estrès, l'insomni i altres desordres psicològics. Els resultats preliminars d'un estudi de la Universidad Complutense referit a la comunitat de Madrid mostren que el 53,0% dels treballadors i treballadores sanitàries presentaren valors compatibles amb estrès post-traumàtic; un 79,5%, símptomes d'ansietat i de tipus compatible amb trastorn d'ansietat sever en un 21,2% del total; i un 51,1% va mostrar símptomes depressius (Luceño Moreno i Martín García, 2020).

3.4. “Distància social”, estigmatització i anomia

Les mesures de la anomenada “distància social” durant el decret d'alarma varen crear una situació històricament nova des del punt de vista social. Cap generació que tingui memòria se'n recorda d'haver viscut una experiència similar. Des de les primeres setmanes n'hi ha hagut veus que demanaven parlar de “distància interpersonal” i no de distància social, que faria referència al allunyament social, a la mancança de vincles entre les persones.

El fet, com es mostra amb les seccions anteriors, és que aquesta situació ha tingut un impacte important en la vida social i la salut de les persones a les Illes Balears. La creació de xarxes de suport mutu, durant el decret d'alarma i particularment a Mallorca, ha estat una iniciativa ciutadana de lluita contra la vulnerabilitat i l'aïllament que podia provocar les mesures de seguretat durant la pandèmia. Aquestes xarxes, juntament amb el treball coordinat de serveis socials i entitats del tercer sector, poden ser un element clau enfront el risc d'aïllament social o anomia. El concepte durkheimià fa referència a la situació en la qual els vincles socials i la capacitat integradora d'una societat s'afebleix. Els individus sense vincles socials o amb vincles socials debilitats senten que no tenen valors en comú amb altres persones, ni horitzons col·lectius. La recerca comparativa que el sociòleg va estudiar al segle XIX (Durkheim, 1897), relacionava aquesta anomia amb l'índex de suïcidis. La possibilitat de sentir suport fins i tot en una situació de confinament i distància interpersonal ha estat fonamental per alleujar la duresa socioeconòmica i psicològica de la distància i l'aturada d'activitat.

Al mateix temps, la situació va provocar que alguns col·lectius fossin en una situació de risc més alt, en no tenir l'opció de confinar-se. És el cas de les persones sense llar i de les treballadores dels bordells. El govern de les Illes Balears, la Direcció Insular d'Igualtat de Mallorca i l'Ajuntament de Palma van posar en marxa mecanismes d'acollida per aquestes col·lectius que no podíem confinar-se i que es trobaven en una situació de particular vulnerabilitat durant l'estat d'alarma. Aquestes varen ser mesures que, encara que tinguessin una

lògica d'emergència (com el cas de les places específiques per pernoctar a Son Moix per part de l'Ajuntament de Palma, l'hipòdrom de Son Pardo, i el Poliesportiu de Sant Ferran per part de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS)) varen tenir un efecte positiu de protecció. De fet, en acabar el decret d'alarma la major part de les persones acollides varen expressar que no volien tornar al carrer (Última Hora, 2020). Aquesta experiència posa damunt la taula quines són les mancances en el sistema ja existent d'acollida residencial i que es podria fer per que les mesures no siguin solament un esforç especial d'emergència, sino polítiques públiques destinades a afavorir la inclusió social de manera estable.

La desescalada i la situació present, a setembre de 2020, d'una possible segona onada de pandèmia obre nous dilemes sobre els quals s'ha de treballar. La decisió del Govern de les Illes Balears i del Ajuntament de Palma de dur a terme confinaments selectius en alguns barris i pobles, tot i els resultats sanitaris positius, ha tingut un efecte social negatiu probablement inintencionat. Concretament, la decisió de confinar els barris de Son Gotleu, Son Capes i Soledat Nord, el desplegament policial i la imatge mostrada als mitjans de comunicació ha contribuït a reforçar un estigma ja existent cap a uns des barris amb renda més baixa de Palma i major diversitat cultural. L'AMIPA i comunitat de l'Institut d'Educació Secundària Josep Sureda i Blanes va fer un escrit públic al inici de setembre on ja és denunciava la criminalització i estigmatització del barri; la necessitat de posar en marxa més recursos comunitaris, i la mancança històrica d'un repartiment equitatiu de recursos entre barris.

Aquesta experiència solament pot servir per no tornar a realitzar accions d'aquest tipus sense haver reflectit abans sobre la manera de dur a terme mesures de "seguretat" que puguin representar el risc de discriminar població amb menys recursos. La importància de reforçar el treball comunitari en tots els fronts; i, al mateix temps, de dur a terme una política de comunicació sensible i conscient (de la mateixa manera que s'ha treballat amb els mitjans de comunicació sobre com es comuniquen notícies de violència de gènere).

Un tercer escenari on s'observa aquest risc d'estigmatització cap a persones que puguin tenir COVID-19 és la reacció cap a l'allotjament en hotels dins nuclis urbans de persones en risc per fer quarantena. La reacció de rebuig expressada, per exemple, per una part de la població de Llucmajor, segons assenyalen des dels serveis socials, podria indicar no sol la por i la precaució cap al virus sinó la distància social cap a determinats col·lectius, com les persones migrades o les persones sense recursos. Cal fer recerca des d'una perspectiva interseccional sobre aquestes percepcions diferenciades sobre el "risc", i sobre la imatge de la població portadora de virus incloent altres variables per poder detectar situacions de discriminació, classisme i racisme.

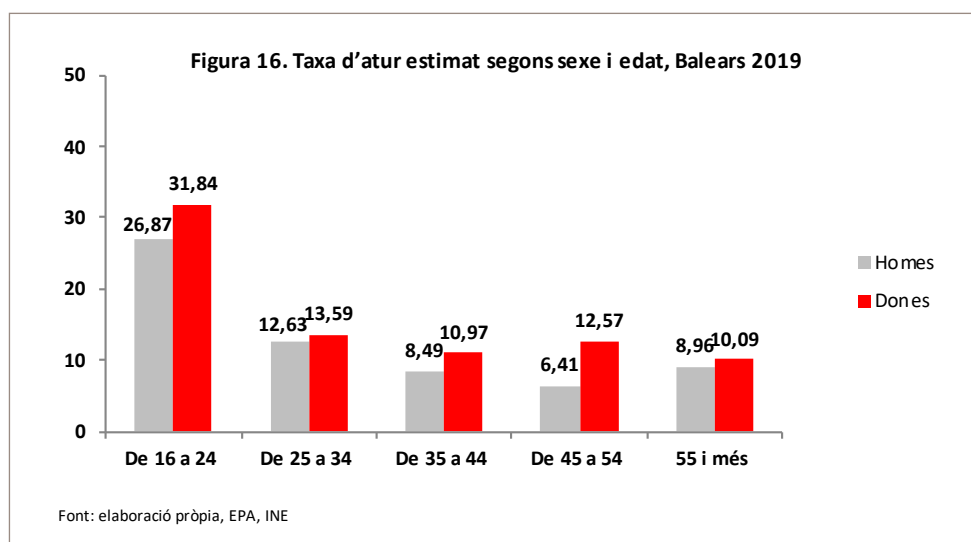

4.

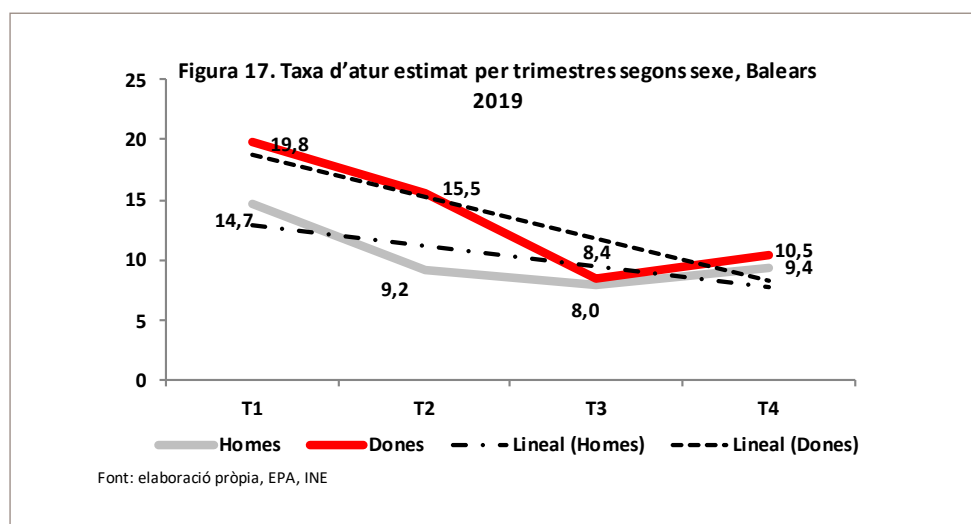
ELS EFECTES
EN L'OCCUPACIÓ

4.1. Atur a Balears el 2019

Tant la taxa d'ocupació com la taxa d'atur presenten diferències atenent el gènere (Figura 16): hi ha més homes ocupats que dones, és a dir, l'atur és més pronunciat en elles. La taxa d'atur estimat el 2019 va ser del 11,74% (IBESTAT, 2019c), una mica més baixa que la d'Espanya en el seu conjunt (13,8%). Si atenem a les diferències per edat i sexe, observem que les dones joves (de entre 16 i 24 anys) són les més afectades per l'atur: s'estima una taxa del 31,8%, mentre que entre els homes no arriba al 27%. De fet, en totes les edats, les dones són més perjudicades per la falta de treball que els homes, essent la major diferència entre homes i dones de 45 a 54 anys, on l'atur en les dones esdevé el doble que en els homes (6,4% en homes i 12,6% en les dones). El fet de ser dona juga un paper important en la desocupació i una part de la pobresa de les dones s'explica per aquest fet: encara que tenir una feina no garanteix la sortida de (o no entrar a) la pobresa, l'accés al mercat de treball és fonamental per entendre la vulnerabilitat social de les persones.

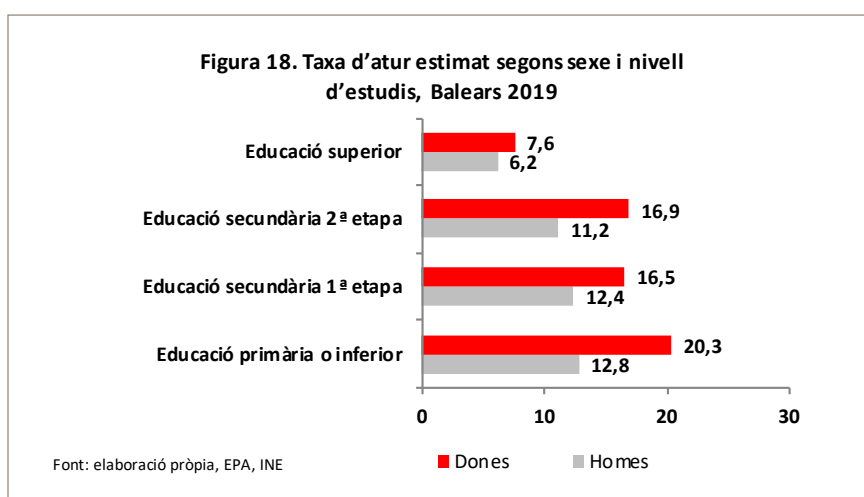

Per altra banda, cal tenir en compte que part del mercat laboral de les Illes està travessat per l'estacionalitat de la feina, atès que el turisme és l'activitat econòmica principal de Balears. Per aquest motiu, durant el segon i sobretot el tercer trimestre de l'any (mesos de temporada alta) l'atur baixa considerablement, per tornar a repuntar, lleugerament i poc a poc, durant el quart i darrer trimestre. La tendència general és a la baixa (Figura 17), tot i que

amb les diferències de gènere que s'explicaven abans: en els homes s'estima un 14,7% d'atur durant el primer trimestre de 2019, per acabar amb un 9,4% el darrer trimestre de l'any; les dones, en canvi, passen d'una taxa d'atur del 19,8% a principis d'any i continuen superant els 10 punts en acabar 2019 (10,5%). Val a dir que la taxa de les dones és sempre superior a la dels homes, tot i que les diferències són més accentuades a principis d'any i es suavitzen al tercer trimestre (0,4% de variació entre homes i dones), perquè molta de la temporalitat de la feina del turisme té rostre femení.

El nivell de formació està relacionat amb la taxa d'atur, tot i que també en aquest sentit les diferències entre homes i dones són importants (Figura 18). El fet de tenir més o menys formació està relacionat amb la taxa d'atur: 6,2% dels homes en atur i 7,6% de les dones, tenen formació superior. La taxa d'atur es dispara (tant en homes com en dones) amb nivells formatius inferiors, tot i que la diferència entre la taxa d'atur de les persones amb educació primària o inferior i amb educació secundària (de 1a i 2a etapa) no són molt grans (poc més d'un punt en els homes i menys de quatre, en el cas de les dones).

Així mateix, sí crida l'atenció la diferència, no entre formacions com a tal, sinó per gènere: les dones que tenen un nivell formatiu d'educació primària o inferior presenten una taxa

d'atur de 20,3%, quan la dels homes en la mateixa situació formativa està per sota del 13%. D'igual forma, en les dones que tenen educació secundària s'estima una taxa d'atur que és més de 4 punts superior a la dels homes, en el cas d'educació secundària de primera etapa, i de més de 5 punts en el cas d'educació secundària de segona etapa.

En aquest sentit, és molt important tenir en compte les diferents implicacions de la crisi de la COVID-19: les persones joves, les dones i els majors de 45 anys (aquests darrers, el gruix dels aturats de llarga durada), ja més afectades abans de la pandèmia, patiran més les conseqüències de la crisi econòmica que arrossegirà la COVID-19, sobretot a Balears, que ha basat gran part de la seva economia en el turisme, un sector carregat de feina temporal i de condicions precàries. Davant d'una crisi sense precedents (arran la causa de la mateixa), encara està per veure quines altres activitats sofriran més i si l'alta qualificació serà un subterfugi de l'atur o no.

4.2. Un retrocés de l'activitat i l'ocupació sense precedents

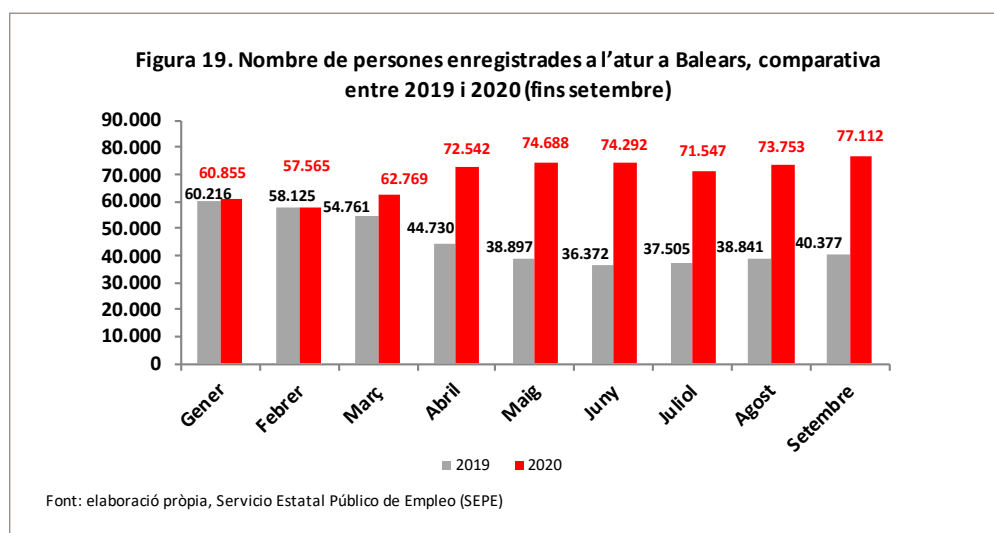
Les darreres previsions de l'Organització Internacional del Treball (OIT), apunten a la pèrdua de més de 300 milions de llocs de treball a temps complet a nivell internacional per mor de la pandèmia, a més dels més de 1.600 milions de treballadores de l'economia informal directament afectats per la suspensió de l'activitat (OIT, 2020). Es superen amb escreix les dades de l'anterior crisi econòmica de 2008-2011, i els sectors de l'hostaleria i la restauració, que representen el gruix de l'activitat econòmica a les Illes Balears, són un dels més afectats tant ara com posteriorment a nivell internacional.

Tot i que els mesos de gener i febrer aquest any començaven amb unes xifres d'afiliació a la Seguretat Social similars a les de 2019, com a conseqüència de la pandèmia de la COVID-19 les Illes Balears han estat la comunitat on més s'ha incrementat l'atur interanual gairebé en tots els mesos a partir del març, un mes que sol donar inici a l'anomenada temporada turística. Les afiliacions a la Seguretat Social han caigut fins al punt que les dades d'agost -habitualment, el de major afiliació- de 2020 (505.999) ni tan sols arriben a la mitjana del conjunt de 2019 (506.882) (Observatori del Treball, 2020b).

Atès que el turisme és el sector econòmic més afectat a nivell internacional en aquest context, i alhora la principal activitat econòmica de les Illes, això ha provocat una davallada del 40,5% del PIB al segon semestre de 2020 en relació a 2019, segons el govern autonòmic (Ara Balears, 2020b). Aquesta caiguda del PIB es trasllada de forma gairebé automàtica a les dades d'ocupació i atur a la nostra comunitat, sobretot tenint en compte que moltes altres activitats, tant del sector serveis -especialment el comerç- com de la construcció depenen directa o indirectament de l'activitat turística.

Fins i tot el mes d'agost, que es considera el moment àlgid de la temporada -i també quan es sol sobrepassar la nostra capacitat de càrrega, doblant la població amb l'arribada de turistes- ha crescut l'atur, amb una variació sobre el mes anterior de 2.206 treballadors aturats més, una cosa inaudita un mes d'agost. A nivell interanual a l'agost l'any passat només hi havia 38.841 persones en atur, en relació als 73.753 d'enguany (Figura 19). La variació relativa interanual és de gairebé el 90% (+89,9%), gairebé quatre vegada més que la mitjana nacional (24,0%) (SEPE, 2020a). Al setembre l'atur també ha pujat un 4,5% respecte al mes anterior, i ens hem de remetre a 2012 per trobar registres similars.

I no obstant, les dades oficials no reflecteixen la cruesa de la realitat econòmica i sobretot laboral que se'n deriva, de la crisi generada per aquesta pandèmia. Més enllà de la

xifra de l'atur registrat als serveis d'ocupació, en el moment de tancar aquest informe hi ha gairebé la meitat de la població activa balear sense feina, atenent a dos factors: primer, tal i com reflecteix l'EPA del segon trimestre de 2020, més de 70.000 persones han passat a la situació d'inactives; segon, a això hi hauríem de sumar, també, l'elevat nombre de persones en situació d'expedient de regulació temporal de l'ocupació (ERTO), més de 150.000 entre els mesos de maig i juny segons les dades disponibles del Ministeri de Treball.

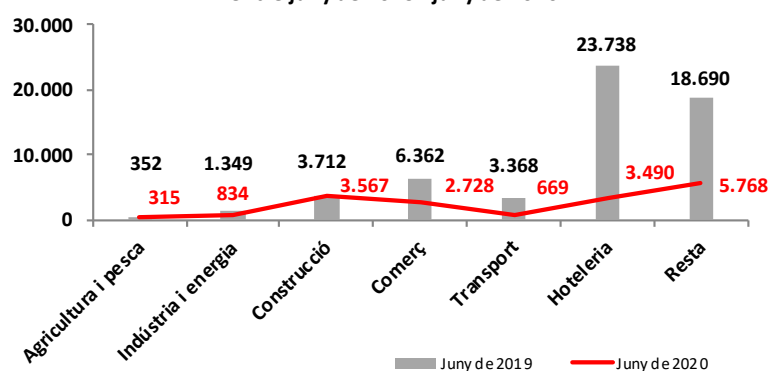
“El que estem fent des de CGT és que, quan denunciem ERTOS, que les denúncies les estem fent bàsicament a Mallorca... (...) i quan fem la denúncia, a la inspecció de Treball demanem que revisin els contractes temporals per si poguessin estar en frau de Llei, per a intentar ficar al màxim nombre de persones dins dels ERTOS (...) perquè la persona sino no té més dret que la prestació que s'estigués cobrant o un subsidi” (CGT Eivissa, entrevista a dia 20 d'abril de 2020).

Les organitzacions sindicals, com les entitats del tercer sector, han hagut d'adaptar la seva estructura i funcionament a l'allau de peticions de treballadors i treballadores afectats per la crisi, també laboral, generada pel coronavirus. Entre les diferents organitzacions sindicals consultades, entre els mesos de març i abril es van atendre prop de 50.000 persones, en la seva majoria consultes o intervencions relacionades amb la suspensió de l'activitat laboral i la gestió dels ERTOS, així com sobre mesures d'higiene i seguretat a la feina per evitar els contagis. En aquest sentit, la demanda d'equips de protecció individual (EPIs) i mesures de salut laborals davant la pandèmia ha estat present a tots els sectors productius.

El mapa de la realitat laboral del moment a Balears, a més de no tenir precedents en la història, perquè es superen els registres de l'anterior gran crisi econòmica, és desolador, atès que una part important de la població no sols no té feina o no la pot desenvolupar de forma efectiva, sinó que ha vist reduïts de forma significativa els seus ingressos. Segons l'INE, les persones acollides a ERTOS han patit una pèrdua salarial d'un 25%, i el salari mig a Balears ha davallat en un 26% en el segon trimestre de 2020 en relació al mateix període de l'any passat, una davallada que gairebé triplica la mitjana estatal (8,3%) (IBESTAT, 2020a; IB3, 2020a).

Per illes, la més afectada per l'atur és l'illa d'Eivissa, amb increments només al mes d'agost d'un 144,1% en relació al mes d'agost de l'any anterior, segons el SOIB. A Mallorca.

Figura 20. Nombre de contractes per sectors a Balears, comparativa entre juny de 2019 i juny de 2020

Font: elaboració pròpia, Servicio Estatal Público de Empleo (SEPE), INE

Mallorca és l'única illa amb increments interanuals no superiors al 100% (82,9%), seguida de Menorca (100,5%) i Formentera (114,8%) (Observatori del Treball, 2020c).

Pel que fa a la contractació (Figura 20), la comparativa entre el mes de juny de 2019 i el de 2020 mostra una baixada en el nombre de contractes signats molt pronunciada, especialment, en el sectors lligats a l'activitat turística: comerç (-3.634), transport (-2.699), hoteleria (-20.248) i resta de serveis, molts d'ells, també lligats al turisme (-12.922). Tot i així, la proporció de contractes temporals és elevadíssima en comparació als indefinits (Figura 21),

Figura 21. Contractes de treball per sexe i tipus de contracte, Balears 2019

TIPUS DE CONTRACTE			
MAIG			
Indefinits	4.891	4.188	9.079
Temporals	30.366	26.948	57.314
Convertits	1.274	1.005	2.279
	36.531	32.141	68.672
JUNY			
Indefinits	2.781	2.389	5.170
Temporals	26.314	23.686	50.000
Convertits	1.386	1.015	2.401
	30.481	27.090	57.571
JULIOL			
Indefinits	2.499	2.199	4.698
Temporals	26.435	24.325	50.760
Convertits	2.258	1.984	4.242
	31.192	28.508	59.700

Font: elaboració pròpia, Ministerio de Trabajo y Economía Social

i la incertesa cap al futur que representa la pandèmia no ha fet més que aprofundir en aquesta modalitat de contractació que no deixa de representar inseguretat per als treballadors i treballadores.

Si bé el sector primari (agricultura i pesca) i el secundari (indústria i energia) també han patit baixades en quant al nombre de contractes, no es registra un descens tan dràstic, doncs el primer cas compta amb 37 contractes menys que al 2019, i el segon, amb 515 menys. Així mateix, el sector de la construcció també registra una baixada poc pronunciada –145 contractes menys que al 2019– evidenciant, d'aquesta forma, que, tot i que durant els mesos d'estat d'alarma i confinament l'activitat de la construcció va minimitzar-se, el cert és que la sortida de la crisi ha passat per la incentivació del totxo.

El cas del turisme és el més greu, doncs depèn de diferents factors: que Balears (i Espanya) esdevingui un destí segur (de fet, aquesta ha estat en bona mesura la política pública de reactivació econòmica del turisme que s'ha desplegat des de la darrera fase de l'estat d'alarma) i per tant, atractiu en aquest sentit; que els països d'origen dels i les turistes no interposin restriccions per sortir-ne; que Balears (i Espanya) no compti amb restriccions d'entrada a persones estrangeres (tals com quarantenes, que s'estan imposant a diversos països, també europeus)... El foment del turisme esdevé necessari en una comunitat com aquesta, on l'activitat econòmica per excel·lència és aquesta, i on altres sectors econòmics han quedat aparcats.

És evident que sortir de la crisi ha de passar per un canvi de model econòmic basat en la diversificació, fent passes decidides en una transició econòmica i ecològica més que necessària, com s'ha plantejat al mes d'octubre des del Fòrum de la Societat Civil, que aglutina el gruix de les entitats socials de les Illes, des del Cercle d'Economia fins al GOB.

4.3. La importància dels ERTO com a “fre de mà” de la destrucció de llocs de feina

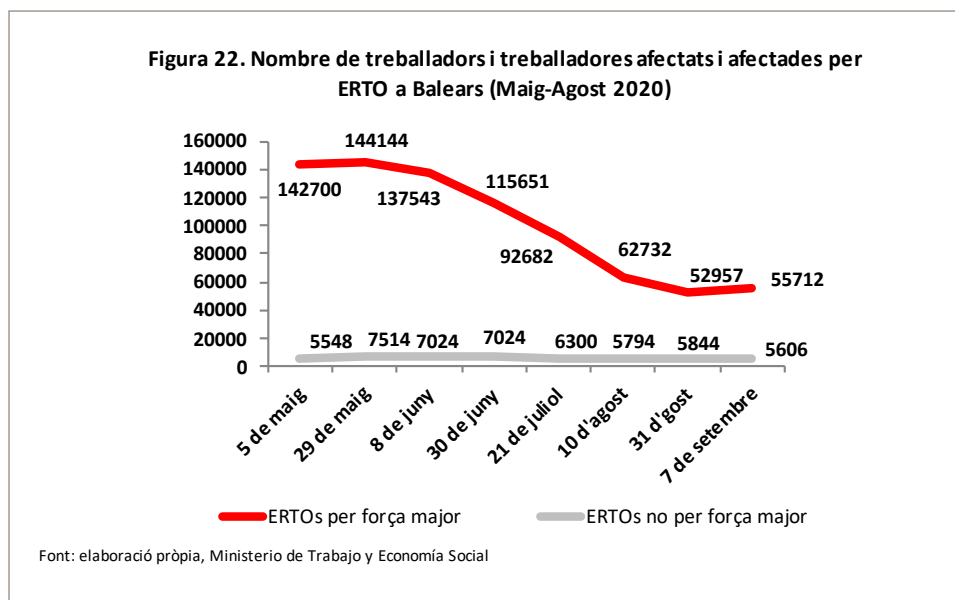
I amb tot, els ERTO suposen un dels principals esmorteïdors de la destrucció d'ocupació, i així s'ha assumit per part dels agents socials des del primer moment en què va esclatar la crisi, tal i com s'expressa a les entrevistes realitzades en aquesta recerca, o també a la manera com s'ha prioritzat aquesta qüestió a les diferents negociacions tant per part de patronals com de sindicats amb les administracions, i sobretot amb el govern estatal, que és l'encarregat de pagar aquestes prestacions.

Cal tenir en compte que des de l'inici de la declaració de l'estat d'alarma, fruit de l'acord entre patronals, sindicats i govern autonòmic, els ERTO permeten preservar el lloc de treball fins que acabi la vigència del mateix. Es tracta d'un acord important, atès que amb la normativa laboral vigent, i davant una davallada justificada de la producció, les empreses podrien haver optat per un Expedient de Regulació de l'Ocupació (ERO) que comportés l'acomiadament dels seus treballadors i treballadores. D'aquesta forma, les empreses mantenen els llocs de treball tot i l'evident davallada de l'activitat, les administracions es fan càrrec de les cotitzacions, i s'ajornen fins al proper exercici els increments salarials pactats als diferents convenis. En definitiva, davant una situació d'emergència, tothom hi posa de la seva part: empreses, administracions i treballadors, a través dels seus representants.

En el conjunt de l'Estat, les comunitats amb zones costaneres, molt més dependents del turisme, han concentrat gairebé el 60% dels afectats per ERTO (Cinco Días, 2020). Junta-ment amb Canàries, les Illes Balears han estat la primera comunitat en empreses acollides a

ERTO: segons dades d'IBESTAT, un 50,7% dels establiments s'havien acollit al tercer trimestre de 2020 a alguna de les figures reconegudes d'ERTO, tant totals com parcials (front al 37,8% de la mitjana estatal) (IBESTAT, 2020b).

Les dades sobre els ERTOs es varen començar a publicar a partir del mes d'abril, amb les primeres resolucions positives. Cal distingir entre ERTOs “de força major”, que ha estat la figura més utilitzada a les Illes Balears i els ERTOs que no ho són. Les dades s'han obtingut a partir de les diferents actualitzacions entre maig i setembre de 2020 de les resolucions favorables de la Conselleria de Treball.

A finals de maig hi hagué un total de 151.658 persones acollides a ERTO (Figura 22), gairebé una tercera part de la població activa de les Illes Balears, el percentatge més alt del país, seguits per l'arxipèlag canari.

El nombre d'ERTOs comença a davallar a partir del mes de juny i les mesures de desconfinament de les darreres fases, fins arribar al seu punt més baix el 31 d'agost, amb 58.801 persones afectades per expedients de regulació (52.957 per força major i 5.844 no per força major). No obstant, a partir d'aquesta data es tornen a incrementar per mor de l'anomenada “segona onada” del coronavirus i la creació per part de l'administració autonòmica dels “ERTO de rebrot” com a figura per poder constituir un nou expedient de regulació temporal encara que se n'hagués produït un, de previ.

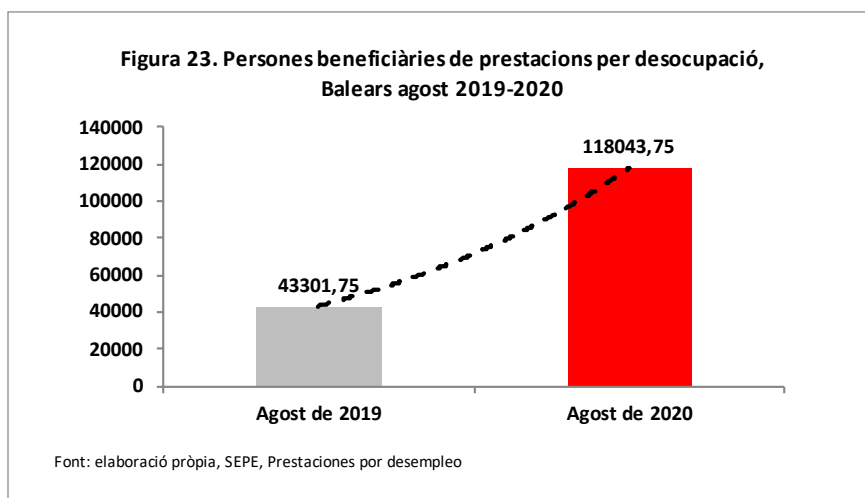
També el govern estatal es va veure obligat a prorrogar els ERTO més enllà del 30 de juny i fins al 30 de setembre mitjançant un Reial Decret-Llei (RDL 24/2020, de 26 de juny), juntament amb la prestació extraordinària per a treballadors autònoms que haguessin patit una davallada significativa de l'activitat, i de fet en el cas de les Illes no és fins al juliol que comença a recuperar-se l'ocupació normalitzada, però tot i així roman una part important dels ocupats baix aquesta figura.

Tot això ha implicat que s'hagi batut una xifra rècord de prestacions per desocupació, amb 177.000 persones perceptores de subsidi tant de desocupació com dels ERTO en el mes de maig (SEPE, 2020b), la tramitació dels quals ha suposat la saturació dels serveis d'ocupació estatals. El cost dels subsidis associats a aquests ERTO fins al mes d'agost per a les arques estatals havia estat de 682 milions d'euros (Diario de Mallorca, 2020c).

Malgrat que la reactivació de l'activitat turística va frenar el creixement de l'atur, si més no fins al juliol, les Illes varen ser al juliol la comunitat on més baixava l'afiliació a la Seguretat Social i més pujava l'atur. Així i tot, quatre de cada deu treballadors afectats per ERTO es varen poder reincorporar al seu lloc (unes 33.000 només el juliol), però a l'inici d'agost encara quedaven 86.656 treballadors i treballadores amb l'activitat suspesa, és a dir, un de cada sis treballadors i treballadores (el 16,9% del total d'afiliats al sistema) (Ginard, 2020). En conjunt, i un cop finalitzada la temporada turística de forma imprevista gairebé a finals d'agost, amb el repunt dels casos de COVID-19 i les restriccions imposades pels principals països emissors de turisme cap a les Illes (Regne Unit i Alemanya principalment), hem estat la comunitat que menys treballadors ha pogut rescatar dels ERTO.

En el moment de tancar aquest informe, els ERTO segueixen ocupant bona part dels esforços pel que fa a les demandes dels agents socials davant el Ministeri de Treball, amb l'objectiu que aquests es puguin prorrogar fins a la propera temporada turística, a la primavera de 2021. Una fita que ja va ser concedida a Canàries, justament per la seva condició insular, a finals del passat mes de juny, vinculant la durada dels ERTO a la recuperació del trànsit aeri.

Un altre efecte positiu dels ERTO, a més d'evitar la destrucció directa de llocs de feina, ha estat la millora de la taxa de cobertura per desocupació, atès que aquesta havia davallat dràsticament en els darrers anys gairebé 7 de cada 10 treballadors o treballadores desocupades no percebién prestació per desocupació fins a l'any passat (SEPE, 2020b). El mes d'agost d'aquest any 118.044 persones han rebut prestacions per desocupació a Balears, el que representa 74.742 persones més que el mateix mes de l'any 2019 (Figura 23).

El 30 de setembre s'ha fet pública una nova pròrroga dels ERTO fins a 31 de gener de 2021, un acord que ha estat qualificat d'històric per l'impacte que té a les Illes Balears, atès que també inclou, a més, exoneracions de fins al 75% de les quotes de la seguretat social per part de les empreses, una prestació especial per als treballadors i treballadores fixes-discontinúes (aproximadament, 80.000 al conjunt de les Illes (Largo, 2020)) que hagin estat afectats i afectades en el darrer període per un expedient de regulació. Unes mesures que ben segur palliaran la situació de milers de famílies, però que cal que siguin complementades amb polítiques actives d'ocupació i polítiques econòmiques que s'anticipin a un escenari a mig termini de destrucció massiva d'ocupació, encara que sigui en diferit, si la temporada turística del 2021 es mantenen les incerteses generades per la pandèmia.

4.4. Impacte sobre col·lectius amb especials dificultats d'ocupabilitat

En aquest subapartat ens detindrem en una breu anàlisi de com estan afectant les dades de desocupació als col·lectius amb especials dificultats d'ocupabilitat, joves i majors de 45 anys, que solen focalitzar les polítiques públiques d'ocupació, i concretament el Pla d'Ocupació 2017-2020 de caràcter autonòmic (GOIB, 2017a).

4.4.1. Majors de 45 anys

Es tracta d'un dels col·lectius amb especials dificultats d'accedir a una feina, i que va patir especialment amb la crisi de 2008-2013, amb altes taxes d'atur de llarga durada (de més de dos anys). De fet, els majors de 45 anys representaven el 2018, segons el SOIB, el gruix dels aturats de llarga durada: 9.441 sobre un total de 13.585. Tot i això ens situem molt per davall de la mitjana espanyola (26,9% front a un 41,5%) (Observatori del Treball, 2020b), com a conseqüència entre altres coses de l'aplicació de polítiques actives específiques per a aquest col·lectiu, que el 2019 ja representava sols un 50% del que eren el 2014.

La població major de 45 anys eren en el cas de Balears més d'un 40% dels demandants d'ocupació (24.554 demandants majors de 45 anys registrats el 2019) just abans de l'inici de la pandèmia. Pel moment, les dades del SOIB indiquen que de gener a agost de 2020 hem passat de 24.584 persones registrades a l'atur majors de 45 anys a 30.066, un lleu increment del 40,39 al 40,8% (Observatori del Treball, 2020b).

La taxa d'atur segons l'EPA del segon trimestre del 2020 (INE, 2020f) és d'un 10,95 per les persones de 55 i més anys, lleugerament superior a la taxa d'atur del mateix trimestre del 2019. Pel que fa a la taxa d'activitat s'ha reduït d'un 33,0% a un 30,1% en aquest col·lectiu comparant els mateixos trimestres. És a dir fins al moment no hi ha indicis de que sigui un segment especialment afectat en comparació a altres.

En els propers mesos es clarificarà com afecta la conversió dels ERTO en ERO definitius i si la desocupació tornarà a afectar de forma especialment greu aquest col·lectiu com ja passar amb l'anterior crisi, tot i que l'evidència indica que és un dels perfils del qual les empreses se'n solen desfer davant qualsevol procés de reestructuració. Un fet que de confirmar-se hauria d'implicar un reforçament de les polítiques d'ocupació adreçades a aquest col·lectiu, que va quedar prou malmès amb l'anterior crisi econòmica.

4.4.2. Joves

L'envelliment de la població a la Unió Europea afecta de forma especial Espanya, que compta amb un dels percentatges més baixos de joves de la UE, amb només un 9,8% sobre el total de la població. Les Illes Balears no escapen a aquesta tendència, que ha fet que en els darrers anys, de cara a les polítiques públiques i els sistemes estadístics, l'edat que comprèn "els joves" s'hagi anat elevat dels 24, als 29, als 35 i fins i tot els 40 anys. En qualsevol cas, els joves de les Illes d'entre 16 i 30 anys representaven un 23,0% de la població a l'any 2000 i ara només són poc més d'un 16,0% (Mas i Millan, 2019).

L'estructura de la població jove en edat laboral i les seves tendències d'incorporació es va començar a modificar amb l'anterior crisi econòmica. En primer lloc, amb una davallada de la taxa d'activitat (que era de les més elevades de l'Estat), i que va davallar del 40,0% el 2012 al 22,0% de 2017 (Mas i Millan, 2019). Una dada que no és del tot negativa, atès que també implica, en paral·lel, un major interès pels estudis (encara que sigui per les dificultats

per accedir a una feina) i una davallada d'unes taxes d'abandó escolar que també eren de les més altes de l'estat.

Aquesta és una tendència que sembla que s'està confirmant a l'actual crisi. Segons l'EPA al segon trimestre del 2020 (INE, 2020f) la taxa d'activitat dels menors de 25 anys és d'un 29,3% i la davallada en relació al mateix trimestre de l'any anterior és molt intensa, de més de 24 punts (53,6% el 2019).

Pel que fa a la taxa d'atur ha augmentat d'un 33,6% el segon trimestre del 2019 a un 46,8% el mateix trimestre del 2020. És a dir que les taxes d'atur són elevades i han crescut molt ràpidament i més que entre altres col·lectius. També la diferència per gènere és més acusada, de tal manera que ja en el segon trimestre del 2020 la taxa d'atur de les joves menors de 25 anys ja s'aproxima al 60% (58,9%). I són dades referides a l'inici de la destrucció de llocs de feina (INE, 2020f)

L'atur se concentra tant en els joves entre altres factors, perquè també els joves concentren altes taxes de precarietat (9 de cada 10 contractes dels joves entre 16 i 29 anys són temporals, i el 70,0% amb una durada inferior a un any, segons dades de l'Observatori del Treball (2020d) que dificulten que es puguin acollir a figures com els ERTO que han permès, com s'assenyalava anteriorment, preservar els llocs de feina. La situació és ben preocupant, perquè de confirmar-se aquesta tendència de creixement, la taxa d'atur juvenil es situaria per damunt del 50,0% a finals d'any, una situació que també es va donar amb molta rapidesa durant l'anterior crisi econòmica.

Una situació que empitjora les condicions d'autonomia i les possibilitats d'emancipació dels joves, agreujades per un context com el de les Illes Balears on accedir a un habitatge és difícil per a bona part de la població independentment del factor generacional. Si la "Garantia Juvenil" va ser, com a política pública, la gran resposta europea per atendre unes taxes d'atur juvenil que en el context de l'anterior crisi es situaven en el 19,0% a la UE i el 42,0% a Espanya el 2013 (Parlament Europeu, 2020), és evident que ara s'hauran de renovar i reforçar aquest i altres mecanismes d'inclusió laboral dels joves, que tornen a ser un dels sectors més vulnerables davant les crisis econòmiques i la pèrdua de llocs de treball.

4.5. Dones i treball

Tot i que les dones han estat en primera línia de la lluita contra el COVID-19, en termes laborals, ja que han estat majoritàriament les que han ocupat les feines decretades com "essencials" en l'estat d'alarma (de fet, 7 de cada 10 professionals de la salut i allò social són dones segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS, 2020b), també són les que pateixen en més mesura que els homes la pèrdua de la feina remunerada, per una part, però també l'increment de la càrrega de feina associada a les tasques de cura d'altres persones i el treball domèstic.

El 2019 el 46,4% dels afiliats a la Seguretat Social a les Illes Balears eren dones (235.370 afiliades), un 19,8% més que el 2007, un reflex del que ha estat la lenta incorporació en massa de les dones al mercat laboral al conjunt d'Espanya a partir dels anys 70-80, en aquest cas a les Illes Balears. Tot i alguns indicadors positius, com el fet que el 2019 el percentatge de dones actives amb estudis superiors se situava 10 punts per sobre del percentatge dels homes, les desigualtats de gènere en matèria laboral segueixen essent molt evidents, amb dades com una bretxa salarial superior als 3.000 euros, o el fet que les dones concentraven el 2019 el 75% dels contractes a temps parcial, és a dir que gairebé 3 de cada 4 persones ocupades a temps parcial a les Illes són dones, cosa que diu molt dels reptes pendents en

matèria d'igualtat i conciliació, atès que no sempre la parcialitat és una opció desitjada per les afectades (Observatori del Treball, 2020e)

L'atur entre les dones ja va incrementar-se lleugerament en el període 2018-2019 (+2,5%), situant-se un 10,0% per damunt de l'atur masculí, entre altres coses per la major dependència del sector serveis, que ja mostrava signes de ralentització econòmica abans de la crisi generada per la COVID. La situació generada per la pandèmia ha incrementat les taxes d'atur en els dos sexes, però l'augment és major entre els homes, més de cinc punts (d'un 9,2% a un 14,9%), mentre que en les dones l'augment és de menys de dos punts i és el 2020 (segon trimestre) del 17,2 (INE, 2020f). Un procés semblant se va experimentar en els inicis de l'anterior crisi, quan la destrucció de ocupacions va afectar més els homes, en particular en els primers moments de la crisi, quan se va reduir la bretxa d'atur per sexes, per a després tornar a situar-se en els diferencials habituals.

El fet que les dues principals ocupacions demandades per les dones a Balears siguin feines relacionades amb la neteja i manteniment a l'hoteleria i la restauració (Observatori del Treball, 2020d), i que moltes d'aquestes feines siguin temporals ha fet que a l'inici de la pandèmia col·lectius com les anomenades *kellys* (les netejadores del establiments hotelers) reclaressin la protecció de milers de dones que en no tenir un contracte fixo discontinu, ni tenien prestació d'atur per no haver acumulat el temps suficient, ni podien ni tan sols acollir-se a la figura dels ERTO, una demanda que va ser recollida pels sindicats i negociada positivament. Moltes altres dones, com han denunciat algunes organitzacions socials, en especial cuidadores de persones majors i nins o netejadores domèstiques sense contracte, o altres col·lectius que desenvolupen la seva activitat en l'economia submergida, com les treballadores del sexe, ni tan sols han pogut optar a això, tot i que en el cas de les Illes Balears se n'ha pogut ampliar l'accés a la renda social garantida (RESOGA) a través d'acords amb les ONGD.

Finalment, convé recordar que el gruix de les treballadores de les residències per a persones majors i dependents, són dones amb baixos salaris i unes condicions laborals que ja no eren gaire bones i que han empitjorat amb la pandèmia sobretot en termes de salut laboral (estrès, increment de la càrrega laboral, perill de contagi), atès que aquestes han estat un dels focus on el coronavirus ha fet més mal (UGT, entrevista a dia 27 d'abril de 2020; Molina Quirós, 2020). En definitiva, la COVID-19 pot incrementar, encara més, les desigualtats de gènere.

4.5. Precarietat, seguretat i salut i negociació col·lectiva

La negociació de les condicions laborals ha estat una constant d'aquests mesos de pandèmia, i un reflex de la seva transcendència ha estat la celebració a Palma a inicis del mes de setembre de la Mesa de diàleg social estatal, amb la demanda d'allargament dels ERTO amb caràcter general, així com una prestació específica extraordinària per als fixos discontinus per tal d'evitar que milers de treballadors quedin sense prestació en acabar la vigència dels ERTO, que s'havia fet coincidir amb l'acabament de la temporada turística, el 30 de setembre.

No obstant, cal tenir en compte que a més de la normativa laboral, i especialment la reforma laboral de 2012, han implicat no sols un empitjorament de les condicions laborals en general, sinó a més un afebliment de la representativitat de treballadors i treballadores, atès que segons dades de l'Observatori del Treball, entre 2010 i 2019 el percentatge de cobertura dels convenis col·lectius autonòmics ha passat del 58,6% al 38,9%, és a dir que més de meitat de les persones que treballen a Balears queden fora del marc de regulació i protecció que

implica un conveni (Observatori del Treball, 2020a). A més, algunes fites com els increments salarials pactats en els darrers anys a sectors com l'hoteleria o el comerç han quedat ajornats en el diàleg social per tal de garantir la sostenibilitat dels llocs de treball amb la pandèmia, com s'ha indicat anteriorment.

La precarietat, que ha esdevingut un factor estructural del mercat laboral balear (Borràs, 2015), s'ha posat ben de manifest al llarg d'aquest període. La temporalitat dels contractes és un reflex de la mateixa, i cal tenir en compte que el 83,6% dels contractes signats el 2019 a les Illes Balears foren temporals, dels quals un 24,8% eren inferiors a un mes de durada, el 22,0% inferiors a 15 dies, i un 18,2% de menys de 5 dies. Unes dades del tot incompatibles amb una ocupació de qualitat i estable, i malauradament cada vegada més freqüents en el sector serveis (Observatori del Treball, 2020a).

Un altre dels indicadors de la precarietat és el frau laboral, que s'ha mantingut tot i les campanyes extraordinàries dels darrers anys per part de la Inspecció de Treball per combatre'l. I si dins aquest frau una de les pràctiques més freqüents era l'abús dels contractes a temps parcial (amb més hores treballades, remunerades o no, que aquelles pactades al contracte), en aquests mesos un dels fraus més freqüents segons la Inspecció de Treball ha estat el fet que algunes empreses han fet que els seus treballadors aollits a ERTO total o parcial anessin a fer feina (Rodríguez, 2020), o fins i tot altres pràctiques que a més de posar en perill la seguretat dels treballadors, han suposat un perill per a la salut pública, com el cas del conegut bar "Pirata" a Formentera, on la plantilla era obligada a treballar després d'haver-se detectat positiu en COVID-19, i que va ser clausurat a mitjans del mes d'agost (Bohórquez, 2020). En el mateix sentit, les hores extres estan prohibides quan a una empresa hi ha un expedient de regulació, però aquest ha estat també un dels elements assenyalats per la Inspecció, ja que aquesta sobrecàrrega de feina ha recaigut sobre la part de la plantilla no sotmesa a suspensió de l'activitat.

Un altre element generador de precarietat ha estat el teletreball, al qual s'han aollit moltes empreses i bona part del sector públic, i que finalment el govern central ha procedit a regular per primera vegada, mitjançant el decret- llei (RDL 28/2020, de 22 de setembre) que contempla mesures com el caràcter voluntari del mateix, el pagament de les despeses associades (equips informàtics, telèfon, accés a internet, etc.) per part dels empresaris, i la regulació d'aspectes indesitjats com la difuminació dels horaris o l'anomenat "tecnoestrès".

Tot i la lleu disminució registrada el 2019 per primera vegada en cinc anys, la sinistralitat tampoc no ha aturat tot i la davallada de l'activitat, i les Illes han seguit liderant l'índex d'incidència, amb 3.645 accidents laborals, 7 d'ells mortals, entre juliol de 2019 i juny de 2020 (IBASSAL, 2020). En aquest apartat cal fer especial esment als treballadors i treballadores de l'àmbit de la salut, que ha estat el més afectat per la pandèmia per la naturalesa de la seva feina, i que en el cas de les Illes Balears es van situar en una de cada cinc persones en les setmanes d'increment de contagis a les primeres setmanes de l'estat d'alarma, i que han tornat a repuntar de forma important amb el rebrot de finals de l'estiu. Fins al 23 d'octubre foren 66.774 els sanitaris afectats en el conjunt de l'estat, 63 dels quals varen morir fins a 5 de juny segons dades del Ministeri de Sanitat (RTVE, 2020c). En el cas de Balears han estat 373 els contagiats entre el 11 de maig i el 22 d'octubre (RTVE, 2020c). En aquest sentit, les reivindicacions dels sindicats sanitaris han passat de la demanda d'equips de protecció individual (EPIs) a l'inici de la pandèmia, atesa la seva escassetat i el fet que Espanya ha estat el país amb una major taxa de contagis entre els sanitaris, a la demanda de contractació de més professionals, una demanda compartida pels professionals d'un altre sector com és el de l'educació (entrevista STEI, a dia 24 d'abril de 2020).

Capítol apart mereixen les treballadores (perquè sobretot són dones) dels centres residencials, que han estat un dels focus de la pandèmia, amb unes condicions de feina que ja eren molt millorables i que han tornat insostenibles en aquest context, i que també repercuteixen sobre la cura dels usuaris i usuàries d'aquestes residències, moltes d'elles propietat de fons d'inversió:

“I el que passava en aquestes residències privades, a bastantes d'elles és d'escàndol.” (...).
“I la treballadora conta que ha de fer la feina amb un determinat horari, i no és que atengui a un nombre superior de persones de les que li toquen, perquè diuen, complim la ràtio, però és que tal vegada caldria revisar aquestes ràtios... I en aquesta ràtio se mira el grau de discapacitat de les persones, que no totes tenen el mateix grau en quan a la mobilitat per exemple. Per això la treballadora pateix aquesta situació perquè se n'adona que no atén aquella persona així com toca, però no pot fer res més perquè no té més temps, i aquella persona no està atesa així com hauria de ser, i això és inhumà” (UGT, entrevista a dia 27 d'abril de 2020).

5.

DESIGUALTAT
SOCIAL I
COVID-19 EN
EL TERRITORI

5.1. Les desigualtats de renda en el territori i les zones vulnerabilitzades

El coneixement de la desigualtat social i la concentració de la vulnerabilització en el territori és un factor clau per a dur a terme polítiques que tinguin com objectiu assolir la justícia social i evitar l'estigmatització de la població. Si ja era evident que han mancant persistentment aquest tipus de polítiques, ara la situació de pandèmia i la necessitat de diagnòstics locals per reforçar l'acció comunitària posa de nou a primera plana les desigualtats en els recursos, en les condicions de l'habitatge, i els equipaments i recursos i serveis en els barris.

Les desigualtats territorials de la renda són l'indicador clau per aproximar-se a la vulnerabilització. Les darreres dades disponibles són de la IRPF de 2017 (INE). A nivell municipal (Figura 24) són els pobles de l'interior de Mallorca i, en general, les Pitiüses on la renda de la llar presenta uns valors més minsos, per contra són els municipis de la Serra de Tramuntana els que presenten les majors rendes mitjanes per llar. En els dos extrems, Valldemossa registra més de 45.000 euros de mitjana anual a la llar, mentre que Vilafranca de Bonany el que menys, no arriba als 30.000 euros.

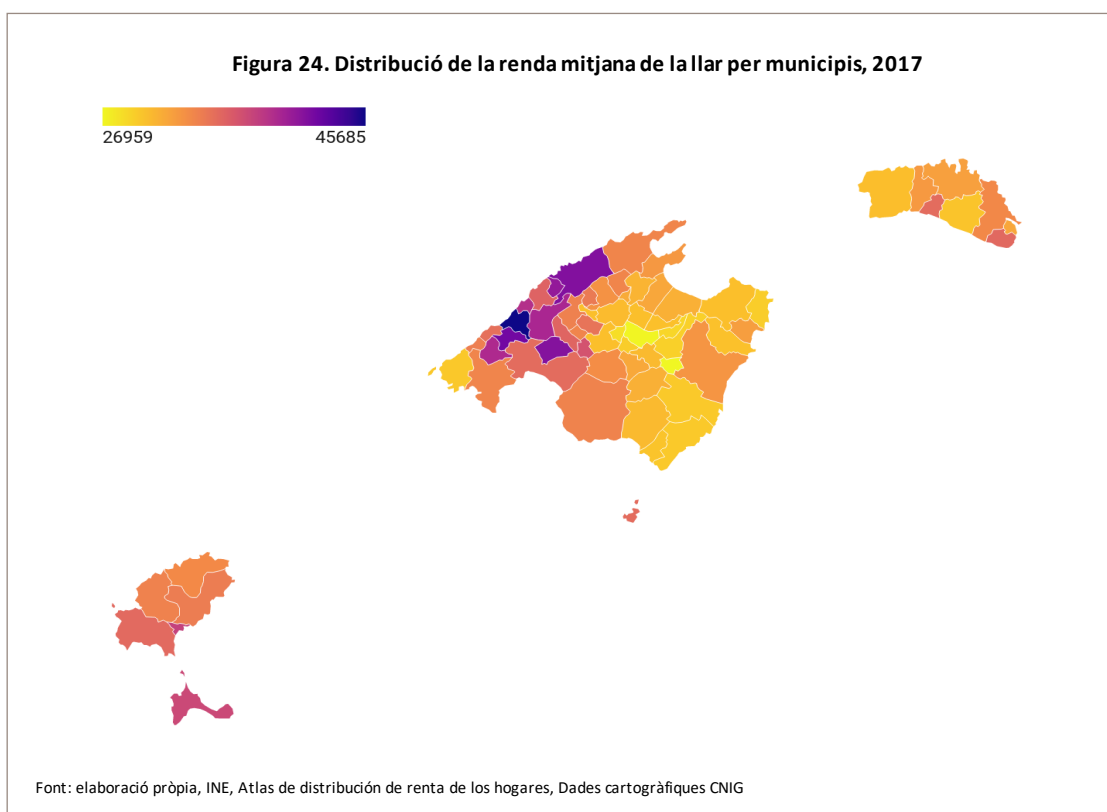
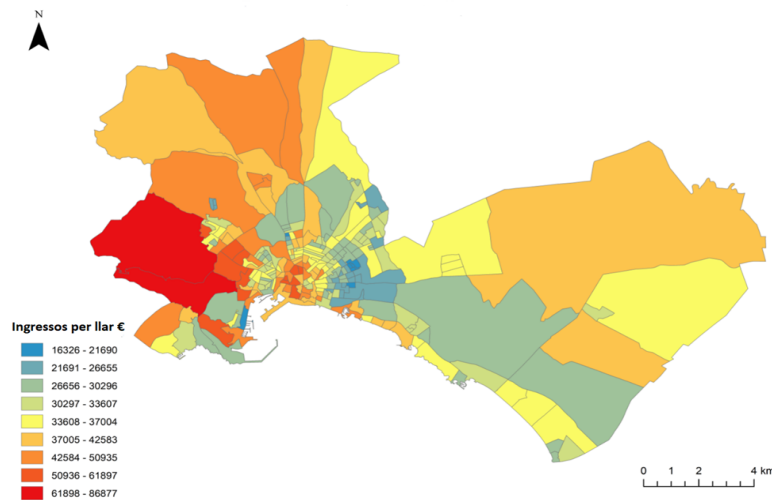

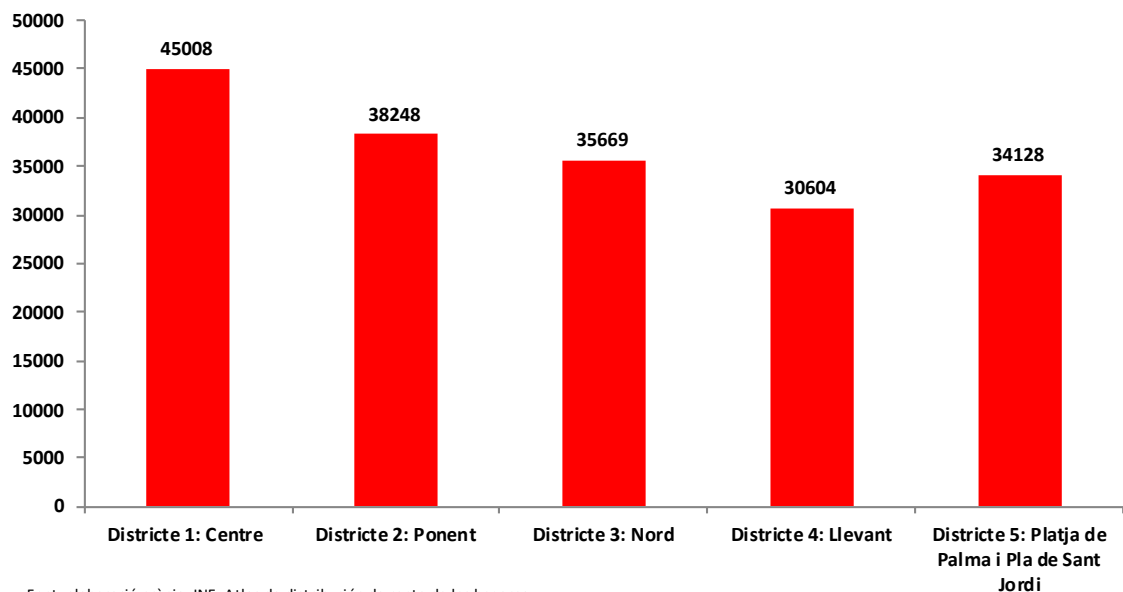
Figura 25. Distribució de la renda mitjana de les llars per seccions censals, Palma, 2017

Font: elaboració pròpia, Servei de SIG (UIB), INE, Atlas de distribución de renta de los hogares

Però el que resulta de major interès per identificar la vulnerabilitat a una escala micro són les dades de renda mitjana a la llar per seccions censals, les darreres dades mostren com és a Palma (Figura 25) on se troben les majors concentracions de desigualtats de renda. També a la capital se troben les seccions censals amb més renda, a Gènova amb 86.877 euros anuals per llar i a Son Vida amb 70.308 euros, i a l'altre extrem, les de menys renda, una microzona d'Es Camp Redó (Corea), amb 16.326 euros anuals per llar; una altre al El Terreno, amb 16.596 euros. Així, hi ha una diferència de 15.000 euros de mitjana anual per llar entre el districte 1 (Centre) i el districte 4 (Llevant) (Figura 26).

Figura 26. Distribució de renda a les llars als districtes de Palma, 2017

Font: elaboració pròpia, INE, Atlas de distribución de renta de los hogares

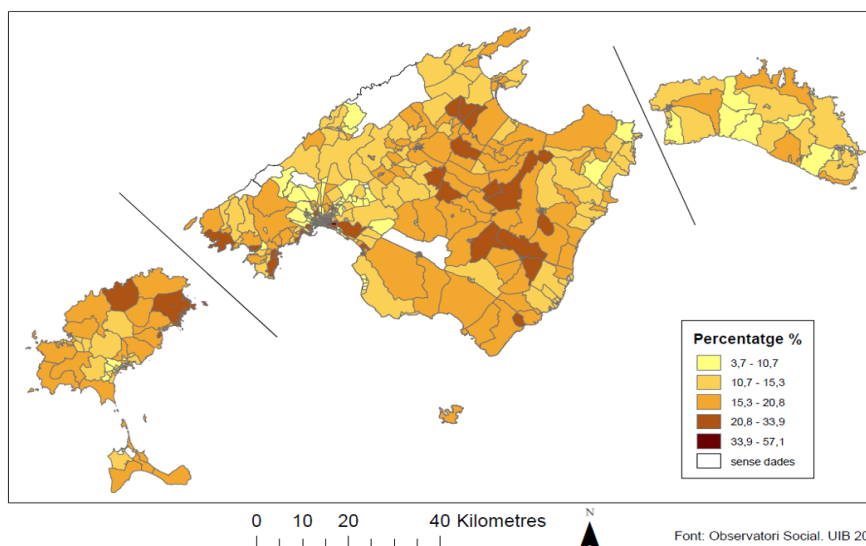
Si analitzem el decil de seccions censals amb menys renda de Balears, resulten 66 seccions on les llars tenen una renda anual per sota dels 27.734 euros. Les zones amb menys renda corresponen, per una part a barris de Palma, alguns consolidats en els anys 60 i 70 com la Soledat (Nord i Sud), Son Gotleu, Pere Garau, Son Cladera i Son Roca-Son Ximelis; i altres en els anys 80 i posteriors, com el Polígon de Llevant, o el recent Nou Llevant

Per altra banda, hi ha micro zones residencials associades a zones turístiques: una determinada zona del Terreno, una secció de Santa Ponça, algunes de Magaluf i Palmanova (Calvià), de Cales de Mallorca, i S'Illot (Manacor), de S'Arenal de Lluçmajor, de Cala Millor (Sant Llorenç, Son Servera), de Cala d'Or (Santanyí) Porto Colom (Felanitx), Port d'Alcúdia (Alcúdia). Es tracta realment de tot un repertori de zones turístiques que combinen l'activitat productiva d'oci amb la residència (més o manco estable) de col·lectius importants de treballadors amb unes condicions de vida que comporten un intens nivell de vulnerabilitat social.

Pel que fa a la resta de Mallorca, si exceptuem les zones turístiques abans citades, les primeres seccions amb menor renda se situen a partir de la posició 30 del ranking, amb més de 25.000 euros de renda mitjana a la llar i son seccions censals de Manacor, Sineu, Villafranca i Sant Llorenç. Pel que fa a Menorca, en el decil de zones amb menys renda se troben una secció d'Alaior, una altre d'es Castell i altre de Ciutadella. A Eivissa destaca un secció d'Eivissa Vila i dues seccions de Santa Eulària.

Les zones amb menys renda mitjana són, com és lògic, on més se concentra la població amb situació de pobresa relativa i on la situació amb la crisi actual és més dramàtica. Així segons les dades del 2017, a sis seccions censals de Palma hi ha més del 40% de la seva població amb ingressos per davall del 60% de la renda mediana estatal (Figura 27): Corea (Camp Redó) en primer lloc, quatre seccions de Son Gotleu i una altre de Nou Llevant. Però és que en unes altres deu seccions de Palma la població en pobresa relativa supera el 30%, en la seva majoria seccions del barri de Pere Garau més una microzona de Nou Llevant, una altra de l'Estadi Balear i una de Son Ferriol.

Figura 27. Població que viu amb una renda per sota del 60% de la mediana a Balears (per seccions censals), 2017

Font: elaboració pròpia, Servei de SIG (UIB), INE, Atlas de distribución de renta de los hogares, Dades cartogràfiques

Aquestes dades responen exclusivament a la informació sobre la renda, però és interessant comparar amb el ranking de zones vulnerables que se va obtenir en altres dos moments (2001 i 2007) a partir d'indicadors sintètics de vulnerabilitat, basats en els següents indicadors: la precarietat laboral (atur i temporalitat extrema); dèficit d'estudis dels joves (entre 18 i 24 anys sense la titulació obligatòria); els dèficits a l'habitatge; la taxa de població estrangera extracomunitària; i la taxa d'aïllament de la gent gran (de 75 i més que viuen sols). Els resultats varen permetre identificar i jerarquitzar les zones vulnerables de Mallorca, Menorca i Eivissa-Formentera i establir una proposta de àrees d'atenció preferent (Carbonero, Horrach, Mascaró i Santiago, 2001; Carbonero, Puiggròs i Ribas, 2003; Carbonero, Ballester, Horrach i Sanz, 2006).

El Camp Redó, a través de la secció censal que correspon a Corea, i algunes seccions de Son Gotleu i el Polígon de Llevant, se situaven com a més vulnerables llavors i continuen en el ranking de menor renda i més pobresa relativa en el 2017. En canvi han desaparegut de les seccions amb pitjor posició les zones del centre i raval de Palma, que s'han gentrificat, i/o àrees sobre les que s'ha fet una forta intervenció/remodelació urbanística i social, com és el cas de Sa Gerreria, el Banc de S'Oli (Sindicat) o Es Jonquet a Palma. L'excepció és Sa Penya a Eivissa, zona vulnerable del centre de Vila i que continua en el ranking de menor renda el 2017.

Tot i que els indicadors són diferents, hi ha una coincidència bàsica pel que fa a les seccions censals més vulnerables, el que reafirma el que ja coneixem: la manca de recursos, la pobresa relativa, implica a la vegada vulnerabilitat social, entesa més enllà dels ingressos. La zona vulnerable és on es concentra de manera destacada població en situació de risc. No podem oblidar que en les àrees vulnerables interactuen processos multidimensionals que combinen factors socials, econòmics i espacials, dificultant el desenvolupament de la seva població resident.

5.2. La incidència de la COVID per zones bàsiques de salut (ZBS)

El principal factor de la desigual incidència de la COVID-19 és la precarietat laboral, a més de l'infrahabitatge i els escassos recursos. Les ocupacions en males condicions (llocs tancats, mal ventilats, sense possibilitat de distàncies de seguretat, etc.) són espais propicis per al contagi (per exemple a fàbriques, escorxadors, cuines de restaurants i xibius i bars.....). A més aquestes feines pel general solen ser precàries –lligades a contractes temporals, a escasses remuneracions i/o a condicions informals–, el que dificulta l'autonomia del treballador i de la treballadora per flexibilitzar el seu horari o absentar-se si ha tingut contacte amb positius o sospita de possible afectació.

No obstant aquest fet, diverses informacions apunten que quan s'han fet cribratges aleatoris massius a zones vulnerabilitzades a altres territoris com a Madrid, concretament al barri de Carabanchel, hi ha hagut pocs voluntaris disposats a fer-se test (RTVE, 2020b), una situació que s'ha repetit també a inicis d'octubre a Eivissa, on el seu batle es lamentava que mentre a Menorca s'hi havien presentat el 90% dels convocats per al cribratge, en el cas de Vila no arribaven al 20%. La quarantena dificulta les possibilitats per treballar (especialment quan la modalitat del teletreball no és una opció per continuar la feina) i per aquest motiu és raonable pensar que hi ha menys opcions a fer quarantena preventiva en les ocupacions més precàries i de contacte, precisament les de major risc. Naturalment, les possibilitats de

fer teletreball pròpies de treballs administratius, tècnics i professionals marquen la diferència substancial, una línia vermella en relació a les ocupacions de serveis i a les ocupacions manuals, que requereixen presencialitat, sense oblidar que a l'exposició en el lloc de treball se suma la que té lloc de camí del treball. Tot i que a diversos estudis s'ha remarcat el baix índex de contagis al transport públic, la realitat és que és molt difícil de mesurar (molt més que la possibilitat de transmissió intrafamiliar). Un capítol apart són les ocupacions que impliquen contacte estret amb persones i en particular les ocupacions de cura (personal sanitari però també de neteja, de cura de persones etc.) i de restauració i oci. Llavors l'exposició al coronavirus augmenta exponencialment.

El segon factor és la precarietat en l'habitatge, lligat òbviament a les condicions laborals i a la manca de recursos. Ja s'ha tractat el tema de l'habitatge quan ens hem referit a les desigualtats en el que significà el confinament total a l'estat d'alarma, des del 16 de març a dia 21 de juny de 2020. Però més enllà del confinament, la manca d'espai i les condicions de l'habitatge és un factor clau que afavoreix la transmissió a la si de la llar. A més, les condicions deficitàries als habitatges també influeixen en que se faci més vida al carrer i als parcs del barri, el que augmenta, és clar, el risc de contagi (Claramunt, 2020; De Salas, 2020).

En definitiva, la població amb menys nivell de renda té més probabilitats de contagiar-se de la COVID-19. Aquesta és una evidència que se mostra als estudis que s'estan duent a terme (Baena-Díez et al., 2020). Els barris i zones amb població amb menys recursos tenen taxes més altes de contagis. A Espanya, tant a Madrid, com a Barcelona, com a altres grans ciutats, la pauta és la mateixa. A Madrid, Usera, amb una incidència acumulada de 4.617,8 casos per 100.000 habitants (dades actualitzades a dia 4 d'octubre de 2020), era el barri més afectat, mentre que Pozuelo de Alarcón, un dels municipis més rics d'Espanya, registrava una incidència acumulada de 1.909,2 casos per 100.000 habitants (Dirección General de Salud Pública, Servicio de Epidemiología, 2020). Per altra banda, a Barcelona, els barris de Ciutat Vella, Sant Andreu i Nous Barris registraven al voltant de 50 punts més de taxa d'incidència acumulada que els barris de Sarrià-Sant Gervasi i Gràcia (Secretaria de Salut Pública, 2020).

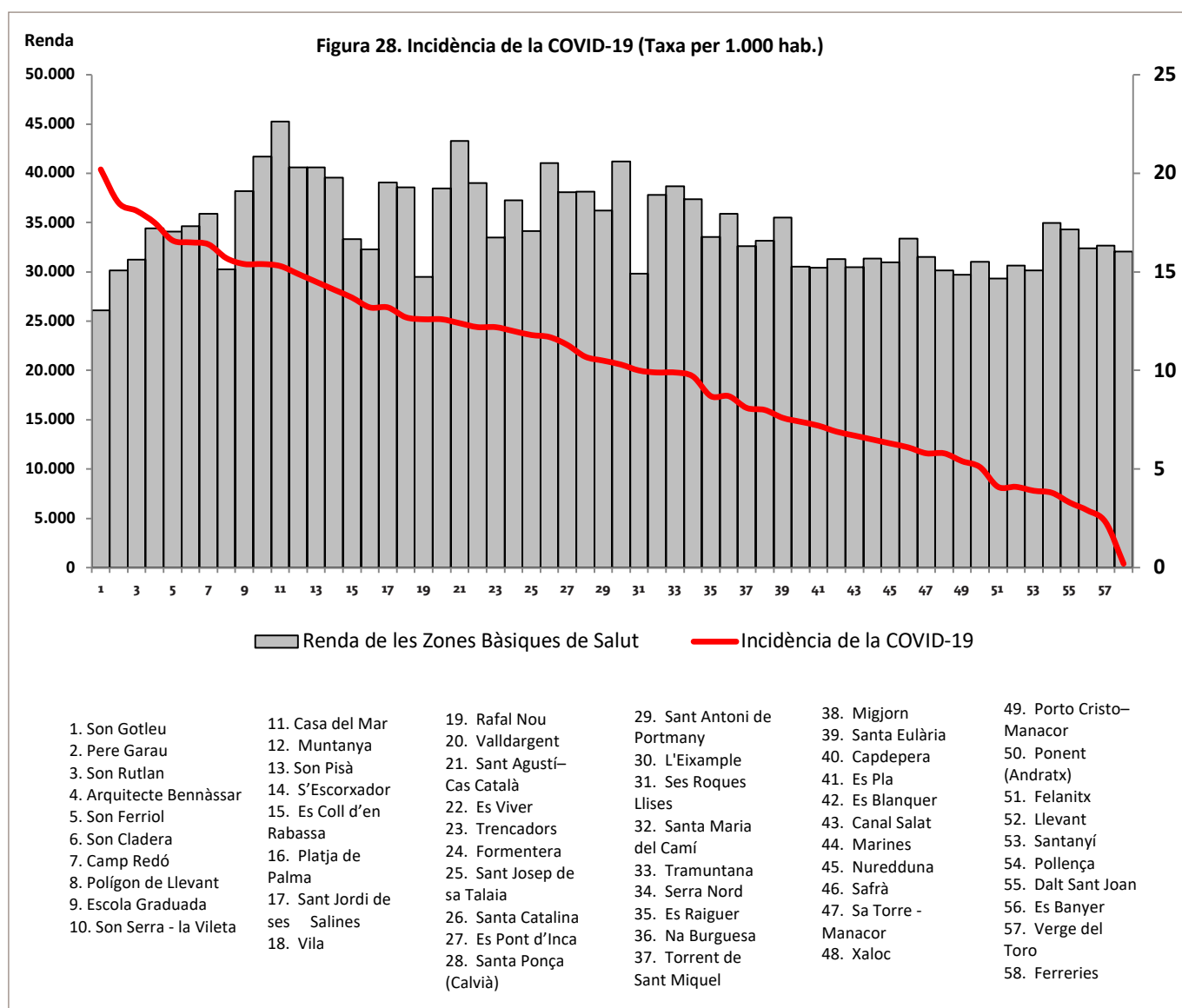
A Palma, les dades dels informes de Vigilància Epidemiològica (el darrer consultat se refereix a les dades actualitzades a 21 de setembre) mostren la taxa de persones diagnosticades positives acumulades per municipis i Zones Bàsiques de Salut. Per municipis a Mallorca destaquen dos municipis on la pandèmia ha afectat a residències de gent gran com són Sant Joan amb un 21,35 casos per mil habitants i Montuïri (16,14). Exceptuant aquestes situacions, és a la capital, Palma, amb 16,57 positius, per mil habitants on s'acumula el gruix de casos. A Eivissa destaca la incidència a Vila (15,61) i a Menorca, a Ciutadella (6,40), però amb una proporció molt menor a la dels municipis de les altres illes (Direcció General de Salut Pública, 2020a).

Pel que fa a les Zones Bàsiques de Salut de Balears en conjunt, la taxa més elevada fins el moment correspon a les zones de Son Gotleu (20,2 per mil habitants), Pere Garau (18,5), Son Rutlan-Aragó (18,1), A. Bennassar (17,5), Camp Rodó (16,4). Però aquestes dades estan condicionades pel nombre de PCR o proves diagnòstiques que s'han fet, ja que aquí s'inclouen els simptomàtics i asimptomàtics. Hi ha estudis a altres països que mostren que el nombre de proves és major en les zones o barris més rics, fet que podria implicar, si fos el cas, que la disparitat en la incidència per barris fos major.

La comparació de la renda mitjana per ZBS i la incidència de la COVID-19 a Balears reafirma el mateix patró (Figura 28). Les zones bàsiques amb més incidència són alhora les de menys renda, Son Gotleu, Pere Garau, Son Rutlan. Però pel que fa a la resta de zones la interpretació és menys clara, i s'han de tenir en compte altres elements. En primer lloc, la

pròpia caracterització de la zona bàsica de salut. Pel que fa a Palma, hi ha ZBS més o manco homogènies, però n'hi ha altres que comprenen seccions censals amb rendes molt dispars el que dificulta l'anàlisi de la correlació renda/COVID. Al marge d'aquesta realitat també incideixen altres factors, com la pròpia grandària del municipi o zona poblacional, la densitat de la població a la zona en qüestió i la grandària de l'habitatge, com també de quina illa se tracta ja que la incidència, com hem vist, és diferent per illes. Així, les ZBS amb menor incidència de la COVID no són les de major renda sinó les situades a l'illa de Menorca amb un nivell de renda mig alt, Ferreries, Verge del Toro, Es Banyer (Alaior). Per contra hi ha zones amb elevada renda i elevada incidència de la pandèmia, vinculat a la disparitat interna de la zona sanitària delimitada i potser també a la presència de zones d'oci i restauració, és el cas de la ZBS de Casa del Mar, de Sant Agustí-Cas Català i de Santa Catalina.

L'Estratègia Social de Promoció de la Salut de les Illes Balears 2016-2026 i el Pla Estratègic de Serveis Socials 2018-2022 contemplen l'enfortiment de les comunitats amb el plantejament d'accions per millorar el seu benestar, reforçant les seves xarxes i generant processos de canvi segons les seves demandes i necessitats. Un dels objectius d'aquesta es realitzar i assegurar la sostenibilitat d'intervencions de promoció de la salut als entorns d'especial vulnerabilitat (Cabeza et al., 2020).

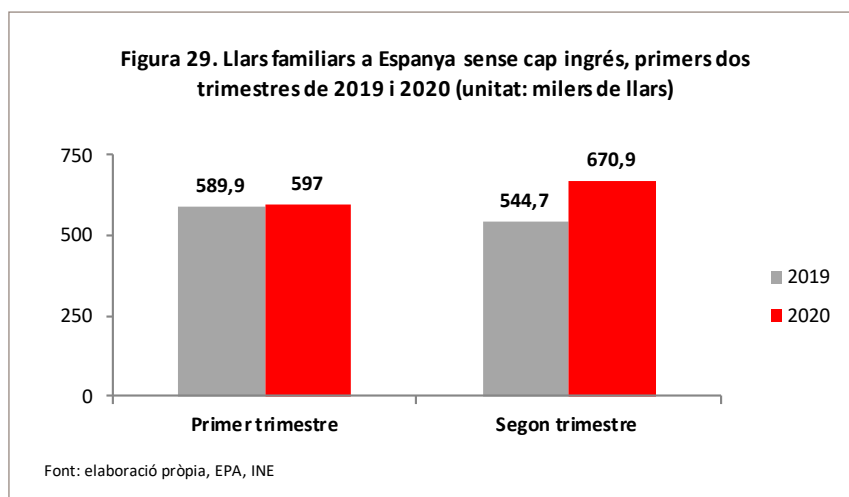

ELS EFECTES
EN LA
VULNERABILITAT
I L'EXCLUSIÓ
SOCIAL

6.1. La situació de pobresa material i risc d'exclusió

La COVID-19 ha provocat, ja en els primers mesos de la seva incidència, un augment sobtat de la pobresa i l'exclusió social, i ha accentuat les situacions de vulnerabilitat que ja existien a la societat balear. A més, les mesures de confinament per respondre a la situació d'emergència sanitària s'han aplicat de manera uniforme al conjunt de la població, fet que ha agreujat les formes de desigualtat ja existents. Aquestes desigualtats tenen una incidència multidimensional i són visibles en termes d'allotjament, d'escolaritat, de gènere... però, sobretot, ha generat dificultats extremes per fer front a la cobertura de les necessitats bàsiques, generant situacions de pobresa material greu.

Així als dos primers trimestres del 2020, segons l'EPA, s'ha registrat a Espanya un augment de les llars sense cap ingrés en comparació amb les dades del mateix període el 2019. Al segon trimestre del 2020 hi ha quasi 671.000 llars sense ingressos, quan al mateix període del 2019 eren 544.700 (Figura 29).

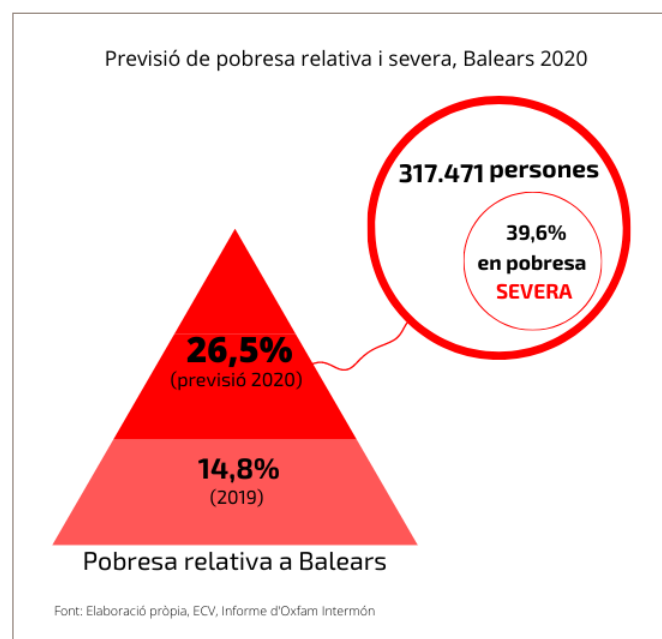
No se disposen encara de dades que permetin quantificar el grau en que està augmentant la pobresa a les Balears, però extrapolant la proporció d'augment de llars que no tenen ingressos a nivell estatal el segon trimestre del 2020, estaríem parlant d'entorn a les 13.000 llars sense cap font de recursos a les Balears (3,9% de les llars), el que significa un volum aproximat de 33.800 persones en una situació que podem identificar com de pobresa severa o d'exclusió.

Per altra part s'han fet previsions sobre el creixement a Espanya de la desigualtat i la pobresa resultat de la pandèmia (Moisés Martín i Macías-Aymar, 2020) atenent a la distribució de la renda i el creixement previsible de l'atur al 2020 en relació al 2019. El resultat és un increment de la pobresa relativa que a Espanya afecta a un 25,9% de la població, mentre que la pobresa severa arribaria al 10,5%. Aquesta simulació s'ha dut a terme considerant la línia de pobresa ancorada, és a dir pre-COVID. Si s'adapta a la reducció de la renda mitjana previsible, la situació de pobresa relativa comprendria un 23,1% de la població, el que representa un augment de més de 700.000 persones per davall del llindar de pobresa, que així sumarien 10,8 milions de persones a Espanya.

Pel que fa a Balears, al 2019 hi havia 180.899 persones en risc de pobresa o exclusió, el que representa un 15,1% de la població. Aquesta era una taxa sensiblement més baixa que l'estatal (25,3%) i la raó de la diferència se trobava en el reduït atur a les Balears i com a conseqüència l'escàs pes de les persones que viuen en llars amb poca intensitat del treball.

Però el setembre del 2020 Balears lidera l'augment de l'atur des de la pandèmia, augmentant un 47,6% les persones enregistrades a l'atur en relació al mateix mes de l'any anterior. I s'ha de tenir en compte que l'atur no afecta als diferents decils de renda per igual com tampoc la pèrdua de renda en moments de crisi és igual per decils. Oxfam Intermón ha calculat que en termes relatius el decil més pobre perd més de vuit vegades la renda que perden els decils més alts (Oxfam Intermón, 2020).

En aquest context no és d'estranyar que les previsions sobre pobresa relativa reflecteixin que serà Balears la comunitat autònoma on més creix la pobresa en el 2020, un 11,7% d'increment (Moisés Martín i Macías-Aymar, 2020). Si considerem que el 2019 hi havia un 14,8% de persones en pobresa relativa (amb el lloguer imputat) resulta un 26,5% de població per sota del 60% de la renda mediana, és a dir, 317.471 persones. Pel que fa a la pobresa severa, se pot preveure que a Balears la població amb ingressos per sota del 40% de la renda mitjana disponible se situarà en un volum aproximat de entre 97.039 (supòsit mínim d'augment equivalent a l'estatal de 1,3 punts sobre el 6,8% del 2019) i 125.790 persones si augmentàs fins a equiparar-se a la pobresa severa pel conjunt d'Espanya (10,5% de la població) (Figura 30).

6.2. Les demandes socials. L'impacte de la pandèmia en els serveis socials

D'altra banda, la crisi provocada per la pandèmia ha impactat de forma directa sobre el Sistema Públic de Serveis Socials (SPSS), encarregat de donar resposta i cobertura a les necessitats de les persones i col·lectius més vulnerables.

Durant aquest primer període de la pandèmia (març-agost), i a falta de comptar encara amb dades que donin una visió completa de les conseqüències sobre el SPSS, es disposa d'un número important de notícies de premsa i entrevistes realitzades a professionals i tècnics responsables a diferents àmbits dels serveis socials que donen compte de la greu situació que han hagut d'afrontar, i encara afronten.

Les persones entrevistades, tot i tenir en compte que l'impacte de la pandèmia s'expressa a través de situacions noves, tant per les persones com pels propis serveis socials (confinament, limitació de moviments, poca possibilitat d'atenció presencial, programes i/o serveis que no es poden adaptar, suspensió de l'activitat econòmica, inclosa la submergida, i formativa...), i que tots aquests aspectes juguen en contra dels col·lectius vulnerables i de la igualtat d'oportunitats (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020), també identifiquen altres efectes de la pandèmia similars als de la crisi del 2008. És el cas de l'increment de les demandes d'ajut, les dificultats econòmiques provocades per l'atur i les poques perspectives de recuperació per a persones en situació de risc o exclusió social. Però en conjunt els professionals tenen la percepció que aquesta crisi ha irromput amb major intensitat (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020).

La situació de precarietat econòmica provocada per la crisi de la COVID-19, s'ha agreujat per a determinats col·lectius de treballadors i treballadores: els i les que ja feien feina amb salaris precaris; el servei domèstic; la cura de les persones majors; i el treball del camp (Càritas, entrevista a dia 5 de juny de 2020). També treballadors i treballadores que cobren per dies o per setmanes, sense capacitat real d'estalvi, i que varen haver d'interrompre la seva activitat laboral i es varen quedar sense la possibilitat de cobrir les seves necessitats bàsiques, havent de recórrer a serveis assistencials com Càritas o Creu Roja (Càritas, entrevista a dia 5 de juny de 2020; Creu Roja, entrevista a dia 16 d'octubre de 2020). La situació és tan greu que la principal demanda és bàsica: d'aliment, provocant un canvi en els serveis socials i el treball de les entitats cap a una feina assistencial.

Però, a banda dels problemes econòmics, el que ressalten les persones entrevistades com una de les majors dificultats a les nostres illes són els problemes relacionats amb l'habitatge. Un problema que manifesten de forma repetida les responsables dels serveis socials entrevistades i entitats com a Càritas. Tot i tractar-se d'un problema estructural, ja existent abans de la pandèmia, i que, tal i com relata Càritas, es va agreujar durant el 2019 amb un repunt de persones que arriben des de diversos països d'Amèrica Llatina (Càritas, entrevista a dia 5 de juny de 2020). En aquests moments les persones manifesten les dificultats per fer front a les despeses d'un lloguer, ni que sigui el lloguer d'una habitació, per l'alt cost que representa. L'administració Pública també és conscient d'aquest problema. Així, la Conselleria d'Afers Socials i Esports apunta com una de les solucions possibles per a les famílies treballadores en situació de vulnerabilitat per causa de la precarietat econòmica, la construcció d'habitatge social (Conselleria d'Afers Socials i Esports, entrevista a dia 25 de juny de 2020). Però, aquesta es presenta per a les institucions, com una solució lenta i difícil: trobar sòl edificable per habitatge públic, fer el projecte, disposar de les partides econòmiques..., que encara es fa més difícil donat la situació d'emergència generada per la COVID-19. A aquest problema estructural es suma, tal i com manifesta Càritas, el problema de l'empadronament, necessari per accedir a les ajudes i prestacions socials públiques (Càritas, entrevista a dia 5 de juny de 2020). Tot i que s'han habilitat mesures per tal que una persona pugui demostrar que hi viu a un domicili, tot i no tenir contracte d'arrendament, a través de visites de funcionaris públics, això ha estat impossible durant el període d'estat d'alarma (Càritas, entrevista a dia 5 de juny de 2020), amb la qual cosa s'ha dificultat encara més l'accés d'aquestes persones a les ajudes.

No podem deixar de banda les conseqüències psicològiques i emocionals que la vulnerabilitat econòmica ha generat a les persones més afectades per aquesta: des de la desorientació per a les persones que mai havien hagut de recórrer als serveis socials, a la por manifestada per famílies que, davant les dificultats de poder respondre a les necessitats bàsiques dels seus fills i filles, es senten amenaçats davant la possibilitat d'intervenció dels serveis de protecció del menor (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020). Aquest impacte psicològic ha impulsat la necessitat de fer canvis en la forma de intervenció: no es poden dissenyar itineraris, per exemple, com abans, perquè en moltes situacions la persona no té energia ni ànims per iniciar tot el procés de cerca i canvi (Creu Roja, entrevista a dia 16 d'octubre de 2020).

Respecte a les persones sense llar, tot i les mesures d'acolliment d'emergència posades en marxa per part de les administracions públiques, no ha arribat a tothom. Així, durant el confinament, segons fonts de Metges del Món i de Creu Roja, continuen havent persones al carrer, principalment a la ciutat de Palma. En determinades ocasions, les persones que es trobaven reiteradament al carrer han estat denunciades per la policia posant multes o sancions, però destaca la important col·laboració que hi ha hagut per part de la policia municipal, posant-se en contacte amb les entitats o els serveis socials per intentar oferir un recurs d'acollida a aquestes persones, o donant informació que els pogués ser útil (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020).

Però la gran dificultat de les persones que es mantenen al carrer durant l'estat d'alarma, a banda de la dificultat de confinar-se, ha estat la impossibilitat de complir amb unes mesures d'higiene diàries: les fonts varen ser tancades per qüestions de salut pública i, davant la inexistència de dutxes públiques, l'ajuntament de Palma ha habilitat un espai de dutxes que funcionava únicament tres vegades a la setmana (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020). En aquesta situació ha estat fonamental l'actuació de entitats com a Creu Roja que han posat a la disposició de les persones sense llar ubicades en assentaments menjar i aigua. A més els han tomat la temperatura diàriament (Creu Roja, entrevista a dia 16 d'octubre de 2020).

Respecte a les persones en situació de prostitució, l'estat d'alarma ha generat situacions d'extrema dificultat. Principalment dones sense cap recurs econòmic i sense estalvis, que reben la pressió dels clients i dels amos dels pisos i clubs que els reclamen exercir amb l'amenaça de ser expulsades de l'habitatge. (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020).

En definitiva, i com a conseqüència de la situació generada per la pandèmia, l'impacte sobre els serveis socials i les entitats ha estat importantíssim. No únicament pel que ja s'ha expressat de l'augment i la gravetat de les demandes i la saturació de determinats serveis considerats essencials (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020) i la necessitat d'adaptar l'atenció presencial a altres formes de fer feina, sinó també per l'afectació sobre els centres residencials (manifestat majoritàriament a partir de l'anomenada "segona onada"), i pel tancament de multitud de serveis i programes imprescindibles per a molts col·lectius: centres d'atenció diürna, serveis d'inserció laboral, programes d'assessorament i mediació amb empreses (Coordinadora Balear de Persones amb discapacitat, entrevista a dia 8 de maig de 2020). Destacar també les incerteses en relació a la continuïtat de determinats serveis una vegada finalitzat l'estat d'alarma (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020). L'impacte directe de la COVID-19 s'ha manifestat en la manca de material de protecció (EPIs) per a les persones usuàries (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020; Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat, entrevista a dia 8 de maig de 2020), així com les dificultats idiomàtiques per algunes persones i famílies per entendre les restriccions i les diferents mesures, normes i recomanacions que s'anaven prenent respecte a la malaltia.

La situació excepcional i inesperada provocada per la pandèmia ha fet que els Serveis Socials d'atenció a la població més vulnerabilitzada s'hagin hagut d'adaptar sense tenir referents de situacions semblants.

“És la primera vegada que la humanitat es confronta amb això, que és paralitzar l'economia de forma voluntària, essent conscients que paralitzar l'economia suposava uns reptes que mai havia viscut la societat i a més de forma molt ràpida. (...) per tant ha hagut molta intuïció; per una altra banda, una acceleració de la presa de decisions, (...) modificacions de l'aparell administratiu...” (Conselleria d'Afers Socials i Esports, entrevista a dia 25 de juny de 2020).

També la feina dels i de les professionals s'ha vist afectada de manera molt directa ja que el contacte directe amb les persones, totalment necessari als serveis socials, s'ha hagut de realitzar de manera no presencial, amb les dificultats que això comporta per a les persones usuàries en l'entrega de documentació necessària per tramitar les prestacions. En els casos en què la feina s'ha de realitzar obligatòriament de manera presencial, com l'ajuda a domicili o l'atenció residencial, la dificultat ha estat, sobretot en els primers mesos, de comptar amb equipaments de protecció individual (EPIs). Des de la Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat es constata aquesta dificultat quan és habitual treballar directament, i amb molta intensitat, amb les persones usuàries de centres de dies, centres ocupacionals o centres residencials, ja que tant professionals com persones usuàries s'han d'habituar a mitjans telemàtics que no sempre estan al seu abast ni li són fàcils d'utilitzar. Els serveis d'atenció diürna, d'assessorament laboral, d'intermediació amb empreses..., han hagut d'actuar ràpidament per canviar l'atenció presencial per altres tipus d'intervencions i reforçar formes de suport a les persones i famílies a través de l'acompanyament. El fort vincle establert des de les entitats socials amb les persones usuàries i les seves famílies, després d'anys de treball conjunt, ha minimitzat molt les situacions de dificultat (Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat, entrevista a dia 8 de maig de 2020). A més, com a contrapartida, aquesta situació ha fet possible que es visualitzés la idoneïtat d'algunes activitats ja anteriorment implantades, com els grups d'autogestió de persones amb discapacitat que fan activitats bastant autònomes i estan connectades a través de les xarxes (Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat, entrevista a dia 8 de maig de 2020).

Alguns serveis relaten el seu propòsit d'arribar als col·lectius més vulnerables, els que es troben en situació o risc d'exclusió, complint amb la màxima de “no deixar a ningú enrere” (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020). Però els serveis s'han vist desbordats, perquè a més de donar resposta a les persones més vulnerabilitzades (persones sense llar, migrants, persones en situació de prostitució, persones amb dependència severa) han hagut d'atendre a col·lectius que no arriben normalment als serveis socials, amb un recurs que són finits (Metges del Món, entrevista a dia 8 de maig de 2020).

Els professionals han hagut d'adaptar-se a una nova forma de fer feina:

“Tots els procediments que continuen sent presencials segueixen els protocols de seguretat marcats pel Govern, i els que es desenvolupen de manera telefònica o telemàtica s'han adaptat a la situació tot intentant afectar el menys possible als usuaris” (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020). Però això tampoc ha resultat fàcil als professionals: “hem hagut d'utilitzar imaginació i molta dedicació” (Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat, entrevista a dia 8 de maig de 2020).

Entitats com a Creu Roja han invertit una gran quantitat de recursos en la protecció de professionals, voluntaris i usuaris: EPIs i formació en prevenció de riscos derivats de la COVID-19 han estat un eixos centrals, no solament durant el decret d'alarma, sino actualment per què “en cap situació n’hi ha risc zero” (Creu Roja, entrevista a dia 16 d’octubre de 2020).

Sobre la demanda de prestacions i serveis, hi ha hagut una important incidència, no únicament per l’augment del volum de demandes sinó també pels canvis observats en els perfils dels demandants, és el cas de treballadors i treballadores que han perdut la feina de manera sobrevinguda o han degut esperar la tramitació d’un ERTO. De l’entrevista realitzada a la direcció de Serveis Socials de l’Ajuntament de Palma es constata un important increment de la demanda de suport social, aquesta institució ha hagut de respondre a una demanda telefònica d’entre 700-800 diàries, la qual cosa, extrapolada al conjunt de serveis socials de les Illes Balears, ha dut a les institucions a haver d’augmentar la plantilla de professionals i habilitar telèfons mòbils. Aquest augment de la demanda no es refereix només a persones que han perdut la feina i fan demanda de prestació econòmica, sinó també persones soles majors que sortien de l’hospital i necessitaven un suport personal. Des de l’inici de la crisi fins el dia 1 de juny s’han tramitat ajudes econòmiques que han representat 4.200.000 del pressupost municipal, a un ritme d’entre 900 i 1.000 prestacions setmanals, que representaven uns 300.000 € a la setmana.

Una vegada més, la crisi provocada per la COVID-19 ha fet més visible i més evident el que des de l’àmbit de les polítiques socials ja es coneixia: la vulnerabilitat econòmica d’una part important de la nostra població; l’economia submergida o economia informal molt elevada; treball precari i temporal que fa que l’estalvi sigui impossible; una xarxa familiar cada vegada més feble i per tant amb poca capacitat de resistència a través de la família nuclear; el problema de l’habitatge; la solitud de les persones majors, com a problemes estructurals. El mes de maig registra un major nombre de persones titulars, tant de RESOGA, com de RESOGA Extraordinària (que es posà en marxa el mes d’abril i passa d’abastir a més de 5.000 persones titulars a només 40 el mes d’agost); la RMI, per la seva part, va veure un augment en el nombre de perceptores titulars des de gener fins agost (Figura 31 i Figura 32).

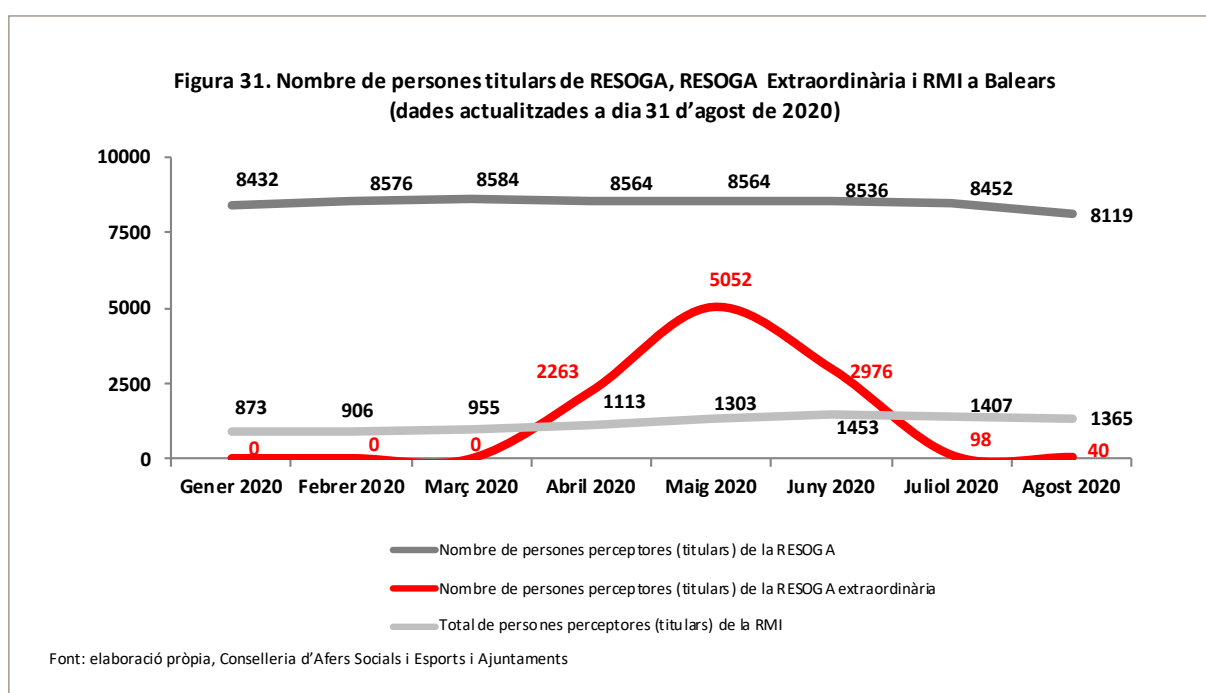

Figura 32. Nombre de persones titulars de RESOGA, RESOGA Extraordinària i RMI a les diferents illes (dades

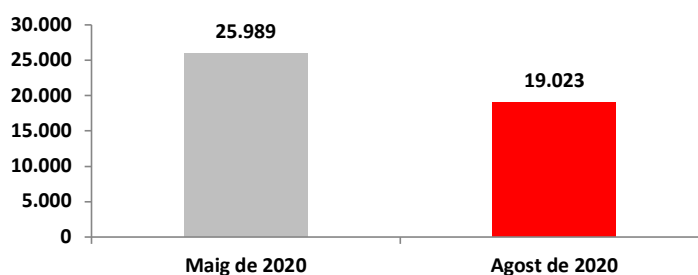
	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost
MALLORCA					
RESOGA	7.316	7.314	7.293	7.220	6.864
RESOGA Extraordinària	1.682	3.829	2.242	81	30
RMI	1.025	1.218	1.373	1.334	1.299
MENORCA					
RESOGA	505	505	507	501	510
RESOGA Extraordinària	158	371	246	1	0
RMI	63	57	54	44	41
EIVISSA					
RESOGA	704	706	697	691	703
RESOGA Extraordinària	221	503	418	10	5
RMI	25	28	26	24	20
FORMENTERA					
RESOGA	39	39	39	40	42
RESOGA Extraordinària	202	349	70	6	5
RMI	0	0	0	5	5

Font: elaboració pròpia, Conselleria d'Afers Socials i Esports

Principalment hi ha hagut un increment exponencial de les demandes d'ajuts per cobrir necessitats bàsiques, com menjar i altres despeses (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Calvià, entrevista a dia 23 de juliol de 2020; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Lluçmajor, entrevista a dia 17 de setembre; Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Pollença, entrevista a dia 25 de setembre de 2020). Però també demandes d'orientació davant la nova situació, informació sobre les noves prestacions i els expedients de regulació temporal d'ocupació (ERTO), i també suport psicològic (Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat, entrevista a dia 8 de maig de 2020; Xarxa de Suport Mutu de Mallorca, entrevista a dia 14 d'abril de 2020).

Amb la informació disponible podem aproximar-nos a la taxa de cobertura de la pobresa severa amb les prestacions econòmiques que se concedeixen actualment. I s'ha de remarcar que hi ha una variació molt gran entre la cobertura en els moments en que va funcionar la RESOGA extraordinària (entre abril i juliol principalment) i la resta de mesos. Així, si sumem les persones beneficiàries de la RESOGA, la RESOGA extraordinària, la RMI, els i les titulars (i beneficiàries) de pensions no contributives per discapacitat, el màxim de cobertura

Figura 33. Població beneficiària, comparativa entre maig i agost de 2020 (RESOGA, RESOGA Extraordinària, RMI, PNC de discapacitat i IMV)

Font: elaboració pròpia, Conselleria d'Afers Socials i Esports, i les previsions de pobresa severa (l'IMV es té en compte només l'agost, doncs la mesura es posa en marxa el juny)

es va donar el mes de maig (entre un 20,7 i un 27% segons la previsió de pobresa). En canvi a l'agost, el darrer més del que se disposa de dades, s'ha arribat a entre un 15% i un 20% de cobertura (19.023 persones) (Figura 33).

La qüestió és que abans de la pandèmia provocada per la COVID-19, a les Illes Balears una part de la població es trobava en situació de pobresa i vulnerabilitat social, de forma que la crisi esclata sobre una situació ja estructural en la que gran part de la població treballadora s'ha trobat amb dificultats econòmiques sobrevingudes i no esperades, i les persones en situació de vulnerabilitat o exclusió han augmentat el risc de cronificació d'aquesta. També, sobre una situació de desigualtat prèvia, la crisi fa que les diferències augmentin, consolidant una societat encara més fragmentada.

6.3. La situació de col·lectius específics front a la COVID

Més enllà, o sumat a les situacions de pobresa material, trobem col·lectius en especials situacions de risc la situació dels quals és especialment dramàtica com a conseqüència de la pandèmia. Un d'aquests col·lectius són les persones sense sostre, no únicament perquè s'ha aprofundit en la seva situació d'exclusió severa sinó també perquè al col·lectiu ja existent s'han anat sumant les persones que s'han quedat sense recursos, impossibilitades de fer front a les despeses d'habitatge, principalment de lloguer.

També les persones immigrants no regularitzades i que no poden accedir a les prestacions assistencials, o les dones que pateixen violència masclista, que poden haver vist agreujada la seva situació com a conseqüència del confinament.

La infància ha patit de manera directa les conseqüències de la crisi sanitària en diversos àmbits: per empitjorament de les condicions de vida de les famílies en risc de pobresa i exclusió, per les dificultats de moltes famílies per fer conciliar la feina i la cura dels seus fills i filles amb el tancament de les escoles, per les conseqüències d'aquest tancament a l'àmbit educatiu, per l'impacte en la salut provocat pel confinament, el risc d'augment de violència cap a nins i nines a les llars, per la situació dels infants i adolescents al sistema de protecció institucional, i per la situació especialment vulnerable dels menors migrants no acompanyats (Plataforma de la Infància, 2020a)

També les persones majors amb autonomia limitada que viuen soles i les persones en situació de dependència i institucionalitzades, han sofert de manera molt directa, sobre la seva salut física i psíquica l'impacte de la pandèmia.

Però a més hi ha altres col·lectius que han vist agreujada la seva situació i que són amb freqüència oblidats, com són les persones amb addiccions i les persones amb problemes de salut mental.

6.3.1. Les persones sense llar

D'acord amb la tipologia ETHOS, *European Typology on Homelessness*, proposada per la FEANTSA, *Federació Europea d'Organitzacions que treballen amb persones sense llar*, quan ens referim a persones sense llar, a efectes del present estudi, ens hem de referir a les persones que viuen a un espai públic i a les persones que viuen a un centre o alberg (FEANTSA, s/d).

A falta d'estudis específics sobre persones sense llar al conjunt de les Illes Balears, a Mallorca, segons els recompte del 2019 fet per l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS, 2019), es varen comptabilitzar 225 persones sense llar a Mallorca, de les quals 44 són dones, 176 homes

i 5 sense classificar. El 92,0% de les persones que dormen al carrer a Mallorca es localitzen al municipi de Palma, i mentre el percentatge a Palma augmenta en un 10,0% respecte a anys anteriors, el de Part Forana. S'observa també una tendència en l'augment de dones, que si en el 2015 representaven un 16,0% al 2019 ha pujat al 19,0%. Respecte a la nacionalitat, el 50,0% del homes són de nacionalitat espanyola, seguit pels marroquins i de l'Europa de l'est. Respecte a les dones, predomina la nacionalitat estrangera, principalment dels països de l'Europa de l'est. En conjunt, el 42,0% de les persones viuen soles, i el 52,0% declaren mantenir algun tipus de relació amb les seves famílies. Con darrera dada a destacar, el 72,0% de les persones que viuen al carrer a Mallorca fa més de dos anys que es troben en aquesta situació.

Respecte a les persones que viuen en centres residencials, l'esmentat estudi de l'IMAS identifica, als 11 centres existents a Mallorca (10 a Palma i 1 a Manacor), un total de 286 persones, de les quals 221 (un 77,3% són homes) i 64 (un 22,4% són dones), amb una edat mitjana de 52 anys en els dos grups. Predomina el grup de persones que no tenen parella (39,5%), seguit de les persones divorciades (29,7%) i de les casades (12,6%). Respecte a la nacionalitat, el 69,6% de les persones acollides són de nacionalitat espanyola, el 8,4% de la resta de països de la Unió Europea, i el 22,0% de països extracomunitaris. Els motius que han dut a les persones a una situació de sensellarisme són, segons declaren elles mateixes, per falta de feina, falta de diners i/o addiccions.

Respecte a la situació de salut de les persones sense sostre, segons les dades recollides en l'Estratègia Nacional Integral per a Persones Sense Llar 2015-2020, i fent referència específica als aspectes relacionats amb la salut, les persones sense llar veuen reduïda la seva esperança mitjana de vida en 20 anys respecte la resta de la població i presenten entre 2 i 50 vegades més problemes de salut físics que la resta de la població. A més, les condicions de vida d'aquest col·lectiu són un agreujant, donant lloc a malalties o cronificant les ja existents. La prevalença de malalties com la tuberculosi o el VIH són elevades en relació a la resta de la població. A Espanya, diversos estudis sobre salut mental entre persones en situació de sense llar situen la taxa d'esquizofrènia entre un 4,0% i un 13,0% i la de depressió major entre un 2,0% i un 20,0%.

La majoria de les persones sense llar no accedeixen als serveis d'atenció primària, sinó que són ateses a través dels serveis d'urgències en una situació greu o extrema. L'Institut Nacional d'Estadística assenyala que un 24,3% de les persones sense llar de nacionalitat espanyola i un 75,7% d'altres nacionalitats no te targeta sanitària. Els problemes de salut específics, així com les pitjors condicions de salut i hàbits d'aquest col·lectiu, es veuen agreujats per l'aplicació de mesures específiques com el RDL 16/2012, que han dificultat l'accés a serveis d'atenció primària a persones que es troben en situació irregular.

Respecte a la situació de salut de les persones sense llar a Balears hem de tornar a fer referència al III Recompte de persones sense llar a Mallorca-2019 (Lluch i Salvà, 2019), i referit a les persones que viuen en situació de carrer, a partir de dades estretes a l'enquesta realitzada a les persones identificades als espais públics, un 40,0% manifesta no tenir cap malaltia, un 22,0% malalties de caràcter cardiovascular, un 17,0% múscul-esquelètics, un 9,0% malalties de caràcter infeccioses, un 5,0% problemàtica relacionada amb la salut mental i un 7,0% altres. En conjunt, les dones manifesten patir més malalties (un 32,0%) front els homes (un 12,0%).

De les persones acollides en centres assistencials de caràcter residencial de Mallorca, el III Recompte (Lluch i Salvà, 2019), un 27,3% comenten no tenir problemes de salut; un 15,1% problemes de salut mental, inclosa la depressió; seguint en percentatge diversos problemes orgànics (8,0%), i físics (7,0%), hepatitis i VIH (7,0%) i cardíacs (5,9%). La situació de salut és, per tant, un aspecte que comporta greus riscos a les persones sense llar, i que òbviament s'han vist agreujades durant la situació de pandèmia COVID-19.

Es mantenen el estereotips i prejudicis cap a les persones sense llar: durant aquests primers mesos de la pandèmia COVID-19 han anat apareixent a premsa diferents notícies relacionades amb les persones sense llar, les quals principalment fan referència a les respostes donades des de les administracions públiques o les entitats socials a la necessitat de confinament de persones que no tenen llar. L'associació *Realidades*, de persones sense llar, analitza una mostra d'aquestes (Asociación Realidades, 2020). Si bé és cert que la situació de vulnerabilitat de les persones sense llar es dona més enllà de l'existència del coronavirus, aquesta es fa més evident quan els carrers de les ciutats es buiden, i la societat se'n dona compta que no es pot confinar a ca seva a qui no té aquest dret perquè viu al carrer, i això es fa palès als medis de comunicació. Però també és cert que la majoria dels medis a nivell nacional i local li donen atenció inicial a aquestes notícies, però després comencen a desaparèixer. De l'anàlisi d'aquests articles de premsa s'extreuen algunes conclusions. La idea central és que els medis tendeixen a reproduir els estereotips i representacions negatives respecte a les persones que tenen vulnerat el seu dret a un habitatge. El periodisme hauria d'oferir un anàlisi contextualitzat de les situacions de sensellarisme, fent referència a les causes estructurals, així com a xifres i informació estadística sobre aquesta realitat. De l'estudi fet per l'associació *Realidades* només un 12% compleixen amb aquestes característiques, un 30% ho intenten però es queden a mitges i el 58% restant no faciliten cap tipus de context. En el 68% de les notícies sobre persones sense llar no es compta amb la veu de les persones afectades, la informació és, en un 70% a través de fonts institucionals i l'opinió de les organitzacions no governamentals apareix en un 56%. Quan s'entrevista a una persona en situació de carrer en molt poc casos es mostra la cara de la persona entrevistades, un aspecte que contribueix a deshumanitzar i fomentar la falta d'empatia. Encara es fan servir conceptes com “indigents” o “captaires” i a diverses descripcions es fan referències a “litrones” o cerveses sense que resulti en absolut pertinent.

Una altra qüestió sobre la que fa parar atenció *Realidades* en el seu estudi és que, si bé la tipologia de persones sense llar és molt àmplia i diversa i inclou a famílies desnonades, persones que estan a centres d'acollida, persones que viuen a infra-habitatges o en condicions de massificació..., tal i com apunta la tipologia ETHOS (FEANTSA, s/d), es parla únicament d'un perfil completament estereotipat, reduccionista i estigmatitzant. De resultes d'això, el 74,0% apareixen com a persones perceptores d'ajuda, absolutament passives, el 14,0% recull algunes queixes pel reduït suport assistencial, i només el 12,0% es representa amb una actitud pro-activa, desenvolupant estratègies per ajudar a la comunitat (cosint mascaretes), sensibilitzant a la societat, formant-se, cercant ocupació o participant a accions solidàries.

6.3.2. La situació de la infància

Ja a l'Enquesta de Condicions de Vida 2019, publicada per part de l'INE, assenyala que al 2019 el risc de pobresa i exclusió a Espanya, segons l'indicador AROPE, ha davallat en tots els grups d'edat excepte a la infància, que passa d'un 29,5% l'any 2018 a un 30,3% l'any 2019. Aquest increment de la pobresa infantil trenca amb una tendència segons la qual aquesta se reduïa lleugerament des de l'any 2014, any en què es situava en el 35,8% (Plataforma de infancia, 2020c).

Al juny de 2020 es publica l'informe posterior a la visita del Relator de les Nacions Unides (NNUU) sobre extrema pobresa i els drets humans a Espanya. En aquest es fa referència a la especial situació de vulnerabilitat de nins, nines i joves a l'estat espanyol, A l'informe, s'identifica així mateix altres situacions que afecten a la infància, referint-se als grups de població

a on les taxes de pobresa infantil són encara més intenses: les zones rurals, entre la població immigrant i refugiada, les famílies d'ètnia gitana i les que tenen membres amb discapacitats. Les paraules textuais del Relator especial de NNUU són contundents:

“Les polítiques adoptades a Espanya per a eliminar l’extensa pobresa infantil són vergonyosament insuficients i representen tant un fracàs moral com una ferida econòmica autoinflingida” (Alston, 2020).

Sobre aquesta situació prèvia d’extrema vulnerabilitat de la infància impacta la pandèmia COVID-19 sobre multitud d’aspectes de la vida de nins, nines i adolescents. Els aspectes sobre els que incideix la COVID-19 en la infància, segons l’estudi *Medidas prioritarias para la infancia en la crisis del COVID-19* (Plataforma de infancia, 2020b) són:

- *L’empitjorament de les condicions de vida de les famílies en risc de pobresa i exclusió social.* S’ha de recordar que se calcula que 2,46 milions de nins i nines a Espanya viuen en situació de pobresa i exclusió social i les ajudes per a alimentació de nens i nenes en situació de vulnerabilitat, la principal mesura dissenyada pel Govern són totalment insuficients (p.4).
- *Les dificultats de moltes famílies per a atendre a cura dels seus fills i filles i treballar després del tancament dels col·legis:* aquestes dificultats es veuen agreujades quan parlem de famílies com les monomarentals, les famílies en què la cura dels fills recau en un sol progenitor, o les famílies nombroses (p.6).
- *Les conseqüències negatives, a nivell educatiu, del tancament dels col·legis:* aquesta situació afecta especialment a nins i nines que no disposen dels dispositius adequats o no poden accedir a internet per no comptar amb ell o per haver hagut de prescindir d’això a causa de la reducció d’ingressos. En aquesta situació s’ha de sumar la manca de seguiment i suport dels nins i nines de 0 a 3 anys, ja que les escoles infantils s’han vist molt afectades per les ajudes que rebien i pels ERTE’s (pp. 7-9).
- *L’impacte de les mesures de confinament sobre la salut dels nins i nines:* les conseqüències que sobre la salut física i psíquica de la població, i específicament de la infància, ha tingut el període de confinament es veu agreujat en els nins i les nines que viuen en pisos reduïts, amuntegats o en infra-habitatges (p.10).
- *El risc de l’augment de la violència cap als nins i nines en les llars:* la situació d’aïllament, sobretot si es dona en condicions d’amuntegament, pot augmentar el risc dels nins i nines a sofrir situacions de violència en les llars (p.11).
- *La situació nins, nines i adolescents en el sistema de protecció:* els problemes estructurals del sistema de protecció i reforma de menors (existència de macro centres o la precarietat del personal) es veuen agreujats en la situació de crisi sanitària (p.12).
- *La situació especialment vulnerable dels nens i nenes migrants no acompanyats:* els adolescents que estan immersos en un procediment de determinació d’edat i siguin declarats majors d’edat durant aquest període corren el risc de ser expulsats del sistema de protecció. Aquesta situació es complica especialment en el cas dels i les joves estrangers que no compten encara amb la seva autorització de residència com a menors tutelats, ja que se’ls podria incoar expedient d’expulsió i sol·licitar el seu internament en un Centre d’Internament per a Estrangers (CIE). També és preocupant

la situació de risc d'adolescents i joves estrangers que es troben vivint al carrer, ja que poden ser víctimes de tràfic i caure en mans de les xarxes de prostitució (pp.14-15)

- *L'absència d'accions comunicatives cap a la infància*: degut al rol passiu que s'assigna a la infància i a la manca de processos reals de participació, les organitzacions d'infància considera que els poders públics a Espanya no han dedicat espais suficients a explicar als nins, nines i adolescents la situació que s'està vivint, les mesures que s'estan prenent i com aquestes els afecten de manera directa (p.16).

6.3.3. Persones grans i en situació de dependència

A les darreres dècades s'ha anat produint un envelliment progressiu de la població i un increment del sobre envelliment, de la cronicitat i de la dependència, principalment de la gent gran.

La situació viscuda durant la pandèmia ha posat en evidència, per una banda, l'extrema vulnerabilitat de les persones grans respecte a la covid19, i per altra, les carències del model d'atenció a aquest col·lectiu i a altres persones en situació de dependència, principalment aquelles acollides a centres de caràcter residencial.

Si bé l'aprovació de l'anomenada Llei de Dependència (Ley 39/2006, de 14 de desembre) ha permès avançar en la creació d'un sistema per a l'autonomia i l'atenció de la dependència (SAAD) amb un elevat caràcter garantista, que reconeix el dret de les persones en situació de dependència a percebre prestacions específiques per a la seva atenció i promoció social, les dificultats de finançament del sistema i l'elevat grau d'externalització de determinats serveis, principalment residencials, i la gestió d'aquests per la iniciativa privada mercantil, ha evidenciat, no només a les Illes Balears sinó també al conjunt de l'estat espanyol, les importants carències del SAAD que, ara per ara, es mostra insuficient i precari, encara a pesar dels esforços institucionals.

La Xarxa Pública d'Atenció a la Dependència, disposa de 2.300 places residencials i 800 places de Centre d'Estades Diürnes, que es distribueixen en un total de 37 residències i 46 centres de dia de diferent titularitat i gestió (insular, municipal i privada mercantil). Totes aquestes places estan finançades pel Govern de les Illes Balears i hi poden accedir persones amb grau reconegut de dependència (II i III en el cas de residències), independentment del municipi on visquin (Xarxa Pública d'Atenció a la Dependència, 2017).

Segons informació apareguda a la premsa local (Conselleria de Salut i Consum, 2020), a 20 de setembre, a les residències de les Illes Balears hi havia 4.344 persones residents, de les quals 255 eren positives en COVID-19: 121 es trobaven hospitalitzades i el total acumulat de persones residents que han mort són 124. A aquestes dades, en la mateixa data, hem de sumar 92 professionals positius actius. La situació a les residències ha posat en evidència també les desiguals condicions laborals dels auxiliars de geriatria del sector públic i privat i com aquestes desigualtats tenen una conseqüència en la qualitat de l'atenció (Molina Quirós, 2020). Aquesta ha estat una situació denunciada per part dels treballadors i treballadores (USO, 2019). Tot i això, la Conselleria d'Afers Socials (2020e) informa del fet que la CAIB compta amb la ràtio de cuidadors i cuidadores per a cada 100 residents més elevada d'Espanya, principalment després que al mes d'agost 2020 s'aprovés el decret Llei (DL 12/2020 de 28 d'agost) que incrementa les ràtios de cuidadors per a cada resident, passant del 28 al 33, la qual cosa suposa un increment del 15%. Als centres residencials de titularitat pública les ràtios estan per damunt del que estipula la Llei.

LES RESPOSTES
DE LES
ADMINISTRACIONS
PÚBLIQUES

L'impacte social i econòmic que la crisi sanitària ocasionada per la COVID-19 està generant sobre el conjunt de la societat, ha obligat a les administracions públiques a reaccionar amb el desplegament, des de diferents nivells i àrees de competència, de polítiques que van des de sistemes de garantia de rendes, amb l'objecte de salvaguardar la satisfacció de les necessitats bàsiques d'amplis sectors de la població, a altres polítiques més específiques, dirigides a grups en especials situacions de vulnerabilitat.

A l'Estat espanyol, així com al conjunt de les CCAA que el conformen, les polítiques públiques dirigides a les persones i col·lectius en situació de vulnerabilitat social s'articulen a través del Sistema Públic de Serveis Socials (SPSS). Es tracta d'un sistema precari i fragmentat competencialment, que ha rebut l'herència assistencialista pròpia de la beneficència anterior al desplegament d'aquest sistema, amb la transició democràtica. Quan es diu que el SPSS és un sistema precari, ens referim al fet que, tot i tenir la vocació de configurar-se con el "quart pilar de l'Estat del Benestar espanyol" (juntament amb la seguretat social, la sanitat i l'educació) mai ha arribat, en aquests anys de democràcia, al nivell de finançament suficient que permet donar cobertura al conjunt de necessitats socials, desenvolupant així un sistema ampli i universal, ni ha aconseguit que les seves prestacions siguin considerades, en el seu conjunt, com a drets subjectius. Tampoc hem d'oblidar que el SPSS ha estat un sistema durament castigat per les polítiques d'austeritat aplicades a partir de l'anterior crisi de 2008.

Quan es caracteritza el SPSS com a fragmentat, ens referim al fet que, una vegada transferides a les CCAA les competències exclusives en matèria d'assistència social i serveis socials sense l'aprovació prèvia d'una llei general de caràcter estatal, el que es crea són 17 sistemes de serveis socials, amb característiques quant al finançament, el reconeixement de drets, i els nivells de cobertura de les necessitats socials molt dispars, tal i com demostra l'Asociación Estatal de Directoras y Gerentes en Servicios Sociales en els informes que presenten des de l'any 2012.

A més d'això, el SPSS té un cert nivell de complexitat que es manifesta per les nombroses i diverses situacions de vulnerabilitat social a abordar, per la diversitat quant a la responsabilitat competencial, per la seva escassa estatalització (raó per la qual la gran part de les necessitats socials estan cobertes des de les entitats privades d'iniciativa social, l'anomenat tercer sector) i per estar complementat amb altres dos sistemes de protecció: el sistema de garantia de rendes i el Sistema per a l'Autonomia personal i Atenció a la Dependència (SAAD).

Segons el darrer informe de l'Asociación Estatal de Directoras y Gerentes en Servicios Sociales, referit a l'any 2018, i en el qual es valora el desenvolupament dels serveis socials a les CCAA (García et al., 2018) el SPSS balear presenta un nivell de desenvolupament mig-baix (de 5,2 punts sobre 10), col·locant-se en un vuitè lloc respecte al conjunt de l'Estat, gràcies a un important i sostingut creixement durant la darrera legislatura (l'any 2012 la puntuació obtinguda pel SPSS balear era de 2,9 i l'any 2015 de 3,85).

De fet, aquest creixement sostingut, s'expressa en els indicadors que fan referència a l'esforç econòmic realitzat per les administracions il·lenques: en el que es refereix a "despesa consolidada per habitant i any", els Serveis Socials de les Illes Balears es col·loquen en 410,1 € per damunt de la mitjana estatal (381,25 €); també l'indicador "percentatge de la despesa respecte al PIB regional", Balears supera la mitjana de l'Estat, amb un 1,8% del PIB sobre una mitjana de 1,5%; el tercer indicador d'aquest grup "percentatge de la despesa en serveis socials sobre la despesa total executada a les Administracions públiques" repeteix aquesta situació, superant la despesa estatal (9,4%) en més d'un punt (a Illes Balears és d'un 10,3%). A la roda de premsa mantinguda per l'Associació de Directors i Gerents de Serveis Socials el dia 9 de setembre de 2019 es fa referència al fet que, essent una tendència generalitzada al conjunt de l'Estat que la despesa autonòmica en Serveis Socials és inferior al 2019 respecte el 2018, i algunes d'elles no superen la despesa per habitant del 2009, Balears lidera el ranking en augment de despesa per habitant des de l'any 2009 fins al 2019, amb un increment continuat del 24,8%.

Però no podem passar per alt que, si bé Balears té una alta puntuació quant al grup d'indicadors que fa referència a "drets reconeguts" (9,1) i una puntuació mitja-baixa respecte al grup d'indicadors que fan referència a esforç econòmic (6), no arribem a l'aprovat en el grup d'indicadors que fan referència al nivell de cobertura (3,7) (García et al., 2018). Així, en un context de precarietat, encara que en constant creixement, la capacitat de resposta del SPSS davant una situació d'emergència com la produïda per la pandèmia de la COVID-19, està necessitant grans dosis d'implicació professional i política per tal de fer-hi front.

Encara que es disposa de dades massa parcials, des de l'inici de l'estat d'alarma s'han anat posant en marxa tota una sèrie de mesures de caràcter social, dirigides a pal·liar la situació de vulnerabilitat sobrevinguda o agreujades sobre determinats col·lectius. Aquestes mesures, arran de la concurrència competencial que es dona en diversos àmbits propis dels serveis socials, s'han organitzant tant des de l'Estat, com des de les Comunitats Autònomes, com des de les administracions locals (en els cas de les Illes Balears, Consells Insulars i municipis), i ha comptat amb l'estreta col·laboració de les entitats del Tercer Sector Social.

Les mesures més immediates, posades en marxa durant l'estat d'alarma, han estat les proposades des del govern de l'Estat, les quals estan dirigides principalment a:

- *Treballadors i treballadores* directament afectats per la paralització de l'activitat productiva i laboral. Dins d'aquest grup trobem les següents prestacions: L'ERTO extraordinària COVID-19; la prestació extraordinària per cessament d'activitats de treballadors i treballadores autònoms i altres mesures a autònoms i empreses que inclou aplaçaments i moratòries de pagament a la seguretat social; el subsidi extraordinària per fi de contracte temporal i flexibilització de contractes de subministrament d'electricitat i gas per a autònoms i empreses, entre d'altres mesures; el subsidi extraordinari per a empleats i empleades de la llar.
- *Ajudes al manteniment de l'habitatge*: suspensió de préstecs hipotecaris (habitatge habitual, immobles afectes a l'activitat econòmica d'empresaris i professional, habitatges llogats de les que no es percebrà la renda), i suspensió i ajudes a lloguer d'habitatge habitual per a persones que es trobin en una situació de *vulnerabilitat* sobrevinguda.
- *Altres*: suspensió de préstecs sense garantia hipotecària; contractes temporals per compta aliena en explotacions agràries compatible amb subsidis; possibilitat d'ocu-

pació per a estrangers extracomunitaris als que caduca el permís de treball i residència en el període comprès entre el 14 de març i el 30 de juny de 2020.

Posteriorment, una vegada iniciada el que s'ha denominat “desescalada”, el govern de l'Estat ha implementat, mitjançant l'aprovació de diferent normativa, diverses prestacions econòmiques, la més important de les quals és l'Ingrés Mínim Vital (IMV), aprovat mitjançant el *Real Decreto-ley 20/2020* (RDL 20/2020, de 29 de maig) i a càrrec del sistema de la Seguretat Social. Una de les conseqüències de la crisi a evitar, és repetir el que ja es va donar a la sortida de la crisi de 2008 i que les respostes, tant institucionals com del mercat laboral, contribueixin a augmentar la diferència entre la població més rica i la població més pobre. L'any 2008, el coeficient de Gini a Espanya estava en el 32,4%, i a la sortida de la crisi, l'any 2017, havia crescut fins al 34,1%. A les Illes Balears, va passar del 32,1% al 37,8%. Aquestes dades indiquen que la diferència d'ingressos entre el 20% de la població amb menys renda i el 20% amb més renda és més gran després de la crisi econòmica de l'any 2008. La resposta a la crisi augmenta la diferència entre la població amb més riquesa i la població amb més pobresa i a les Balears, augmenta més que a la resta de l'Estat (Flores et al., FOESSA, 2019). És per aquest motiu que es fa necessari que la resposta de les diferents administracions vagi adreçada a generar una sortida de la crisi que doni oportunitats a tothom i permeti una societat amb menys desigualtat i més cohesió social.

Es ressenyen, a continuació, les mesures proposades tant per l'Administració Pública de les Illes Balears com per les entitats del Tercer Sector Social balear per tal de donar resposta, des del Sistema Públic de Serveis Socials, a les situacions de necessitat provocades per la pandèmia de la COVID-19. Les fonts utilitzades en aquest apartat són principalment dades institucionals, algunes d'elles encara parcials, que es complementen amb les veus de professionals amb responsabilitat a diversos àmbits.

7.1. Les respostes de l'Administració pública autonòmica i local

En els primers moments de la crisi generada per la COVID-19, encara durant l'estat d'alarma, a nivell de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears (CAIB), les respostes institucionals posades en marxa s'ofereixen a la població a partir de la col·laboració entre l'Administració autonòmica, els consells insulars i els ajuntaments, amb la participació del tercer sector social. Posteriorment, una vegada iniciada la desescalada i amb l'entrada en “la nova normalitat”, les Administracions han anat posant en marxa diverses prestacions econòmiques i tècniques per tal de donar resposta tant a situacions d'emergència lligades a la vulnerabilitat econòmica com a altres situacions de vulnerabilitat que afecten a col·lectius específics.

En el marc del Pla de Mesures Excepcionals per Limitar la Propagació i el Contagi del COVID-19, aprovat pel Consell de Govern de la CAIB el dia 13 de març de 2020, es posen en marxa tota una sèrie de mesures dirigides a donar resposta a les diferents situacions de vulnerabilitat social, segons les competències que, com a Administració autonòmica, té assignades. Aquestes mesures s'organitzen en cinc tipus: Ajudes econòmiques per fer front a situacions de primera necessitat; Garantia de Rendes; Allotjament i habitatge; Atenció al domicili i altres de diferent tipologia.

Per la seva part, les Administracions locals, principalment a través i amb el suport dels consells insulars, articulen tota una sèrie de respostes, complementàries a les proposades pel govern de la CAIB, segons les competències que aquestes administracions tenen atribuïdes.

Les distintes respostes donades des de les Administracions Públiques balears des de l'inici de l'estat d'alarma les presentarem a partir del següent índex:

1. Mesures dirigides a reforçar els serveis socials
2. Mesures que fan referència al Sistema de Garantia d'Ingressos.
3. Mesures dirigides a la població general a través de serveis d'emergència i dels serveis socials comunitaris
4. Mesures dirigides a col·lectius específics a través dels serveis especialitzats

7.1.1. Reforç dels serveis a través de la contractació de personal

A l'estat d'alarma, ja que s'han hagut de tancar els serveis no considerats essencials, com els serveis d'orientació laboral o formatius, algunes entitats han reforçat l'atenció telefònica dirigida a l'orientació i el suport a les persones (Càritas, entrevista a dia 5 de juny de 2020). Principalment aquestes entitats han col·laborat en la gestió de prestacions públiques, especialment de la Renda Social Garantida (RESOGA) a persones que estaven en situació irregular i/o que no disposaven de compte corrent. Altres varen reorganitzar el seus serveis, aprovant un protocol de coordinació a partir de la diversificació de programes i comptant amb un equip interdisciplinari (Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat, entrevista a dia 8 de maig de 2020). I en tots els casos els i les professionals han treballat al límit de les seves capacitats (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020). De fet en molts casos s'ha hagut de recórrer a la contractació de personal de forma urgent, mitjançant procediments de selecció extraordinaris (Instrucció IMAS, 29 d'abril de 2020). Segons dades ofertes des del Servei de Planificació i Documentació del Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS), el Consell de Mallorca ha reforçat la seva plantilla vinculada als serveis socials amb la contractació de 214 persones des del començament de la crisi sanitària provocada per la pandèmia de coronavirus. Concretament, entre el 15 de març i el 3 d'abril se contractaren a 125 nous professionals i se cobrien 89 places per substitució, essent els perfils més demandats el personal d'infermeria (86 auxiliars i 13 infermers o infermeres) i el personal de serveis (55), a més d'auxiliars d'inserció (26) i el treball social (8). Totes aquestes contractacions han estat provocades per la necessitats d'ampliació o creació de serveis, la cobertura de baixes causades pels efectes de la COVID-19.

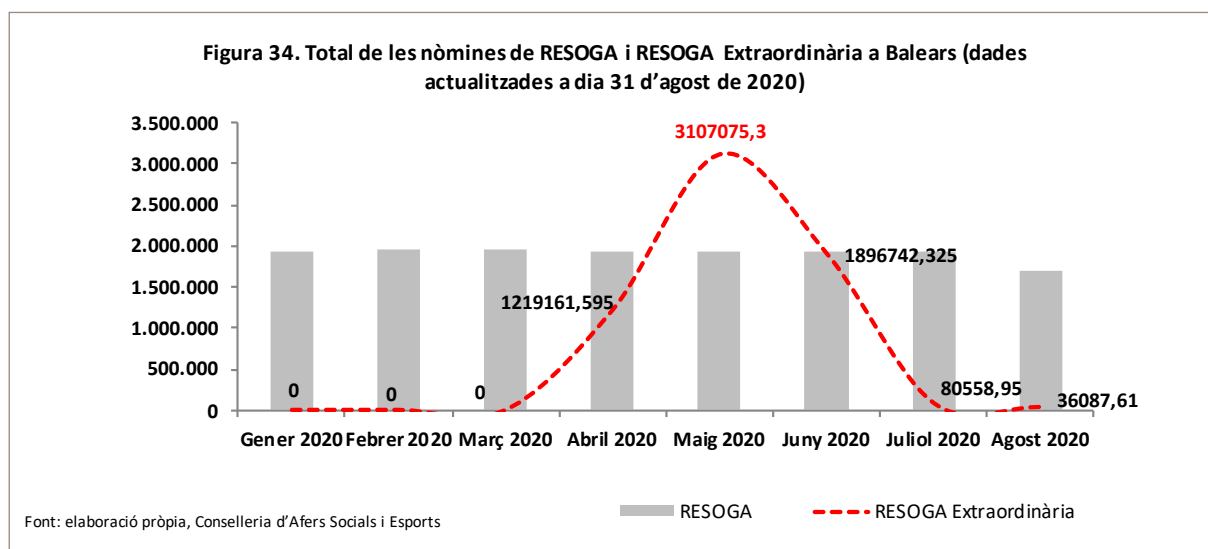
Per la seva part, l'Ajuntament de Palma ha identificat un augment de l'atenció entre un 8,0 i un 20,0%. Per aquest motiu, en un primer moment es varen contractar 6 nous treballadors socials en un projecte experimental, que posteriorment es va augmentar a 12, per realitzar funcions de triatge, i que potser es converteixi en un servei permanent (Àrea de cultura i benestar de l'Ajuntament de Palma, entrevista a dia 23 de juliol de 2020).

7.1.2. Mesures que fan referència als sistemes de garantia d'ingressos

Fruit de la concurrència de diverses administracions (estatal, autonòmica i local) i de diverses àrees de gestió (Seguretat Social, Ocupació, Serveis Socials...) quant a les competències en matèria de prestacions econòmiques, el sistema de garantia d'ingressos espanyol és un sistema molt dispers, i amb una important desigualtat territorial.

Durant els primers mesos de la crisi, el Govern de les Illes Balears, va realitzar un important desplegament normatiu, per tal de regular i adequar a les noves circumstàncies les distintes prestacions i serveis.

La primera d'aquestes normatives va ser el *Decret Llei 4/2020* (RDL 4/2020, de 20 de març), pel qual s'estableixen mesures urgents en matèria de contractació, convenis, concerts educatius i subvencions, serveis socials, medi ambient, procediments administratius i pressuposts per fer front a l'impacte econòmic i social de la COVID-19, seguit del *Decret Llei 6/2020* (RDL 6/2020, d'1 d'abril), pel qual s'estableixen mesures socials urgents per pal·liar els efectes de la situació creada per la COVID-19 i de foment de la investigació sanitària. Ambdós decrets llei estableixen mesures relatives a col·lectius en situació de vulnerabilitat i mesures extraordinàries en matèria de gestió de la Renda Social Garantida.

La necessitat de donar respostes àgils a persones sense cap tipus d'ingrés va dur al Govern de la CAIB a modificar l'accés a la RESOGA, flexibilitzant algunes de les condicions, com no necessitar tres anys de residència a la CAIB, demanant únicament l'empadronament i possibilitant que la sol·licitud no l'hagués de fer la persona interessada sinó a través d'una entrevista telefònica feta per un treballador o una treballadora social de les Administracions públiques o de les entitats socials. Amb aquesta modificació s'ha pogut arribar a més de 8.000 famílies (Conselleria d'Afers Socials i Esports, entrevista a dia 25 de juny de 2020) (Figura 34 i Figura 35). La RESOGA extraordinària, es presenta com a mesura excepcional durant els primers mesos de la crisi i incorpora una sèrie de canvis significatius, a partir de l'aprovació del Decret Llei 4/2020, de 20 de març de 2020: les sol·licituds d'inici del procediment podien ser presentades pels treballadors i les treballadores socials dels Serveis Socials Comunitaris municipals i de les entitats inscrites al cens d'organitzacions del Tercer Sector Social (TSS) de les Illes Balears; a més, per poder fer efectiu el pagament a famílies que no disposen de compte corrent, s'atorgaren subvencions directes a sis entitats del tercer sector: Creu Roja, Metges del Món, Casal Petit, i Càritas de Mallorca, de Menorca i d'Eivissa. Pel que fa a la Renda Mínima d'Inserció (RMI), durant l'estat d'alarma també s'incorporen canvis com és que es pugui sol·licitar aquesta ajuda sense necessitar de complir amb un pla d'inserció social i laboral.

Totes aquestes mesures, amb el seu caràcter específic COVID-19 varen permetre que un nombre important de persones hagin pogut viure en condicions d'una mínima dignitat

Figura 35. Total de les nòmines de RESOGA i RESOGA Extraordinària per illes

	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost
	MALLORCA				
RESOGA	1.727.465,32	1.724.254,07	1.725.083,51	1.706.319,97	1.489.589,50
RESOGA Extraordinària	913.216,53	2.385.399,66	1.433.775,12	65.315,19	28.227,83
	MENORCA				
RESOGA	97.090,24	98.846,80	98.944,18	96.017,43	92.480,87
RESOGA Extraordinària	87.400,44	210.143,41	144.763,12	1.469,24	0,00
	EIVISSA				
RESOGA	109.794,50	110.404,66	110.003,75	111.946,55	107.319,45
RESOGA Extraordinària	114.388,32	301.048,39	283.116,44	7.851,20	4.683,66
	FORMENTERA				
RESOGA	6.756,45	6.756,45	6.756,45	7.903,45	8.475,45
RESOGA Extraordinària	104.156,31	210.483,84	35.087,65	5.923,32	3.176,12

Font: elaboració pròpia, Conselleria d'Afers Socials i Esports

durant 2 mesos i en alguns casos més. La fi d'aquestes ajudes i la derivació actualment que s'està fent de totes les demandes cap a l'Ingrés Mínim Vital, deixa desprotegits als grups socials més febles, com les persones migrades en situació irregular, però també aquelles persones en situació de precarietat que no compleixin els requisits de l'IMV.

L'aprovació des del govern de l'Estat de l'IMV, prestació econòmica del sistema de la Seguretat Social (RDL 20/2020, de 29 de maig), obliga a les CCAA a replantejar l'escenari de les rendes bàsiques, rendes socials i rendes d'inserció. El sostre d'ingressos posat per la Seguretat Social com a mesura de garantia d'ingressos permet a les CCAA complementar amb prestacions de caràcter autonòmic de lluita contra la pobresa, els perfils de població que no atén l'IMV. Però tot i amb l'entrada en vigor de l'IMV no totes les persones i famílies poden accedir a una protecció adequada ja que hi ha persones i unitats familiars que queden excloses dels requisits d'accés o que presenten casuístiques diverses, per la qual cosa es fa necessari un esforç del conjunt de les administracions, inclosa la local, per tal de que prenguin part en el disseny i implementació d'un sistema de garantia d'ingressos que doni el màxim de cobertura a les necessitats de les persones.

Així, per tal de regular la nova situació generada per l'aprovació de l'IMV, a la CAIB, el *Decret llei 10/2020* (RDL 10/2020, de 12 de juny), de prestacions socials de caràcter econòmic de les Illes Balears actualitza la Renda Social Garantida, que es fa incompatible amb l'IMV, a la vegada que es manté el complement a les pensions no contributives fins al màxim legal possible, mitjançant una línia de prestacions de dret subjectiu que complementi aquestes pensions i donant cobertura a determinats perfils de l'Ingrés Mínim Vital. D'altra banda, la Renda Mínima d'Inserció (RMI), prestació condicionada a la realització de programes d'inserció socio-laboral, gestionada pels Consells Insulars i regulada pel Decret 117/2001 (RDL 117/2001, de 6 d'octubre de 2001), que durant l'estat d'alarma s'ha adaptat per tal de fer-la aplicable a les persones en situació de vulnerabilitat econòmica sobrevinguda per la crisi sanitària, queda eliminada. Si bé, posteriorment, el Decret 10/2020 de prestacions socials de caràcter econòmic preveu la derogació de la RMI i específicament, a la disposició derogatòria primera, es determina que les prestacions econòmiques de la Renda Mínima d'Inserció es po-

den mantenir fins el 31 de desembre de 2020 sempre i quan les persones beneficiàries compleixen amb les condicions i no tinguin dret a percebre l'IMV o la RESOGA (RDL 10/2020, de 12 de juny).

7.1.3. Mesures dirigides a la població general a través de serveis d'emergència i dels serveis socials comunitaris

De les mesures dirigides a la població general afectada per una situació de vulnerabilitat sobrevinguda arran de la pandèmia es poden destacar: les ajudes econòmiques per fer front a situacions de primera necessitat, i el suport a l'habitatge. Però també cal destacar altres com el Suport als Serveis Socials Comunitaris municipals o el suport d'emergència a la ciutadania a través de línies d'informació i orientació.

A) Ajudes econòmiques per fer front a situacions de primera necessitat.

Una de les primeres mesures per fer front a situacions de primera necessitat que es posen en marxa és el lliurament de targetes prepagament per als infants usuaris del servei de menjador i beneficiaris dels ajuts individualitzats de menjador per al curs escolar 2019-2020. L'Acord de Consell de Govern de 20 de març de 2020 assigna a les Conselleries d'Afers Socials i Educació el desplegament d'aquest acord que es comença a fer efectiu a partir del 25 de març a través dels respectius centres docents i mentre es mantingués la suspensió de l'activitat educativa presencial.

Per altra banda, les targetes prepagament per a famílies en situació de precarietat econòmica, és una altra mesura que es posa en marxa a partir de l'Acord del Consell de Govern de dia 1 de maig de 2020, segons la qual les conselleries d'Afers Socials i Educació distribueixen 1.000 targetes moneder entre les famílies amb menors a càrrec que es troben en situació d'urgència social per vulnerabilitat econòmica a causa de la crisi sanitària. Aquesta mesura es posa en marxa a partir del 15 de maig (amb vigència fins el dia 1 de juliol) i són destinatàries les unitats familiars que no disposin de cap altra font d'ingressos procedent de l'activitat laboral, subsidi o prestació, ni ser beneficiària d'ajut de menjador durant el curs 2019-2020.

El govern de la CAIB també va col·laborar en el repartiment d'aliments, a través d'una iniciativa de la Conselleria d'Agricultura que ha comprat productes frescos al camp balears per tal de fer-la arribar als bancs d'aliments (Conselleria d'Afers Socials i Esports, entrevista a dia 25 de juny de 2020), a més de rebre propostes per analitzar la situació que planteja la COVID-19 i com fer-hi front (Cooperatives Agroalimentàries, entrevista a dia 4 d'agost de 2020).

B) El suport a l'habitatge s'articula a partir de l'aprovació del Reial Decret-Llei 11/2020 (RDL 11/2020, de 31 de març), per adoptar mesures urgents en l'àmbit social i econòmic, de la Jefatura del l'Estat espanyol.

Aquestes mesures, de caràcter urgent, i gestionades per la Conselleria Mobilitat i Habitatge del GOIB, representen diverses opcions de protecció a l'habitatge per a població vulnerable, per a diverses situacions:

- Població que viu en un habitatge de lloguer: pròrroga de sis mesos amb obligació d'acceptar per part de la persona propietària; suspensió de desnonaments i llançaments per impagament de lloguer; ajudes al lloguer (8,8 milions d'euros destinats

pel Govern); microcrèdits ICO; entre altres mesures, subjectes sempre a determinades condicions a complir per part de la persona demandant. També s'apliquen diferents condicions en funció de si la part propietària és gran tenidor (més de 10 propietats) o és petita propietària.

- Població que viu a un habitatge de lloguer de l'Institut Balear de l'Habitatge (IBAVI): dret a l'exempció total de les mensualitats per lloguer dels mesos d'abril, maig, juny i juliol de 2020 i pròrroga automàtica d'un any de tots aquells contractes que finalitzen entre març i setembre de 2020.
- Població que paga una hipoteca: moratòria dels crèdits hipotecaris.

Per la seva part, l'Ajuntament de Palma anuncia, a l'abril de 2020 (Ara Balears, 2020a) diverses mesures, novament dirigides a persones en situació de vulnerabilitat econòmica i articulades a través de la regidoria de Model de Ciutat, Habitatge i Sostenibilitat, i inclou:

- Moratòria per suspendre el cobrament dels lloguers dels 386 habitatges públics que gestiona el Patronat Municipal d'Habitatge, així com ajudes directes als inquilins dels 14 pisos privats que formen part del projecte Palma Habitada.
- Possibilitat d'una bonificació del 50% del lloguer, aplicable durant l'estat d'alarma i quatre mesos més si no ha finalitzat la situació de vulnerabilitat, o bé la possibilitat d'ajornar el pagament del lloguer i fer-ho de manera escalonada durant l'any 2020 i 2021.
- Pròrroga de sis mesos a tots els contractes que acabin durant l'estat d'alarma o els dos mesos següents.

C) El suport des dels Serveis Socials Comunitaris

Les mesures socials urgents que s'estableixen al *Decret llei 6/2020* (RDL 6/2020, d'1 d'abril) estan específicament referides als Serveis Socials, garantint, encara a l'estat d'alarma, la continuïtat de determinades prestacions, entre les quals es troben els Serveis Socials Comunitaris (SSC) bàsics, per considerar-se activitats essencials.

Durant aquest període, una de les activitats prioritàries dels SSC, i que de fet ha col·lapsat alguns d'ells, ha estat la gestió de prestacions econòmiques i ajudes per habitatge a famílies vulnerabilitzades. També els SSC s'han encarregat de donar suport a l'atenció a domicili a través d'accions com repartiment de menjar, compra i transport d'aliments i medicaments. Tots els Consells Insulars han reforçat el suport als municipis, i específicament en aquells considerats serveis bàsics d'atenció a les persones més vulnerables. També s'articulen mesures per tal de reforçar els serveis de proximitat de caràcter domiciliari per tal d'assegurar la cura i alimentació de persones majors, amb discapacitat o en situació de dependència, compensant així el tancament de menjadors, centres de dia, centres ocupacionals, a través dels Serveis Socials municipals.

Des de la Conselleria d'Afers Socials i Esports, sabent que un dels grups més fràgils durant el confinament eren les persones grans i les persones amb discapacitats, es va contactar amb totes les persones valorades amb un grau de dependència, més de 15.000 persones a les Illes, passant un qüestionari que els permetés valorar aquelles en situació de risc. Es varen

fer més de 42.000 cridades telefòniques i es va actuar en 450 casos considerats d'urgència (Conselleria d'Afers Socials i Esports, entrevista a dia 25 de juny de 2020).

L'IMAS ha signat un Conveni amb els ajuntaments de Mallorca en matèria d'ajudes urgents a persones vulnerables amb motiu de la crisi causada per la COVID-19, que ha permès atendre a 26.690 persones a tots els municipis de Mallorca, amb un cost de 3.568.060,70 euros.

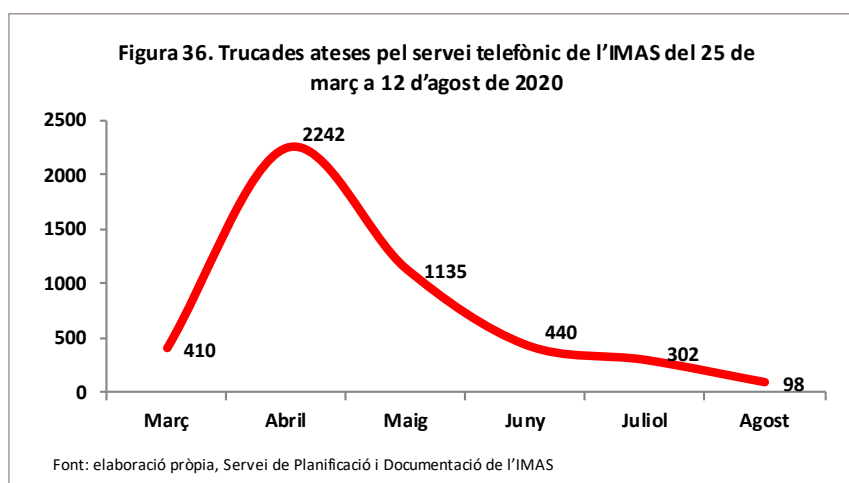
També des d'algunes administracions, es varen habilitar targetes-regal per fer compres a diferents establiments, podent així accedir a persones sense compte corrent (necessari per algunes prestacions econòmiques) o sense NIE (Àrea de Cultura i Benestar Social de l'Ajuntament de Palma, entrevista a dia 23 de juliol de 2020).

D) El suport d'emergència

El suport per a situacions d'emergència ha estat cabdal sobretot en els primers moments de la crisi.

A través de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials s'ha habilitat un servei d'emergències des del qual es dona resposta a necessitats bàsiques d'urgència: informació i derivació a recursos d'acollida residencial, orientació respecte a ajudes socials i tràmits, derivació i contacte amb recursos socials d'alimentació, informació de serveis socials dels municipis, orientació de tràmits amb el SEPE, centres de salut, etc.

Durant el període que va des del 25 de març al 12 d'agost, l'IMAS ha atès un total de 4.627 trucades d'emergència, a través d'un telèfon gratuït (Figura 36). Els mesos d'abril i maig són els que registren més trucades, fent palesa la inquietud, incertesa i amb què es varen viure els mesos de confinament.

7.1.4. Mesures dirigides a col·lectius específics

Els serveis considerats essencials, garanteixen la continuïtat de determinades prestacions com són: el servei socials de tipus residencial, els habitatges supervisats, el servei per a l'execució de mesures privatives de llibertat, el servei de tutela per a persones incapacitades judicialment, el servei de suport a l'habitatge, les prestacions per a dones víctimes de violència de gènere i per als seus fills i filles i les prestacions econòmiques. Des del Govern de la CAIB, i complementàriament des dels Consells Insulars, s'elaboren diferents normatives i documents tècnics de recomanacions relacionades amb les residències de gent gran i centres

sociosanitaris, els serveis socials d'atenció domiciliària, els serveis d'atenció a persones sense llar i els centres de menors. Per altra banda, es posen en marxa prestacions dirigides a pal·liar situacions generades per la pandèmia.

A) Persones majors i persones en situació de dependència

La resposta de les administracions públiques a les situacions sobrevingudes generades per la pandèmia sobre el col·lectiu de persones en situació de dependència ha estat diversa, anant des de la flexibilització de l'accés a determinades prestacions, a la regulació i control de centres residencials, i altres de caràcter formatiu i de coordinació.

Respecte a les mesures de caràcter assistencial es posen en marxa actuacions dirigides a millorar la situació de les persones dependents flexibilitzant o incorporant canvis significatius en prestacions ja existents. Així, es flexibilitza l'accés a les prestacions de dependència de persones prèviament valorades com a dependents, de manera que esdevé suficient el pla individual d'atenció (PIA) emès pel treballador o la treballadora social. Igualment, les persones beneficiàries de prestacions de dependència amb les que no s'ha concretat la seva participació econòmica, queden exempts d'aquesta participació.

El Govern habilita una prestació econòmica extraordinària destinada a compensar les despeses econòmiques derivades de atencions en l'entorn familiar i el suport a cuidadores no professionals de les persones en situació de dependència a les quals s'ha suspès el servei de centre de dia (art.10, del el Decret Llei 8/2020 de 13 de maig de mesures urgents i extraordinàries per a l'impuls de l'activitat econòmica i la simplificació administrativa en l'àmbit de les Administracions públiques de les Illes Balears per pal·liar els efectes de la crisi ocasionada per la COVID-19). Aquesta prestació està destinada a compensar les despeses econòmiques derivades d'atencions en l'entorn familiar i el suport a cuidadores no professionals de les persones en situació de dependència a les quals ha quedat suspès el servei de centre de dia durant el període de vigència de l'estat d'alarma. Es tracta d'una prestació de quatre mensualitats, amb vigència a partir de l'1 de maig i amb previsió de poder prorrogar-se en cas que s'allarguin les restriccions. L'import a percebre està condicionat pel grau reconegut, de manera que les persones valorades amb grau I perceben 143,75 euros al mes, les de grau II 201,59 euros i les de grau III 290,73 euros al mes (Conselleria d'Afers Socials i esports, 2020c).

Per la seva part, el Consell de Menorca ha pres diverses mesures, entre les que destaca l'increment i reforç del servei de teleassistència per oferir acompanyament i seguretat als seus usuaris (1.549 persones, de les quals un 58,0% viuen soles en els seus domicilis) (Menorca.info, 2020).

Quant als serveis d'estades diürnes i els serveis ocupacionals per a persones majors, amb discapacitats o persones amb dependències, s'estableixen una sèrie de condicions combinant el suport presencial amb el suport en coordinació amb els serveis socials comunitaris, i prioritant a nivell presencial aquells casos amb major grau de dependència o major necessitat de conciliació de la vida familiar i laboral de les persones cuidadores.

D'altra banda, i des de l'inici de l'estat d'alarma, l'atenció a persones majors i altres persones dependents compta amb el reforçament dels serveis de proximitat de caràcter domiciliari i altres mesures lligades al Sistema de promoció de l'Autonomia personal i Atenció a la Dependència (SAAD). Així, des del Govern de la CAIB, es reforcen els serveis a domicili per assegurar la cura i alimentació de persones majors, amb discapacitats o en situació de dependència, compensant el tancament de menjadors, centres de dia i centres ocupacional. Aquestes prestacions consisteixen en menjar a domicili, repartiment de compres d'alimentació i farmàcia, lliurament d'aliments i serveis de teleassistència.

El nombre d'hores d'atenció domiciliària ha augmentat un 686% de 2015 a 2020. El conjunt d'actuacions fetes en el domicili, ja sigui per atendre les necessitats de la llar, com les atencions personals, ha crescut significativament, passant de 62.460 hores anuals l'any 2015, a les 428.584 hores actuals. L'increment al darrer any ha estat del 31%. Respecte al servei de teleassistència, que es va posar en funcionament de forma gratuïta l'any 2017, al setembre de 2019 hi havia 6.000 persones majors amb un dispositiu de teleassistència a casa seva, al setembre de 2020 n'hi ha 8.505, el que suposa un increment del 41%. El creixement que la Conselleria d'Afers Socials estima per l'any 2021 és fins a 11.000 persones, la qual cosa es preveu assumir mitjançant la figura del concert (Conselleria d'Afers Socials i Esports, 2020f).

Una atenció especial mereixen les persones dependents ateses a centres residencials. Així, en compliment de l'ordre SND/225/2020 del Ministerio de Sanidad mitjançant la qual s'adopten mesures relatives a les residència de persones majors i centres sociosanitaris, davant la crisi ocasionada per la COVID-19, el GOIB aprova, el 16 de març de 2020 un acord de Consell de Govern pel qual s'estableixen mesures d'especial protecció de les persones majors a les residències i dels menors acollits a centres residencials. En aquest acord es regulen les visites (Conselleria d'Afers Socials i Esports, 2020d) i el contacte de les persones residents amb els seus familiars, establint mesures molt restrictives, amb l'objectiu de protegir a les persones grans i amb malalties prèvies, considerades d'alt risc. Posteriorment, el *Decret 3/2020* (RDL 3/2020, de 7 de juny), de la presidenta de les Illes Balears, pel qual s'estableixen mesures de flexibilització, regulació i graduació de determinades restriccions a l'àmbit de les Illes Balears establertes durant la declaració de l'estat d'alarma, en aplicació de la III del Pla per a transició cap a una nova realitat, als articles 50.53 estableix diferents mesures relatives a les condicions de reactivació de serveis i prestacions en matèria de serveis socials. Així, es reactiven de manera progressiva, encara que amb determinades limitacions, els serveis socials d'atenció a persones grans, a persones en situació de dependència, amb discapacitat, amb diagnòstic de salut mental i amb necessitats atenció primerenca (Conselleria d'Afers Socials i Esports, 2020b).

També s'estableix l'obligatorietat de realitzar proves tipus PCR (Conselleria d'Afers Socials i Esports, 2020d) de detecció del SARS-Cov-2 de forma obligatòria als usuaris de nou ingrés als centres residencials, als treballadors que s'incorporen d'un període de permís o vacances d'una duració superior a 72 hores i als treballadors i treballadores de nova incorporació al centre residencial.

L'ampliació de les ràtios sociosanitàries a les residències de les Illes Balears (Infosalut, 2020) respon al compromís inclòs al Pla de Reactivació de les Illes Balears, de forma que el ràtio de persones cuidadores passa de 28 a 33 per cada 100 residents, i del total de personal a residència passa de 52 a 57 treballadors, la qual cosa representa un increment d'un 15% i d'un 9,6% respectivament. Aquest increment té especial incidència en les residències de titularitat privada, ja que les públiques el sobre passen. Per tal d'assegurar el compliment d'aquestes ràtios, les persones responsables de les residències tindran l'obligació de comunicar als serveis d'inspecció dels Consells Insulars la relació nominativa diària del personal que disposen, així com la seva jornada de feina.

Una de les mesures que ha tingut més impacte social ha estat la intervenció, per part de l'administració pública, de determinades residències, tant de persones grans com de persones amb discapacitat, una vegada detectats brots de Covid19. La intervenció de la gestió implica la designació d'una coordinadora sanitària que faci les funcions de control, coordinació i direcció de l'activitat sanitària i assistencial del centre.

L'Institut Mallorquí d'Afers Socials ha realitzat diverses actuacions d'inspecció de residències que en ocasions han donat lloc a la intervenció i d'altres a l'obertura d'expedients

sancionadors. Ja durant la primera onada varen ser intervingudes la residència Oasis i DomusVi, ambdues de Palma, amb les que la Conselleria d'Afers Socials té places concertades. En aquesta segona onada, al tancament de l'edició d'aquest llibre, s'ha intervingut la residència Seniors d'Inca i la residència Bell Entorn de Sóller. Aquesta situació a dut a l'obertura d'una nova residència (Sa Riera) per tal d'acollir a residents amb test positiu de COVID-19 però sense símptomes (Vidal, 2020).

Respecte a les residències per persones amb discapacitat, el Govern –fruit de l'acció coordinada entre l'administració autonòmica i el Consell de Mallorca– ha intervingut la residència del Patronat Joan XXII d'Inca, en detectar-se un brot que afecta a 17 dels 19 usuaris del centre i a 4 dels 23 treballadors. Aquest equipament, pel seu marcat perfil social, només compta amb un professional sanitari, que ha hagut de ser reforçat des de l'administració sanitària (IB3, 2020b)

Altres mesures dirigides a persones en situació de dependència han estat: la creació d'una mesa de dependència, formada per Govern, Consells Insulars, municipis i entitats especialitzades (en els sectors de la discapacitat i la gent gran), aportant cadascú la seva experiència en funció del seu àmbit competencial; la formació de treballadors i treballadores de residències en el coneixement de la conselleria d'Afers Socials i Esports i l'Institut Mallorquí d'Afers Socials; la revisió dels concerts i convenis vigents amb al iniciativa privada per part de la Conselleria d'Afers Socials, per tal de garantir la viabilitat de les places concertades de la Xarxa Pública d'Atenció a la Dependència, amb la proposta de passar de 64,49 € al dia per plaça concertada per a persones dependents de grau II (un 4,11 % d'increment), i en el cas de les persones amb grau III, de 68,61 € al dia a 71,26 € al dia (un 3,86 % més) (Conselleria d'Afers Socials i Esports, 2020e).

B) Persones sense llar

El 18 de març de 2020 el Ministerio de Derechos Sociales y Agenda 2030 publica un document tècnic de recomanacions davant la crisi per COVID-19 per als gestors de serveis socials d'atenció a persones sense llar (Secretaría de Estado de Derechos Sociales, 18 de marzo de 2020), dirigit a garantir la continuïtat en l'atenció a les persones en situació d'exclusió social severa acollida en els centres residencial i/o que pernocten en el carrer. Es determina que seran els Serveis Socials Comunitaris, amb el suport dels governs autonòmics i insulars (en el cas d'Illes Balears), els encarregats de d'oferir places d'allotjament adequades i suficients per tal d'evitar el manteniment en situació de carrer. Així mateix en els centres d'acollida, menjadors socials i altres dispositius s'han d'evitar les situacions d'amuntegament, per la qual cosa es convida als ajuntaments a habilitar espais provisionals que permetin complir amb aquests objectius.

Així, la *xarxa de recursos d'allotjament residencial* dirigit a persones sense llar ha adaptat el sistema d'atenció a la situació de confinament creada per l'estat d'alarma amb diverses mesures i la creació de diferents recursos. En primer lloc s'han controlat les sortides i entrades als recursos residencials ja existents. Els centres propis de la Xarxa d'Inclusió, inclosos els habitatges compartits del programa Housing-Led ubicades a Palma i pobles, van ser controlades les entrades i sortides i inhabilitada la possibilitat d'accedir a aquests recursos. Per la seva part, l'Ajuntament de Palma, va mantenir els seus Serveis d'Acolliment Municipal: CRAT Adults, SAM Família llarga estada i Servei de curta estada per a famílies.

Per altra part van ampliar-se places específiques per pernoctar, adaptant el poliesportiu de Son Moix per part de l'Ajuntament de Palma (50 places) i l'hipòdrom de Son Pardo (50 places) i el Poliesportiu de Sant Ferran (50 places) per part de l'Institut Mallorquí d'Afers

Socials (IMAS). L'accés a aquests serveis es facilità com a via d'urgència a través la Unitat d'Emergència Social (UMES) gestionada per Creu Roja i l'Equip de Valoració de la xarxa d'inclusió (IMAS) o els Serveis Socials Comunitaris.

Segons les dades aportades per la Secció d'Inclusió Social de l'IMAS, durant el període comprés entre mitjans de març fins a 30 de juny de 2020, els recursos de la Xarxa d'Inserció Social de Mallorca per fer front a la situació de la pandèmia, s'han incrementat segons consta a continuació:

- **Centre El Molinar:** Servei creat durant l'estat d'alarma per tal d'esponjar Ca l'Ardiaca. És un servei d'allotjament per a persones en situació d'exclusió social de la Xarxa d'Inserció Social i perfil d'inserció sociolaboral, a curt o llarg termini, amb 15 places. S'han atès, durant aquest període a 20 persones, 1 dona i 19 homes.
- **Centre Son Ribes:** Servei creat durant l'estat d'alarma per tal d'esponjar Ca l'Ardiaca. És un servei d'allotjament per a persones en situació d'exclusió social de la Xarxa d'Inserció Social i perfil d'inserció sociolaboral, a curt o llarg termini, que participen als programes de «Enfeina't» o «Activa't». Amb un total de 18 places, 13 per homes i 5 per dones; s'han atès a 15 persones, tot homes.
- **Centre Ruberts:** Servei creat durant l'estat d'alarma per tal d'esponjar Ca l'Ardiaca. És un servei d'allotjament per a persones en situació d'exclusió social de la Xarxa d'Inserció Social, amb una problemàtica de salut complexa (deteriorament cognitiu, malalties neuro-degeneratives...). Compta amb 12 places, de les quals s'han ocupat, en aquest període 11, 8 homes i 3 dones.

Els centres esmentats anteriorment es troben tots a Palma.

Per altra banda, l'IMAS i l'Ajuntament de Manacor van habilitar un nou centre temporal, Es Murterar amb 10 places gestionat per la Fundació Trobada, destinat a les persones sense sostre en aquest municipi, que va permetre descongestionar les instal·lacions de la xarxa d'inclusió social que coordina aquesta mateixa institució a Manacor, i també acollir altres persones del nucli municipal en situació de sensellarisme.

Respecte als menjadors socials, aquests recursos també van adaptar-se a la situació d'alarma, tancant-se i distribuint el menjar als seus usuaris a través de carmanyoles, comptant amb la col·laboració d'entitats socials com són: l'Associació Zaqueo, l'Associació Tardor, AVASO, SOS MAMÁS, es Pa de Sant Antoni, Mallorca sense Fam, i Creu Roja.

C) Infància

Durant l'estat d'alarma, i com a resposta a la situació de crisi provocada per la COVID-19, l'Oficina de la Infància i l'Adolescència de les Illes Balears (OBIA) ha obert una línia d'ajuda a la Infància i a l'Adolescència, gestionada per la Fundació Anar. Les dades ofertes en el període que va entre el 23 de març i el 31 d'agost de 2020 mostren un total de 793 consultes, realitzades per telèfon (618 al Telèfon d'infants i adolescents; 55 al telèfon de Família i centres escolars), per correu electrònic (6) o per xat (114), organitzades segons siguin consultes curtes, que només requereixen d'una contenció emocional i d'una orientació menys complexa de les quals s'han realitzat un total de 641; consultes d'Orientació Especial, que requereixen d'una valoració i orientació psicològica i assessorament de caràcter jurídic i/o social, de les que s'han realitzat 152. De resultes d'aquestes demandes el número de casos

atesos han estat 113, tenint en compte que un mateix menor o persona del seu entorn pot contactar varies vegades per parlar del mateix cas.

D'aquest casos, i referint-se al motiu de consulta, destaquen els problemes de violència contra un menor d'edat (54,9%), ja siguin maltractaments físics o psicològics, abandonament, abús sexual, violència escolar o expulsió de la llar. L'altre situació de que destaca, representant un 15,9% de les demandes, són els problemes psicològics ocasionats per la pandèmia i les seves conseqüències, manifestant-se com autolesions, ideació o intent de suïcidi, ansietat, trastorns alimentaris, tristesa, baixa autoestima.

Per tal de donar resposta a les situacions de violència cap als menors o en el sí del nucli familiar, s'han reforçat els serveis d'atenció immediata davant situacions de maltractament i abusos a la infància, a través del Servei d'urgències de l'IMAS i d'OBIA; i s'habilita, a través del Servei de Menors i Família del Govern de la CAIB, atenció a famílies que precisin orientació per dinàmiques disruptives a la llar.

Segons les dades ofertes pel Servei d'Emergències de les Illes Balears (112), de les situacions que, en el curs de l'any 2020 han arribat a aquest servei, destaquen les que refereixen a consultes mèdiques (en concordança amb una situació de crisi sanitària) i a persones escapolides (en ambdós casos, el 25% del total de consultes realitzades segons les darreres dades disponibles, del 2 al 8 d'octubre de 2020).

D) Mesures de suport:

- **Suport psicològic:** línia d'atenció 24 hores per a suport psicològic a la ciutadania i professionals davant situacions de dol o ansietat provocat com a conseqüència de la pandèmia i l'estat d'alarma, gestionat pel Govern Balear i el Col·legi professional de psicòlegs i psicòlogues de les Illes Balears; Servei d'acompanyament emocional als processos de malaltia, mort i dol relacionats amb la COVID-19, ofert per l'Associació Nava Jeevan; Programa de tractament psicològic per a familiars de les víctimes del COVID-19.
- **Suport a professionals:** Recomanacions adreçades als i les professionals del Treball Social davant el COVID-19; Atenció, assessorament i suport gratuït per als Treballadors i Treballadores Socials de les Illes Balears; Suport professional als treballadors socials i treballadores socials (*col·legiats i col·legiades*) en l'exercici de la professió.
- **Voluntariat i suport mutu:** diverses iniciatives de persones voluntàries per a diverses accions com les ofertes des de la Plataforma del Voluntariat de les Illes Balears-Xarxa Solidària de col·laboració; la Xarxa Junts per a consultes generals, oferiment de voluntaris, ajuda entre veïns, donació de material sanitari i donacions econòmiques; Suport Mutu: Xarxes Solidàries entre veïns, que ofereix un borsí de veïns i veïnes de tota Mallorca per a fer front a possibles necessitats de persones vulnerables com acompanyament social i emocional i ajudes concretes; i Càritas, voluntariat per a diferents tasques relacionades amb l'estat d'alarma.

E) Altres prestacions

Segons informa l'IMAS, s'han habilitat una sèrie d'ajudes complementàries com:

- **Ajudes econòmiques per a l'adquisició d'EPIs:** es tracta d'una convocatòria adreçada a subvencionar les despeses realitzades per les entitats del tercer sector entre el 14 de març i el 21 de juny, data en la qual va finalitzar l'estat d'alarma.

- **Assegurament de l'aïllament de les persones residents asimptomàtiques que hagin donat positiu en el test COVID-19:** habilitació de dos centres residencials amb capacitat aproximada de tres-centes places.
- **Cribratge massiu mensual:** Realització de cribratges massius mensuals aproximadament a 3.500 persones usuàries i a 3000 treballadors i treballadores de les residències.

7.2. Les respostes del Tercer Sector Social

En un SPSS com el nostre, caracteritzat per l'anomenat *socialmix* o agregat social, en el qual la provisió de benestar està compartida entre l'administració pública i els altres provisors de benestar (iniciativa privada social i iniciativa privada mercantil, la família i, en menor mesura però cada vegada més presents, les xarxes socials i comunitàries), el Tercer Sector Social (TSS) ha jugat, des dels primers moments de la crisi, un paper fonamental en la resposta a les necessitats socials de les persones en situació de vulnerabilitat. De fet, la majoria de les respostes de les administracions, a les que hem fet referència en el punt anterior, han estat complementades des de la iniciativa social, i encara més, algunes d'elles s'han planificat amb la col·laboració de les entitats del Tercer Sector Social. Així, principalment aquestes entitats han col·laborat en la gestió de prestacions públiques (RESOGA) a persones que estaven en situació irregular i/o que no disposaven de compte corrent, situació que preocupava en gran mesura als i les professionals i entitats. Per aquest motiu les entitats socials han valorat molt positivament la possibilitat, organitzada des del GOIB amb participació del TSS, de gestionar ajudes a les persones que compleixen els requisits per accedir a RESOGA, principalment persones en situació irregular, sense cap tipus de prestació i que a les Illes Balears es troben en un nombre elevat (Càritas, entrevista a dia 5 de juny de 2020).

A nivell d'atenció a situacions d'emergència, Càritas ha habilitat 6 punts per repartiment d'alimentació bàsica a Palma. Abans de la pandèmia el repartiment d'aliments funcionava com un economat amb punts per cada família que podia seleccionar i recollir aquell aliment que considerés necessari. Però amb les restriccions de proximitat i contacte establertes a l'estat d'alarma, s'ha hagut de tornar al sistema de fer bosses de menjar, organitzat segons el número de membres familiars. Així, segons informa Càritas, diàriament s'ha atès a una mitjana de 90 persones a cada punt de repartiment.

També les entitats han treballat sobre la bretxa digital, Càritas ha fet donació de *tablets*, encara que no en un quantitat molt significativa, per tal que els infants poguessin seguir el curs escolar. Altres entitats ja estaven més preparades i els seus usuaris i usuàries ja tenen accés a les noves tecnologies, la qual cosa s'ha valorat molt positivament (Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitats, entrevista a dia 8 de maig de 2020), però per les persones que no hi tenen accés a aquests mitjans s'ha treballat sistematitzant informació i fent-la accessible a través de fulletons de lectura fàcil per tal d'afavorir l'accés a la informació sobre la malaltia, les prestacions existents i altres aspectes claus.

Però si bé la tasca de les entitats socials ha estat orientada a fer front a les necessitats més urgents, algunes d'elles, organitzades en xarxes, com EAPN, manifesten estar treballant en la gestió de l'escenari post-coronavirus, amb accions no tant de caràcter assistencial sinó polític, demandant mesures de reactivació econòmica i, sobretot, per tal que els milers de

persones que pateixen, i partiran risc o situació de pobresa i exclusió social, se situïn en el centre de l'agenda política (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020).

En conjunt, es pot dir que la resposta de l'Administració Pública i del Tercer Sector Social a les Illes Balears ha estat ràpida i coordinada, i amb un grau important d'eficàcia quant a la possibilitat de respondre a situacions d'emergència social provocada per la COVID-19.

La pròpia Administració pública fa una valoració positiva de la resposta institucional, principalment en el fet que la resposta ha estat a partir del diàleg i de la coordinació a través de la Mesa de Diàleg Social i amb les entitats del Tercer Sector Social. Com aspectes negatius la pròpia Conselleria destaca: una resposta més ràpida quant al tancament de residències per a majors, (encara que no era previsible en aquell moment la situació que després es va anar donant); també s'hauria volgut tenir més agilitat en la resolució de la RESOGA extraordinària; i la insuficient cobertura a les CCAA per part de l'Administració de l'Estat, en els primers moments de resposta a la crisi (Conselleria d'Afers Socials i Esports, entrevista a dia 25 de juny de 2020).

Altres Administracions, com l'Ajuntament de Palma, han trobat a faltar el suport d'altres àrees municipals, no considerades essencials, de manera que els Serveis Socials han hagut de donar resposta massa sols, sense una visió estratègica institucional. També s'identifica la manca d'una resposta unitària per part del conjunt de municipis, de manera que, segons ens comenten des dels propis Serveis Socials municipals, han hagut de donar informació a persones d'altres municipis que no tenien suficients recursos (Àrea de Cultura i Benestar Social de l'Ajuntament de Palma, entrevista a dia 23 de juliol de 2020).

Per part del Tercer Sector Social, algunes entitats valoren que la resposta autonòmica es valora molt positivament, tenint molt en compte al TSS i coordinant les respostes. No ha estat al mateix al conjunt de les administracions, de manera que la resposta es valora com a molt desigual, depenent de l'administració i l'àmbit concret d'intervenció:

“En general hem rebut una bona resposta de les administracions en la resolució de dubtes i recollida de demandes de les entitats. S'ha constituït la Mesa de seguiment de serveis socials, on setmanalment es posen damunt la taula les qüestions que preocupen a administracions i entitats i es trasllada la informació sobre la normativa aprovada arran de l'estat d'alarma i de les iniciatives i accions que s'estan desenvolupant. A banda, es mantenen contactes bilaterals permanents amb les principals institucions” (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020).

Altres entitats valoren molt positivament el treball amb l'IMAS, que ha fet que sigui possible la consolidació del concert social en quant a serveis essencials, tant en ocupació, habitatge, autonomia personal, residència, habitatges d'alta intensitat, com amb el Govern, a través de la Conselleria d'Afers Social. Es valora que la comunicació ha estat directa, sense problemes ni obstacles i des del primer moment, el treball conjunt ha estat una realitat i s'ha dut bé. (Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat, entrevista a dia 8 de maig de 2020)

Però en definitiva, el que es valora com a més positiu durant aquests primers mesos de la crisi, ha estat la coordinació:

“Tant a nivell intern (entre les entitats que formen part d'EAPN) com amb la resta de xarxes que conformen el Tercer Sector (TSSIB), la coordinació i trasllat d'informació són po-

sitives, i més tenint en compte la situació excepcional que estam vivint.” (EAPN, entrevista a dia 6 de maig de 2020)

De fet, la col·laboració entre la Conselleria d'Afers Socials i Esports i el TSS-IB és una col·laboració consolidada, dinàmica mantinguda durant els darrers anys, i això ha permès que el TSS arribés a persones i famílies a les quals l'administració no arriba:

“El TSS ha arribat a 2.300 famílies, de les 8.000 demandants de RESOGA extraordinària, eren segurament les més vulnerables: dones en situació de prostitució, venedors ambulants, dones de neteja que no estaven assegurades...” (Conselleria d'Afers Socials i Esports, entrevista a dia 25 de juny de 2020)

7.3. El voluntariat i les xarxes de solidaritat ciutadana

L'inici de la pandèmia, com s'ha desenvolupat abans, va provocar la necessitat de transformar l'atenció dels serveis socials i de les entitats a través de telèfon i el correu electrònic. A més, programes de voluntariat que compten amb una llarga trajectòria i experiència, com és el cas del programa de Càritas, Creu Roja, Metges del Món... es varen aturar per protegir la salut de les persones voluntàries, moltes d'elles persones majors i, per tant, col·lectiu de risc. No obstant això, el desig de col·laborar i d'estar al costat dels i de les altres s'ha sentit a les illes des de varis fronts. De fet, el mateix mes de març se va crear la Xarxa Junts, des del Consell de Govern, per tal de canalitzar la solidaritat a les Balears (Conselleria d'Afers Socials i Esports, 2020a).

Mos arribava molta demanda, sobretot el primer mes perquè hi havia molta sensibilització, molta demanda de voler col·laborar... A nivell particular. Mos arribava de sanitat, d'educació... I vàrem dir: “anem a canalitzar tot això en una sola xarxa”. I se'n va encarregar la Direcció de Cooperació i la Direcció de Participació. (Conselleria d'Afers Socials i Esports, entrevista a 25 de juny de 2020)

Des de les primeres setmanes de confinament varen anar teixint-se una sèrie d'iniciatives de suport mutu (Figura 37), com la Xarxa de Suport Mutu (XSM) de Mallorca i d'Eivissa, afegides a iniciatives de les associacions de veïnes i veïns ja existents. La ràpida expansió de les mateixes pel conjunt del territori (en el cas de Mallorca, la XSM ha arribat a tenir nodes en una trentena de pobles de l'illa i també una trentena de barris a Palma), dona compte de la capacitat creadora que permet teixir xarxa, fins i tot en un moment d'aïllament social. L'objectiu d'aquestes xarxes és donar suport des de la proximitat,

“El suport mutu es basa en un principi bàsic: l'organització col·lectiva de les persones, els veïns i les veïnes, sobre la base dels seves necessitats per a resoldre-les entre totes” (Xarxa de Suport Mutu, Mallorca, entrevista a dia 14 d'abril de 2020).

Aquestes xarxes emergeixen de manera espontània, però sens dubte es recolzen en experiències prèvies de treball polític i social, per part d'algunes de les seves components (Della Porta, 2020). És gràcies a aquest bagatge que les xarxes parteixen ja d'una conscienciació

per construir un teixit horitzontal, i per diferenciar el suport mutu de l'assistència o la caritat. En paraules de la Xarxa de Mallorca:

“Nosaltres no som voluntàries, som veïnades que ens ajudem les unes a les altres. Rebutgem l'assistencialisme individual i que parteix del paternalisme amb què moltes associacions de voluntaris actuen, ens organitzem i resollem els nostres problemes i activitats col·lectivament” (Comunicat de creació de la Xarxa de Suport Mutu de Mallorca, 2020).

De la mateixa manera, la Xarxa d'Eivissa, que va crear un banc d'aliments al principi de la pandèmia, insistia en no voler ésser un recurs “*caritatiu, sinó una eina de suport mutu*” (Xarxa de Suport Mutu, Eivissa, entrevista a dia 20 abril de 2020).

Figura 37. Solidaritat ciutadana

Suport a persones majors i de mobilitat reduïda, portant la compra o medicines

Grup d'assessoria jurídica, per a aportar informació sobre tramitacions d'ERTOs i altres mesures laborals

Grup de suport psicològic + Grup d'escolta per acompanyament telefònic

Emergència alimentària. Treball amb productors per poder fer arribar productes a persones i famílies necessitades

Font: elaboració pròpia

Aquestes xarxes de suport mutu no desitgen suplantar ni emular la funció dels serveis socials, que, segons defensen les pròpies persones participants, ha d'estar coberta a través d'una major contractació i agilització dels procediments administratius per a cobrir les necessitats del moment i garantir els drets de les persones (XSM Sineu, entrevista a dia 5 de juny de 2020). En un context d'especial dificultat, les xarxes s'han teixit amb la finalitat de sostenir-se en el temps, i aspiren a ser un recurs comunitari més enllà del període de confinament. De fet, la desescalada i sortida del confinament ha mantingut aquestes xarxes vives, encara que passin per un moment d'incertesa connectada amb la pròpia precarietat de cadascuna de les persones que hi participen.

En coherència amb l'esperit d'autogestió que inspira la Xarxa de Suport Mutu, cada “node” o xarxa local té la seva pròpia lògica, connectada amb la realitat del seu territori. Així, s'ha donat la col·laboració amb els serveis socials i/o l'Ajuntament per poder garantir resposta, per exemple a les necessitats alimentàries del municipi a través de rebosts solidaris posats en marxa (Terrasa, 2020b), a més de la comunicació amb entitats del tercer sector, com ara Càritas i Casal Petit o per exemple la cooperativa agrícola Coanegra. Així, se va donar i se dona cobertura a les persones més necessitades i vulnerabilitzades, com per exemple el suport alimentari a treballadores sexuals que no poden accedir a les ajudes econòmiques, com RESOGA, i especialment quan estan privades de l'activitat que les permetia tenir uns ingressos. Als pobles s'han posat en marxa iniciatives noves (com la iniciativa solidària duta a terme per socorristes a Calvià, o s'ha fet servir d'altres ja existents, que tracten de cobrir

les necessitats alimentàries urgents mentre es poden tramitar ajudes a través dels serveis socials (Iglesias, 2020). Per aquesta raó, la col·laboració i coordinació amb diferents entitats per aconseguir aliments per poder repartir cistelles de menjar fou fonamental, i el paper de la cooperativa i de l'economia social és també destacable (Coanegra, entrevista a dia 1 de juny de 2020).

Val a dir, tot i això, que aquestes iniciatives de solidaritat són molt heterogènies: algunes parteixen d'un compromís ciutadà i una reflexió sobre les maneres de fer que eviti caure en l'assistencialisme i la caritat. Però d'altres, en canvi, en la seva espontaneïtat, reproduïxen un model caritatiu i en alguns casos fins i tot exclouent (posant fronteres sobre qui és digne d'ésser ajudat o ajudada i qui no). D'aquesta manera, cal no perdre de vista, en la línia de la crítica social, que no tota iniciativa s'ha encaminat cap a la justícia social (Bringel i Pleyers, 2020).

Sigui com sigui, la dramàtica situació de pobresa i manca de necessitats bàsiques ha trobat una resposta ciutadana forta. La continuïtat d'aquestes iniciatives, la manera com s'articulin i la participació en les mateixes serà un element clau a l'hora de frenar una fractura social de conseqüències derivades de la crisi que desplega la COVID-19. La coordinació i cooperació entre les diferents institucions de l'Administració pública, amb el rellevant paper de les entitats del tercer sector, és també primordial per superar la bretxa que deixa la crisi, així com també és fonamental la diagnosi comunitària participativa de les necessitats de l'entorn d'actuació (Cabeza et al., 2020).

Per tancar aquest capítol, l'anàlisi de la informació desenvolupada en aquestes pàgines sobre els diferents nivells de respostes a la crisi, i sobretot les entrevistes realitzades, ens permeten disposar d'una diagnosi d'emergència en format DAFO del panorama que ens deixa aquesta pandèmia, amb les seves llums i ombres.

Una diagnosi que com es pot observar inclou diferents nivells de responsabilitat i diferents actors socials i institucionals i accions desenvolupades i per desenvolupar que van més enllà de la capacitat del propi sistema de serveis socials, ja que es requereix una resposta de conjunt per part de la societat.

Debilitats

- Desigualtats i vulnerabilitat social preexistent a les Illes.
- Fragmentació competencial dels Serveis Socials.
- Manca de previsió i planificació davant noves problemàtiques socials no previstes.
- Dificultats d'adaptació al treball telemàtic en general.
- Baixa taxa d'afiliació sindical i tamany de les empreses.
- Dependència econòmica del sector turístic.
- Manca de coordinació interdepartamental de les administracions (percepció de solitud dels Serveis Socials).

Amenaces

- Col·lapse dels serveis per increment de la demanda no previst.
- Burocràcia als Serveis Socials, especialment pel que fa a la gestió de prestacions.
- Sobrecàrrega laboral dels i les professionals dels Serveis Socials.
- Increment de les desigualtats socials i situacions de vulnerabilitat.
- Bretxa digital en diferents àmbits de la vida social i l'accés als recursos i serveis.
- Substitució de l'acompanyament a persones vulnerables per teleassistència.
- Increment de les desigualtats de gènere i la violència contra les dones.
- Dificultats estructurals d'accés a l'habitatge.
- Increment de l'atur i de la precarietat sense precedents.
- Discursos xenòfobs i aporofòbics reforçats durant la pandèmia.
- La pandèmia invisibilitza altres problemàtiques socials sectorials.

Fortaleses

- Eines de planificació i gestió i normativa prèvia de Serveis Socials a nivell autonòmic (Llei Serveis Socials i altres).
- ERTOs i prestacions socials com la Renda Social Garantida (RESOGA) que permeten pal·liar la situació social.
- Tercer Sector d'Acció Social organitzat i amb capacitat d'iniciativa i proposta.
- Treball en xarxa previ dels professionals de Serveis Socials a diferents espais.
- Coordinació entre Administració i Tercer Sector en el terreny dels Serveis socials.

Oportunitats

- Pertinença i protagonisme del Tercer Sector d'Acció Social durant la pandèmia.
- Treball/dinàmiques comunitàries prèvies.
- Noves iniciatives de suport mutu i solidaritat social.
- Major inversió de recursos i contractació de professionals en l'àmbit social (canvi de paradigma en relació a les polítiques d'austeritat).
- Nous perfils de voluntariat social en el Tercer Sector.
- Major organització de treballadors i treballadores a través dels sindicats i preocupació pels drets laborals.
- La transformació del model econòmic ha esdevengut una necessitat.

LA COVID-19 EN
PERSPECTIVA
DE GÈNERE

8.1. La cura i l'ocupació de les dones

La perspectiva de gènere en l'anàlisi de l'impacte de la COVID-19 i de la crisi desplegada arrel d'aquest esdevé fonamental. De la mateixa manera que no poden deslligar-se la desigualtat, la vulnerabilitat social o la pobresa i exclusió de l'anàlisi al voltant de la COVID-19, tampoc no poden ignorar-se les diferències existents entre els efectes de la pandèmia en la vida dels homes i en la vida de les dones.

Així, val a dir que aquesta crisi afecta a les dones en diverses dimensions on en els homes no ha tingut un efecte tan clar. En primer lloc, les cures, que han esdevingut essencials en la abordament de la crisi, recauen majoritàriament en les dones (ara i abans de la crisi), que assumeixen, a més, major càrrega en les tasques domèstiques, sense oblidar que, durant els mesos de confinament, els i les menors varen quedar a casa en tancar els col·legis i instituts i moltes dones van encarregar-se també de la dimensió educativa i d'acompanyament (Solanas, 2020).

Tot i així, la cura té lloc no només dintre de la llar, les dones són les principals responsables de la cura en la comunitat, l'atenció als malalts, a les persones majors i a les persones dependents en general, i a un altre nivell, la cura en el entorn més pròxim de les xarxes veïnals. Tenir cura de l'altre, de forma no remunerada, en definitiva, s'ha assignat principalment a les dones pel model heteronormatiu predominant. L'expropiació de les activitats de cura té que veure amb l'espoli de la natura; ambdues son activitats necessàries, "són condicions de possibilitat" en paraules de N. Fraser (2014) per al funcionament del capitalisme. Sense natura i comunitat, no hi ha vida. Ara s'ha vist més que mai.

Fins i tot quan les tasques de cura (incloses les tasques domèstiques) son remunerades a través del treball assalariat, les dones que duen a terme aquestes activitats, en la seva majoria immigrants, han de comptar amb ajuda per tenir cura de la seva família, moltes vegades als seus països d'origen; o sigui altres dones a la vegada tenen cura dels seus i de les seves, el que se denomina xarxes transnacionals de cura (Zapata Martínez, 2016). I per descomptat no podem oblidar a les padrines. La cura dels nens i de les nenes per part de les persones majors, bàsicament padrines, ha permès, juntament amb les dones immigrades, el treball remunerat de generacions de dones a Balears. Aquest escenari s'ha trastocat profundament amb la pandèmia: les persones majors són d'especial risc, i per tant, gran part de la cura de la família ja no pot recaure sobre elles. L'alternativa a aquesta situació és l'abandonament del treball a temps complet per part de les dones o el contracte d'altres serveis, el que no representa una solució real per a moltes famílies en aquests moments de profunda crisi econòmica.

Cal recordar, a més, que les dones representen el 70% del treball sanitari mundial (Boniol et al., 2019), en primera línia de lluita contra la COVID-19. De fet, les darreres dades

disponibles corresponents a dia 15 d'octubre de 2020, respecte l'afectació de la COVID-19 en personal sanitari a Balears, revelen 837 casos en aquest tipus de població, un 67,0% en centres sanitaris; un 27,0%, en centres sociosanitaris; i un 6,0% en altres tipus de centres (Direcció General de Salut Pública i Participació, 2020b).

Per altra banda, la desigualtat prèvia en l'accés, promoció i retribució en el mercat de treball respecte als homes, també ha agreujat la situació laboral de les dones, en un context en el qual molts llocs de treball s'han destruït, han patit desregulació o s'han precaritzat arrel aquesta crisi (ILO, 2018). És evident que el desequilibri entre homes i dones en la cura dels membres de la llar i en la realització de tasques domèstiques respon en gran mesura als estereotips i rols de gènere imposats a través de la socialització diferenciada, però la pregunta que cal fer-se és: la crisi de la COVID-19 reforça aquesta desigualtat? o bé significa una oportunitat per repensar el repartiment del treball de cura?

L'enquesta d'usos del temps a Espanya (INE, 2010) mostra la persistència d'una bretxa considerable entre homes i dones, i especialment en quant a la llar i la família, ja que les dones treballen una mitjana de 96 minuts (aproximadament una hora i mitja) més que els homes a casa. Tot i que des de la publicació d'aquestes dades han passat deu anys, la realitat de la doble jornada continua essent vigent i tot indica que s'ha aguditzat en temps de COVID-19 (Pecharromán, 2020; Cohan, 2020), perquè efectivament, les dones s'han encarregat de mantenir la seva feina i continuar amb les tasques domèstiques i de cura que sembla li pertocuen. Les dones tenen al seu càrrec el 76,2% de totes les hores del treball de cura no remunerada (més del triple que els homes), i són elles qui suporten doble o triple jornada laboral. Aquesta major càrrega de treball impacta negativament el treball remunerat i la salut de les dones (Mora *et al.*, 2020).

La COVID-19 va desaccelerar i alentir el ritme frenètic inherent al capitalisme i també va posar de manifest que allò que cataloguem d'essencial possiblement no ho és i allò que queda en un segon pla, en l'ombra, és precisament un pilar per sostenir la vida que portem. Així, entre d'altres, les tasques de cura i domèstiques, vilipendiades quan no invisibilitzades, varen esdevenir essencials (Delgado, 2020) i varen augmentar, en les mesures del confinament, quan se varen tancar escoles i centres de dia, particularment en les famílies amb fills i/o filles i allà on alguna persona adulta és dependent. Tot i això, aquestes tasques s'infravaloren (Regner, 2020) i s'oblida la seva contribució vital per a l'economia (Guterres, 2020). Amb l'extensió del teletreball en temps de quarantena -model de treball que sembla ha vingut per quedar-se-, s'ha manifestat el conflicte de que la dona sigui qui més s'encarrega de les tasques domèstiques i de cura (Delgado, 2020), perquè la doble jornada es fa evident, crua i es manifesta entre les parets que conformen la llar tal i com posa de manifest l'Enquesta d'usos del temps i confinament, del Centre d'Estudis d'Opinió de Catalunya (CEO, 2020).

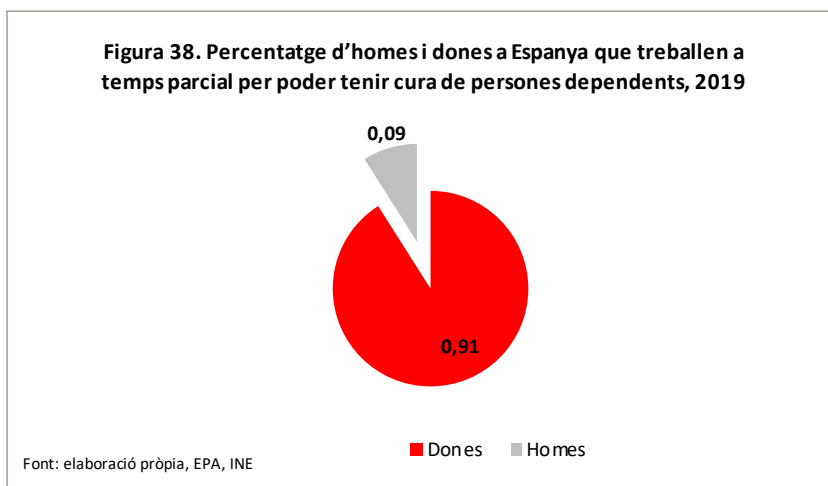
De fet, se va demanar des de distintes instàncies que en la recentment aprovada Llei del teletreball s'incorporés la perspectiva de gènere per no incentivar encara més les desigualtats de gènere. Si la regulació del teletreball a Espanya no passa per tenir en compte les desigualtats de gènere i la necessitat (anterior a l'esclat de la crisi sanitària i socioeconòmica) de conciliació laboral i familiar, amb molta probabilitat les dones tornaran a ser les perdedores. Al poc temps de començar la quarantena, el 23 de març de 2020, l'Associació *Yo No Renuncio*, del club *Malasmadres*, va llençar una enquesta per conèixer la situació de les dones i el teletreball i els resultats van reflectir els obstacles amb què es troben les dones per portar a terme la seva feina mitjançant el teletreball, entre d'altres, la falta de concentració principalment, en un 97,0%, per les interrupcions dels fills i de les filles a càrrec, manifestant també una no millora del repartiment de tasques domèstiques en un 66,0%, fins i tot un em-

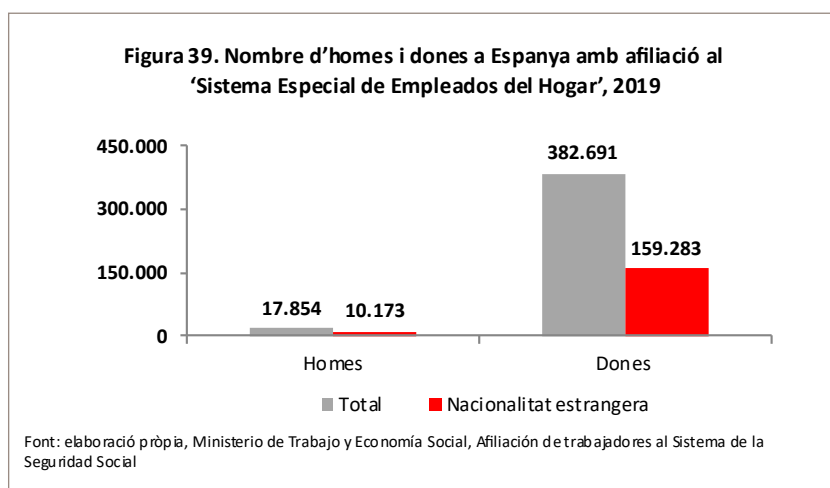
pitjorament del mateix, en un 13,0% (Malasmadres, 2020). No és d'estranyar, doncs, que un 71,0% de les dones espanyoles manifestés sentir-se “molt més cansada” que abans de l'estat d'alarma; un 86,0%, apàtica, trista o desmotivada; i un 43,0% assumia que no descansaria durant les seves vacances, segons una enquesta realitzada per Malasmadres juntament amb DKV Salut (Europa Press, 2020b). És evident que generalitzar el teletreball té molts beneficis, entre d'altres per al medi ambient, perquè s'eviten desplaçaments al lloc de treball, però si no es regula tenint en compte les diferències entre homes i dones, especialment les bretxes de gènere en el mercat laboral, el teletreball es convertirà en una nova trampa per les dones, ja atrapades en una parcial però doble jornada (Baena, 2020).

A més, cal no oblidar que no totes les persones han pogut accedir a la modalitat de teletreball i per això és important no perdre de vista que això pot accentuar les desigualtats prèvies. Així, el teletreball no és viable per totes les feines i sovint no és una opció per a les persones amb ocupacions mal remunerades i amb poca autonomia (ONU, 2020c), que a més estan més exposades a contraure i contagiar el virus. Com informa la Confederación Europea de Sindicatos (CES, 2020), les dones que treballen a l'hostaleria als serveis de neteja, a les botigues, o a altres serveis essencials per a la comunitat, en la situació actual se troben en una situació d'especial risc per a la seva salut i amb freqüència amb manca d'equips de protecció adequats. Per altra part, les dones que treballen a l'administració, en particular en els sectors públics vitals, com ara el sanitari, l'educatiu, el de serveis socials i la gestió de la realitat laboral, també se troben amb freqüència desbordades per la demanda, i han de fer llargues jornades front a l'ordinador amb l'esgotament particular que això representa (CES, 2020).

Les desigualtats de gènere en l'ocupació condicionades per les tasques de cura són ben paleses també pel que fa al tipus de jornada de treball, de manera que treballen amb jornada parcial un gran volum de dones respecte a homes (Gaibar, 2020). El 2019 a Balears feien feina a temps parcial 59.000 persones de les quals un 73% eren dones (INE, 2020f). El treball a temps parcial pot ser motivat per diverses raons, no trobar ocupació a temps complet, realitzar estudis, tenir cura de familiars o altres raons.

De fet, segons la informació de la submostra de l'EPA de l'any 2019, un total de 329.900 persones ocupades van treballar a temps parcial a Espanya a fi de disposar de més temps per a cuidar a persones dependents (menors, majors, amb malalties...), de les quals, 301.200 eren dones, el que mostra molt clarament com la cura està sobre-representada entre les dones com a raó del treball a temps parcial (Figura 38). A més el 52,1% d'elles consideren que

no hi ha serveis adequats per a l'atenció a persones dependents o que no els poden costejar (INE, 2020c).

Per altra banda, tampoc no pot oblidar-se que una part important de les treballadores domèstiques i en activitats de cura són dones immigrades (figura 39): del total de persones que estaven afiliades a la Seguretat Social en el “Sistema Especial de Empleados del Hogar a Espanya” l'any 2019, al voltant del 95% són dones i d'aquestes, el 41,6% tenen nacionalitat estrangera (Ministerio de Trabajo y Economía Social, 2020), molt especialment provinents de Sud-Amèrica (Fundació Gadeso, 2020).

Pel que fa a Balears, el mes de gener del 2020 les dones afiliades com a empleades de la llar eren 8.442, un 86% del total de persones ocupades en aquesta categoria (Ministerio de Trabajo y Economía Social, 2020), i 789 són cuidadores no professionals (un 88% d'aquesta categoria). Tot i així, aquestes xifres responen a les afiliacions, però moltes treballen en unes condicions particularment precàries, amb molta freqüència sense contracte, especialment en els casos de treball domèstic (ILO, 2018).

Al 2019 hi havia a Espanya 580.000 persones treballadores domèstiques segons l'EPA, quan les persones afiliades a la Seguretat Social eren 394.171 (Ferragut, 2020); és a dir, una de cada tres treballadores domèstiques estan en l'economia submergida, treballant de manera no declarada, no organitzada i exposada a la pandèmia. Si considerem aquesta mitjana estatal per a Balears resulta de l'ordre de gairebé 3.000 persones treballadores domèstiques en l'economia informal. Per tant aquestes persones, com que no disposen dels drets mínims, si no treballen, com va succeir amb molts de casos en el període del confinament, no perceben ingressos i tampoc poden rebre en bona mesura les ajudes que s'han arbitrat per fer front a l'emergència social. Un cas particularment greu és la de les treballadores internes ja que les seves condicions laborals sovint són molt precàries: moltes no cotitzen perquè no tenen papers en regla, per tant no poden accedir a les ajudes estatals; moltes sí tenen papers, però no contracte, o tenen contractes en què es reflecteixen menys hores del que treballen; moltes han estat acomiadades durant la pandèmia i han quedat, no només sense feina, sinó també sense llar (Requena i Sánchez, 2020; Reguero, 2020).

Una de les conseqüències d'aquestes condicions laborals precàries és que les treballadores poden veure's forçades a arriscar-se per no poder permetre's deixar de treballar, perquè no generar ingressos significa sovint obrir la possibilitat de quedar al carrer (Delgado, 2020).

Així, les pressions per acceptar salaris més baixos dels normals i horaris més extenuants són degudes a diverses raons: per no tenir documentació i desitjar aconseguir-la; per tenir

documentació i desitjar poder demostrar que es cotitza per no perdre-la (Andrades, 2020). Fins i tot, fins el punt de comunicar si s'ha passat el virus (existència d'anticossos) com un punt a favor per la contractació de l'empleada domèstica, el que suposa una vulneració total dels drets laborals de les persones (Franco, 2020).

A Balears, on el tercer trimestre del 2020, 78.800 dones treballen en serveis de restauració, personals, de protecció i venda (INE, 2020) (quasi el 30% del total de l'ocupació femenina), la situació de les cambreres de pis dels hotels ha sigut especialment difícil:

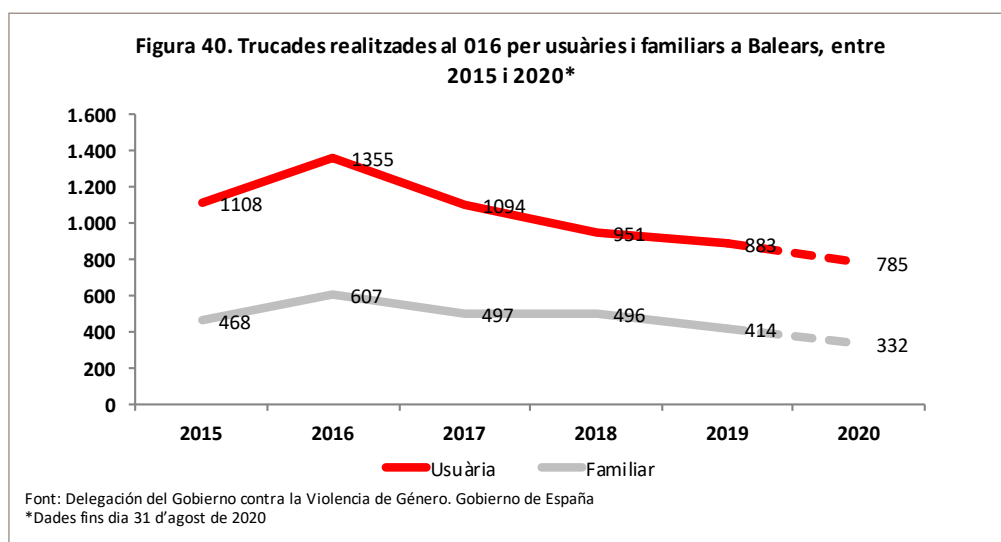
“Bàsicament el 80% de les cambreres de pis no han treballat enguany... Comptant ja tot: eventuals, fixes-discontinues... perquè han obert súper pocs hotels i tots els que han obert han estat treballant amb el mínim personal... I els que han anat tancant, han anat ficant a les cambreres de pis en ERTE. Els que som fixos-discontinus ens hem vist recolzats pel govern, amb tot el que han fet perquè no ens quedéssim al carrer i no pugessin les xifres de l'atur astronòmicament, però els que no són fixos-discontinus i són eventuals... aquests s'han quedat fora de tot” (Kellys, entrevista a dia 10 de setembre de 2020).

Tampoc podem oblidar a les dones dedicades a la neteja d'espais socio-sanitaris, com els hospitals i les llars de gent gran, amb contracte però en condicions precàries, que són també un col·lectiu d'especial risc pel seu contacte amb persones particularment fràgils per fer front a la pandèmia.

En el context complicat que se'ns planteja, amb una epidèmia com la de la COVID-19, que desplega tot una crisi sanitària que acaba reconfigurant les relacions laborals i amb això, també el temps lliure i la responsabilitat de cura, sembla que és necessari un model de cures que sigui just i sostenible, respectuós no només amb les necessitats de les persones, sinó també amb el medi ambient, tant relacionat amb la salut i, com apunta Yayo Herrero, aquest procés condueix inexorablement a redistribuir les obligacions i desfeminitzar el treball de cures (Cúneo, 2020a), i a considerar-lo com a dret i deure de la ciutadania, sense deixar de revisar el significat de les cures, essent aquesta l'única manera de superar l'equació existent entre el treball de cures, les dones i la desigualtat (Carrasquer, 2013). És del tot necessari que la perspectiva de gènere s'incorpori en la gestió de la pandèmia i de les crisis, sanitària i socioeconòmica, que desplega, ja que la COVID-19 bufeteja amb més crueltat les dones, pel que fa a la seva feina, les seves necessitats mèdiques i sanitàries, els seus rols familiars i socials, la seva economia... perquè la pandèmia augmenta la desigualtat (i la injustícia) entre homes i dones (UN Women, 2020). A més, s'han de començar a tenir en compte les aportacions que es poden fer des de les organitzacions feministes i que treballen amb dones (Regner, 2020).

8.2. La violència masclista en temps de la COVID-19

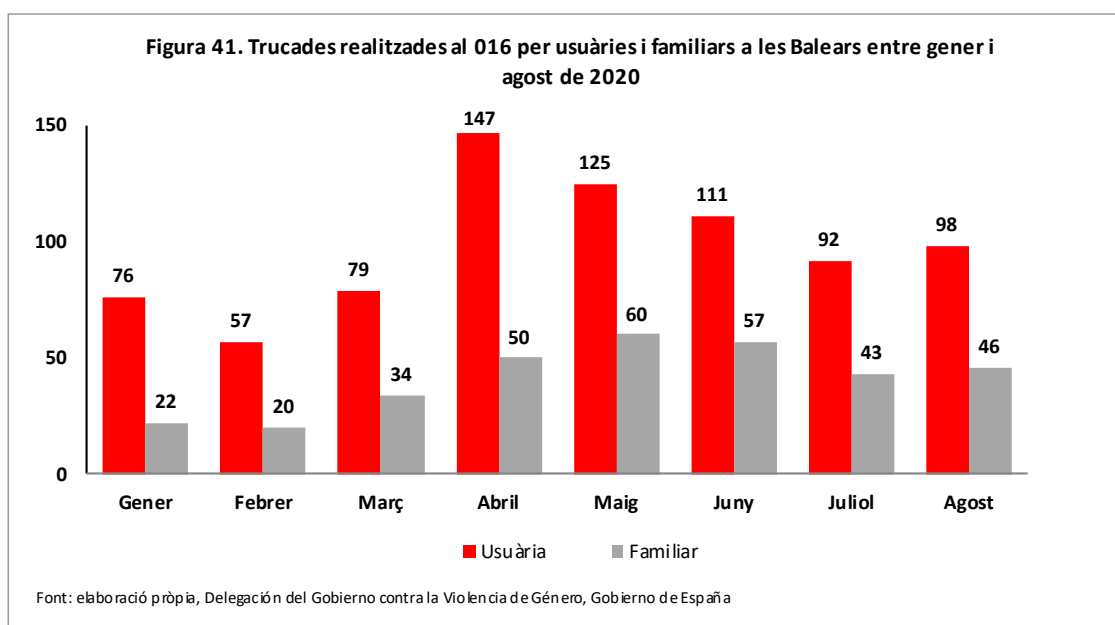
Segons la *Macroencuesta de Violencia contra la Mujer* de 2019, del total de dones de 16 o més anys que resideixen a Espanya, el 3,0% ha sofert violència física d'alguna parella o ex-parella en els darrers 4 anys i l'1,0%, en els darrers 12 mesos (les dades varen ser recollides el desembre de 2018, per tant, fan referència a la violència patida durant aquest any i/o els quatre anteriors); el 2,9% ha patit violència sexual en els darrers 4 anys i l'1,3%, en els darrers 12 mesos; el 9,9% ha sofert violència psicològica emocional en els darrers 4 anys, i l'5,4%, en els darrers 12 mesos; l'11,8% ha estat controlada per part de la parella o ex-parella en els darrers 4 anys i el 6,6%, en els darrers 12 mesos; el 4,0%, ha patit violència econòmica en els darrers

4 anys, i 2,0% ho ha fet en els darrers 12 mesos. Cal no oblidar, no obstant, que aquests percentatges refereixen a la violència entre membres d'una parella: si estenem la violència més enllà dels límits de la parella, un 2,6% ha sofert aquesta violència en els últims 4 anys, i el 0,9% en els últims 12 mesos, sense perdre de vista que un 8,7% ha sofert violència física fora de la parella abans de complir els 15 anys d'edat (p.143); l'1,4% ha sofert aquesta violència en els últims 4 anys, i el 0,5% en els últims 12 mesos, posant especial atenció en que el 3,4% ha sofert violència sexual fora de l'àmbit de la parella abans de complir els 15 anys d'edat i que un 2,2% del total de dones de 16 o més anys ha estat violada alguna vegada en la seva vida (p.153) (Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género, 2020).

Tot indica que arrel de la pandèmia i el confinament la greu xacra de la violència masclista s'ha intensificat el que ha posat de manifest l'alt risc de moltes dones de conviure amb els seus maltractadors i abusadors (ONU, 2020b).

Pel que fa a Balears, el nombre de trucades al 016, el servei telefònic atès per especialistes que ajuda a les víctimes de violència de gènere que denuncien, durant l'any 2020 encara és provisional, atès que es tenen en compte només els mesos entre gener i agost (figura 40).

En aquest sentit, segons les dades de la Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género, tant les trucades realitzades per part de la usuària com per part de familiars experimenten una baixada entre gener i febrer (Figura 41), però una pujada entre febrer i març, i no es dona un decreixement fins al mes de maig, amb un petit repunt a l'agost. A març de 2020, mes en què comença el confinament degut a la pandèmia de la COVID-19, les trucades realitzades al 016 arribaven a 79, per part de les usuàries, i a 34, realitzades per familiars; durant l'abril, es varen rebre 147 trucades al 016 per part de les usuàries i 50, per part de familiars, essent aquest el mes amb un registre més alt de trucades realitzades per les usuàries. A partir del mes de maig les trucades per part d'usuàries comencen a decreixen, arribant a 92 el mes de juliol, un nombre molt per sobre del assolit el mes de febrer d'aquest 2020, i es registra un repunt a l'agost, amb 98 trucades per part de la usuària; no obstant, les trucades realitzades per part de familiars no decreixen amb la mateixa intensitat, i durant el mes d'agost s'enregistraren 46 trucades, més del doble que les registrades els primers mesos de 2020.

Per altra banda, entre el 14 de març i el 5 de maig, etapa en què s'ha donat el confinament per la pandèmia de la COVID-19 abans de les fases de desescalada, se varen produir un total de 569 trucades al servei 24 hores de l'Institut Balear de la Dona (IBDona), el que representa un augment del 5,0% respecte el mateix període del 2019, quan es van registrar 533 telefonades. De totes formes, a aquesta xifra de trucades s'han d'afegir 45 missatges que s'han rebut a través del WhatsApp, la nova línia d'atenció a les víctimes, amb un total resultant de 614 demandes d'atenció, que significa, finalment un 15,0% més respecte l'any anterior. Si bé el mes de març es van registrar menys denúncies per violència de gènere (140, un 50,0% menys que durant els mesos anteriors, segons la Policia Nacional), la necessitat d'atenció va augmentar a mesura que s'allargava el confinament: durant la primera quinzena d'abril es varen registrar un 21,0% més de trucades que la darrera quinzena de març, estabilitzant-se després, amb un augment de l'1,0% en la segona quinzena d'abril respecte la primera (Conselleria de Presidència, Cultura i Igualtat, 2020).

És significatiu que, segons les dades del CAIB, el 75,0% de dones víctimes que s'han comunicat amb el servei 24 hores ho feien per primera vegada, el que pot empènyer a pensar que, o bé no coneixien aquest servei, que s'ha vist reforçat i amb campanyes per promoure el seu ús, o bé no eren conscients de la seva situació, i amb el confinament s'han vist necessitats d'ajuda que tal vegada trobaven en altres indrets quan no hi havia pandèmia. En aquest sentit, un 18,0% de les telefonades les ha realitzat alguna persona de l'entorn de la víctima (un 7,0% més que el 2019), el que pot indicar que la convivència fa més visible el maltractament i la consciència de la situació per part de les persones del voltant. Cal destacar que el 14,0% de les trucades van acabar derivades al 112 per tal d'activar els protocols d'intervenció (Conselleria de Presidència, Cultura i Igualtat, 2020). A nivell municipal, el Servei d'Acolliment Municipal de Palma (SAM) ha atès a un total de 52 persones (dones i fills/filles víctimes de la violència de gènere) durant l'Estat d'Alarma, repartides entre els quatre pisos d'acolliment, el casal i l'hostal (Ajuntament de Palma, 2020).

L'augment de les trucades no sempre és un indicador negatiu; de fet, que augmentin les trucades realitzades per part de familiars i persones properes és un bon indicatiu de que el missatge de tolerància zero davant el maltractament està arribant a la societat i que s'està derivant cap a una implicació comunitària per fer front a aquesta xacra, abandonant el discurs de que les persones maltractades són les úniques que poden fer la denúncia, com passava fa uns anys. La violència de gènere no ha de tractar-se com una dimensió de la parella, sinó com una dimensió social. És evident que el confinament és un factor de risc per a les dones que conviuen amb el seu maltractador, que veuen més complicat demanar ajuda, per estar

controlades i vigilades per l'agressor durant les 24 hores del dia. Per aquest motiu, el servei del 016 s'ha declarat essencial durant la crisi sanitària, preveient que l'agressió augmentaria davant l'aïllament a què obliga la quarantena i l'increment de la frustració i ansietat que el confinament pot generar (en la part agressora, però també en la víctima).

8.3. Les dones en situació de prostitució. La invisibilitat més profunda

La crisi derivada de l'aturada de l'activitat primer i del distanciament social després afecta a tot el sector del sexe que no sigui virtual, que requereix del contacte físic: *strippers*, massatgistes eròtiques, actrius porno, però en particular la prostitució és un dels segments més invisibilitzats i afectats dramàticament per la situació actual de crisi arreu del món i a diferents nivells. La prostitució de carrer en el període de confinament òbviament no era possible, i la manca de serveis ha donat lloc a situacions de major necessitat i explotació, a un major control i pressió dels proxenetes i a un treball més ocult en els pisos i domicilis (segons declaracions de les diferents fonts d'associacions dedicades al suport a les dones dedicades a la prostitució (Médicos del Mundo, 2020). Les persones que se dediquen al treball sexual, majoritàriament dones, són les més invisibilitzades dins l'economia informal: no existeixen, i la naturalesa de la seva feina fa que no puguin acollir-se a un EERTO o cessament temporal de l'activitat, ni fer teletreball (excepte el sexe online, línies calentes ...) i si no fan serveis, no cobren i per tant no poden viure. Accedir a les ajudes, com la de l'IMV, també esdevé molt complicat per les persones que exerceixen la prostitució (Sánchez, 2020), raó per la qual des de la Coalición Estatal De Trabajadoras Sexuales (CETS) varen impulsar una caixa de resistència, per pal·liar els efectes de la COVID-19 en la vida de les treballadores sexuals (Gofundme, 2020).

Se calcula que a Espanya poden ser al voltant de 100.000 les dones que se dediquen avui en dia a la prostitució (Zuñil, 2020; EcoDiario i Europa Press, 2016) i que el 39,0% dels homes han pagat alguna vegada per tenir relacions sexuals (RTVE, 2020a; APRAMP, 2015; UNODC, 2010). A Balears se calcula que se dediquen a la prostitució de l'ordre d'unes 600 dones de forma regular i que aquesta xifra augmenta si se sumen les que s'hi dediquen de forma esporàdica o/i temporal fins a les 2.350 dones segons càlculs recollits en un estudi del 2017 del Grup d'Estudi de la Prostitució a les Illes Balears (GEPIB) i això sense comptabilitzar l'augment a la temporada alta turística (Institut Balear de la Dona [IBDona], 2018). La informació més recent que se disposa és la que aporta la Xarxa d'Atenció Directe a les Persones que Exerceixen la Prostitució (XADPEP) sobre les persones ateses a Palma, en les entitats que fan atenció directa a les persones que se dediquen al treball sexual, i que componen la xarxa: Casal Petit, Creu Rotja i Metges del Mon. Durant el 2019 varen atendre en el conjunt de les entitats 1.753 persones, algunes de les quals varen acudir a dues o a les tres entitats i varen ser ateses per més d'un servei (XADPEP, 2020).

Quan Mallorca se trobava en la fase 2 de la desescalada, els clubs i els pisos estaven ja oberts i s'estava exercint (Martínez, 2020). S'ha continuat demanant serveis sexuals durant tot l'estat d'alarma i era difícil no exercir, ja que com han tramès des de Metges del Món:

“Elles són el recurs econòmic de les famílies, que necessiten tenir diners... És una constant pressió de... dels clients que telefonen; dels proxenetes que volen cobrar deutes o lloguers; de les famílies que reclamen diners per a poder subsistir i poder anar al metge... Tenen tota l'estona pressió, pressió, pressió sobre elles” (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020).

I aquesta pressió ha fet que els preus dels serveis baixin, i que els clients demanin un “descompte-corona” (Carbajosa, 2020). Si no s’accepten aquestes condicions per part de les treballadores sexuals, o bé es neguen a exercir, corren el risc de quedar al carrer, qüestió que també s’ha recollit a l’informe presentat per Oblatas Europa, sobre l’impacte del COVID-19 en les dones que exerceixen prostitució o són víctimes de tràfic (Hermanas Oblatas, 2020). A través de la Direcció d’Igualtat del Consell de Mallorca se va aconseguir una ordre temporal d’allunyament per violència masclista i aquesta situació va ser el detonant per buscar, per part del Consell, un espai habitacional d’emergència a un apartahotel ja que els pisos d’acollida de diferents entitats, com Casal Petit, estaven quasi plens (Mielniezuk, 2020).

“Ens trobem amb aquest cas... Quatre dones que ens van cridar: “en dues hores estem de potetes al carrer”. I en dues hores el proxeneta els havia deixat a la porta del seu pis amb les maletes al carrer. A la meitat de l’estat d’alarma, perquè es negaven a exercir” (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020).

“Les entitats que fan feina amb dones en situació de prostitució, ja sigui Casal Petit, Creu Roja o Metges del Món, o bé les treuen del pub, o bé que estan malament... i que les volen fer pagar l’habitació a on estan, o bé que hi ha prostituïdors que volen que facin serveis... i elles també tenen por. I amb això, nos vàrem posar en contacte amb les entitats, per començar a veure quina detecció tenien, de les dones que hi ha en situació de prostitució. Per això nos vàrem posar en contacte amb la Federació Hotelera per veure si tenien coneixement d’apartahotels, que clar... estaven buits... per nosaltres poder-les valorar la possibilitat de tenir-los [per elles]. Al mateix temps vàrem contactar amb els ajuntaments per si tenien coneixement de pisos, cases buides... per nosaltres poder fer un lloguer, perquè no sabíem si hi hauria un repunt a les cases d’acollida, però havíem d’estar preparats” (Direcció General d’Igualtat i Diversitat, entrevista a dia 30 d’abril de 2020).

“Aquí el Consell va ser molt ràpid a trobar-nos una ordre d’allunyament temporal de violència masclista per a aquestes dones, i es va començar a treballar i es va aconseguir que un apartahotel cedís part del mateix... I tenim allotjades entre 16 i vint... Han passat ja unes 28 dones. Ha estat una gestió molt àgil, molt ràpida i molt d’agrair, perquè a aquestes dones les hi ha salvat de trobar-se tirades al carrer, de sobte” (Metges del Món, entrevista a dia 1 de juny de 2020).

Així, que hagin ocupat les habitacions que gestiona el Consell entorn a 30 dones dóna una idea cabdal de la greu situació que se va generar. L’alternativa habitacional se va complementar amb ajuda econòmica d’emergència gestionada per Creu Roja, Casal Petit i Metges del Món a través de la RESOGA ampliada i altres mesures COVID-19. A més, la situació de necessitat condueix a acceptar més activitats sexuals de risc, sumat al risc de contagi que en si mateix representa la pròpia activitat sexual. De fet, les mesures de seguretat que comporta la COVID-19 no són fàcilment aplicables al treball sexual (Merino, 2020). Per altra banda, és important destacar que el risc real de contagi a través de l’activitat sexual ha fet que s’estigmatitzin encara més les dones que exerceixen la prostitució com a transmissores del virus, en una mescla amb l’estigmatització i el racisme derivats de l’origen de les mateixes. S’ha de recordar que segons les entitats dedicades a l’atenció a la prostitució un 90,0% de les dones prostitutes se troben en situació administrativa irregular i provenen de països estrangers, principalment Nigèria, Sud Amèrica i la Xina (IBDona, 2020). A la prostitució hi ha nivells, i

sembla que les que fan servir cita prèvia i amb un segment de clients més adinerats han acusat menys el confinament que les que depenien de les sortides al vespre de bauxa de grups de homes que acaben “de putes” (Merino, 2020). Ara bé, el tancament gairebé total de l’oci nocturn ha provocat la forta baixada de clients. A Balears, un territori amb una elevada activitat de prostitució estacional lligada a l’activitat turística i a l’oci nocturn, la fallida del turisme aquest estiu ha donat lloc a una menor aflluència de dones que se desplacen aquests mesos per oferir serveis sexuals; però per altra part, segons una entrevista difosa en la premsa a la representant de Metges del Món, la manca dels recursos bàsics per sobreviure està donant lloc a que s’incorporin dones que no s’hi dedicaven i també tornin a incorporant-se altres que havien deixat la prostitució (Guijarro, 2020b).

El tancament dels bordells que va tenir lloc a finals d’agost de 2020, en la línia de les restriccions que ja se varen establir als bars i discoteques de l’oci nocturn (Mateos, 2020), obre un debat en quant a la necessitat de donar alternatives reals i sostenibles en el temps a les persones que exerceixen la prostitució si es tanquen els clubs (La Vanguardia, 2020) i, especialment, en l’imperatiu d’establir drets i ajudes per les treballadores sexuals i perseguir d’una vegada per totes la tracta i explotació sexual (Palop, 2020).

CONCLUSIONS
I ESCENARIS
PROBABLES EN
UN CONTEXT
D'INCERTESA

A la crisi sanitària i a la crisi econòmica provocada per la pandèmia COVID-19 li segueix, com no podia ser d'altra manera, una important crisi social. Hi ha científics que fins i tot parlen d'una sindèmia i no d'una pandèmia, atès que el virus interacciona amb el context social i ambiental, aprofundeixen en la inequitat preexistent, i per tant es requereixen respostes que vagin més enllà de la sanitària (Horton, 2020).

En el context de les Illes Balears, l'augment sobtat de l'atur i l'aturada de l'activitat en unes condicions socials de precarietat laboral prèvia provoquen que les persones i famílies vegin reduïts els seus ingressos, o que fins i tot hagin quedat sense cap tipus de medi de vida. Aquesta crisi posa damunt la taula la feblesa del model econòmic a les Illes, que s'ha mantingut els anys posteriors a la crisi financera com un miratge de suposada abundància. La fantasia s'ha romput, i les Illes assoleixen les pitjors xifres d'atur i pobresa de tot l'Estat espanyol amb aquesta crisi, amb l'agreujant que el turisme és el sector més afectat per la pandèmia a nivell mundial, i per tant un futur de la propera temporada turística del tot incert.

Més enllà de la seva dimensió sanitària, la COVID-19 ha provocat, ja en els primers mesos de la seva incidència, un augment sobtat de la pobresa i l'exclusió social, i ha accentuat les situacions de vulnerabilitat que ja existien a la societat balear, i aquesta és una de les principals amenaces a les quals ens enfrontem. Per això si hi ha alguna lliçó a aprendre de la crisi anterior és que aquesta vegada hauríem de fer allò possible perquè ningú no quedés pel camí, i això significa que el sistema públic de benestar no sols no s'ha de retallar, sinó que s'ha de reforçar, com ha posat damunt la taula la gestió mateixa de la pandèmia. L'austeritat, la retallada de la despesa pública i la reducció d'impostos com una forma d'estímul per la reactivació de l'economia tornarà a portar-nos pel camí equivocat.

De fet, s'ha observat en l'Estat i les administracions en general durant aquests mesos de crisi un viratge en les polítiques que es solien aplicar en contextos similars, amb un desplegament de recursos públics sense precedents, i amb l'objectiu de minimitzar els danys socials de la crisi generada pel coronavirus: si no fos pels ERTOS, el subsidi per als fixos discontinus o les diferents ajudes d'emergència exposades en els capítols anteriors, la situació social seria en aquests moments dramàtica. De fet ho és per a moltes persones, i encara ho seria més si els poders públics deixessin la solució davant l'estat d'incertesa en mans dels mecanismes dels mercats. Reduir a curt, a mig i llarg termini aquesta incertesa i mirar de no perdre ni cohesió, ni qualitat de vida per a la majoria de la població implica reforçar els sistemes sanitari i educatiu, però també el sistema de serveis socials, que de la mà també del tercer sector social està suposant un fre a la fragmentació de la societat. També es fa necessari que aquesta iniciativa pública que es comença a recuperar pel que fa a les polítiques socials s'estengui a les polítiques d'accés a l'habitatge, que han estat i són un dels factors determinants de l'exclusió social a Balears.

Tot i que molts dels factors de risc que representa la pandèmia són factors externs i no és a les nostres mans ni en les dels responsables polítics resoldre'ls, sí que hi ha responsabilitat compartida de mirar de reduir aquest risc allà on sigui possible, incorporant la gestió del risc a la presa de decisions, cosa que ens obliga no sols a moure fitxa, sinó a tenir en compte que aquest risc és multifactorial.

En aquest sentit el “canvi de model econòmic” (expressat en les diferents veus entrevistades i en l'evidència de les dades disponibles) s'ha de traduir en alguna cosa més que un eslògan que es repeteix durant dècades, i esdevenir l'horitzó d'una política econòmica molt més equilibrada, on el turisme pot seguir essent una activitat principal, però amb dosis molt més elevades de responsabilitat, sostenibilitat i sense un creixement que vagi en detriment d'altres sectors com el primari, tant important pel sosteniment de la vida, i el secundari. No anar per aquest camí seria alimentar el risc, innecessàriament.

Cal que això sigui així perquè, a diferència de l'anterior crisi econòmica de 2008-2012, en la qual bona part dels llocs de treball perduts varen ser reabsorbits pel sector turístic, ara és el sector turístic el que està tocat, segons totes les evidències i previsions disponibles, i per tant la reducció del risc passa per reduir la dependència tan elevada d'un sol sector econòmic, el que es coneix com monocultiu del turisme. Per això és una urgència que des dels poders públics apostin per altres fórmules de desenvolupament econòmic, i acompanyin aquesta aposta amb programes de formació qualificada adreçats als sectors que ja poden ser identificats com els més vulnerables (majors de 45 anys, joves, i dones) que permetin la seva inserció sociolaboral, emmarcant-se en un Pla Especial d'Ocupació, com proposen diferents agents socials, que permeti transitar cap a un altre horitzó en un context d'altres taxes d'atur. A més de promoure la creació de noves empreses que s'inscriguin, com proposa la prospectiva 2030 elaborada pel CES i la UIB (2019), en el marc de l'economia del coneixement, de l'economia verda, i de la cura de les persones, que són aquelles que, fins i tot abans de la pandèmia, tenen la potencialitat de generar llocs de feina dignes (i suficients) a mig termini, una possibilitat que ha esdevingut necessitat. Tot plegat exigeix parlar clarament en termes de reconversió productiva, amb tot el que això implica de complexitat, de temps i de generar consensos socials amples que la facin possible.

És justament en el terreny de les cures que els esforços de la política pública han de ser intensos, perquè la vulnerabilitat ja era evident, tant en col·lectius específics que la pateixen com sobre el territori, i cal actuar en conseqüència perquè la situació de partida, tant en termes de pobresa com d'exclusió, tot i la millora relativa dels indicadors en els darrers anys, encara es situava a l'inici de la pandèmia per damunt de les xifres prèvies a l'anterior crisi. És ara, quan es percep la importància del desplegament de recursos públics per poder pal·liar la situació, que prenen sentit propostes com la creació d'una renda bàsica universal i incondicional, que donàs garanties no sols de subsistència sinó d'autonomia vital a tota ciutadana i ciutadà, una proposta que fins i tot s'ha arribat a defensar per part de l'ONU en aquests mesos com a part del paquet de mesures econòmiques per fer front a la crisi de la COVID-19. Un mecanisme que en el cas de les Illes Balears pren encara més sentit davant les altes taxes d'exclusió que podem trobar en els temps propers, perquè permetria reduir les desigualtats de forma tant directa com indirecta, a través d'una reforma fiscal progressiva.

Si ja era necessari abans d'aquesta crisi, ara més que mai cal que des de les administracions a tots els nivells es prioritzin les cures; que l'Estat torni a ser un Estat cuidador, un rol que va començar a perdre quan encara a Espanya, una democràcia relativament jove, no s'havia ni tan sols consolidat. Són les dones, en absència d'aquesta responsabilitat dels poders públics en les tasques de cures i de reproducció social, que n'han assumit la càrrega. En

el cas de les Illes Balears, on a més les dones assumeixen les professions més precaritzades del sector serveis, la crisi de la COVID-19 representa una clara amenaça pel que fa a unes desigualtats de gènere que podrien créixer si no es despleguen polítiques clares, tant d'igualtat com de cures. Aquí un dels reptes de les administracions, a més de no aparcar les polítiques d'igualtat i contra la violència masclista amb l'excusa que els recursos han minvat, serà el de revisar aquelles polítiques que poden permetre transformar aquesta realitat, com ara una conciliació laboral efectiva o la revisió en profunditat del model gerontològic i especialment de les residències, que ha esdevingut una urgència en aquests mesos.

Tot i les dificultats com la burocratització que implica la gestió de les prestacions d'emergència, el balanç de les respostes desplegades des dels Serveis Socials ha estat positiu, i s'ha avançat en qüestions com la coordinació entre administracions i serveis o una major dotació de personal i recursos -potser imposada per les circumstàncies-, però s'ha de reconèixer que sense el compromís dels i les professionals i els professionals que han estat en primera línia dels Serveis Socials i ha patit una sobrecàrrega laboral i emocional, i de moltes persones voluntàries, podria no haver estat així.

Cal que des de les administracions -tot i que no estem davant una responsabilitat exclusiva d'aquestes, sinó del conjunt de la societat- ens fem la pregunta: què cal reforçar per frenar unes desigualtats que ja creixien davant la pandèmia, i que ara es converteixen en una amenaça per a qualsevol projecte de societat mínimament cohesionada? En aquest informe, i a partir dels testimonis recaptats a professionals del treball social, de la gestió pública i responsables d'organitzacions socials hem identificat diverses línies d'acció coherents amb algunes de les mesures d'emergència que s'han anat implementat aquests mesos, i que corresponen molt amb el que des del tercer sector social i EAPN (2010) ja es plantejava, enmig de l'anterior gran crisi: allò que cal és invertir les tendències generadores d'exclusions (en plural) i intensificar les polítiques per frenar aquestes exclusions tot establint unes "línies vermelles de la dignitat". L'escenari actual obliga a repensar i redefinir el rol de l'Administració i de la coordinació amb les organitzacions i entitats de la societat civil i del tercer sector, així com les prioritats dels Serveis Socials. Facilitar i desburocratitzar la demanda, acompanyar la persona, humanitzar les polítiques públiques. Totes les accions que es desenvolupin es fan i s'han de continuar fent amb la participació activa de la ciutadania, tant en el disseny com en la implementació i avaluació de les accions que es despleguin.

La societat civil, i concretament el Tercer Sector d'Acció Social, pot i ha de jugar un paper central en aquest sentit. No sols per la tasca encomiable que ja realitzen en l'atenció a la població vulnerable, sinó perquè aquesta tasca a més demostra que hi ha fórmules mixtes de col·laboració entre l'Estat i la societat civil que, a més de repercutir positivament en el conjunt de la societat, són molt més pertinents que altres públic-privades que han consistit en la pràctica en externalitzar serveis essencials, com les residències de majors, que justament han estat un dels focus de la pandèmia generant situacions que no s'haurien de repetir. En un context local i internacional, on és evident que les administracions no podran assumir un desplegament de recursos públics sense precedents des del New Deal posterior a la II Guerra Mundial, és evident que el Tercer Sector ha de tenir un paper estratègic, també a casa nostra, on la preservació del turisme sempre s'ha imposat en l'agenda política en detriment de la lluita contra la pobresa i les desigualtats socials, un error de prioritats que en aquesta ocasió podríem pagar molt car.

Ha estat també al si de la societat civil que hem pogut observar, especialment en els mesos de confinament però també amb posterioritat, una certa recuperació de les solidaritats trencades durant els darrers temps, a través de les xarxes formals i informals de suport

mutu, i també de recollida i distribució d'aliments, que confiem es tradueixin en un reforçament dels llaços socials trencats amb l'anterior crisi, en la mesura que aquests contribueixen no sols a una societat més cohesionada, sinó més resilient davant els efectes socioeconòmics de la pandèmia. En qualsevol cas, serà necessari que la política pública de Serveis Socials lideri un necessari reforçament del treball i les dinàmiques comunitàries, que la pandèmia ha demostrat que són imprescindibles tant per empoderar els sectors més vulnerables, com per frenar la caiguda en els marges de l'exclusió. Així com que els poders públics no desatenguin les demandes socials i ciutadanes sectorialitzades que tot i respondre a problemàtiques socials reals de diversa naturalesa (laborals, ecologistes, feministes...) en bona mesura han quedat invisibilitzades en aquests mesos, en bona mesura per les limitacions que afecten a l'ús de l'espai públic i la celebració d'esdeveniments col·lectius

Tampoc no s'ha de desatendre la bretxa digital. Des de molts àmbits ens hem hagut d'adaptar a la feina telemàtica per tal de continuar amb l'activitat, però ni tots els àmbits permeten que això sigui possible (des de moltes feines bàsiques del sector serveis a l'atenció a les persones dependents, vulnerables, etc.), ni tothom disposa dels mitjans i/o coneixements necessaris per accedir a internet, una barrera que en aquest context pot suposar una limitació important de l'accés a drets bàsics com l'educació, a una informació pública que és més necessària que mai, o a serveis i recursos necessaris per al benestar de les persones.

Finalment, s'ha de subratllar que en tant que la pandèmia té una clara dimensió global, és també des d'àmbits supra-autonòmics i supraestatals, com la Unió Europea, amb molta més capacitat financera, que han d'emanar una part de les polítiques i els recursos per fer-hi front, i també per compensar-ne els efectes. Les Illes Balears som una de les zones de major risc de pèrdua de llocs de feina (fins a un 40,0% segons els càlculs de l'OCDE), i ho som tant per la nostra dependència del turisme com per la nostra condició insular, que encareix el cost de vida i redueix les oportunitats de la ciutadania en relació a la del continent. Cal per tant que els fons europeus destinats a la recuperació econòmica prioritzin les Illes Balears com la regió més afectada pels efectes socials i econòmics de la pandèmia. Seria un greu error considerar que els impactes socials d'aquesta crisi desapareixeran en la mesura en què en un futur, ara per ara del tot incert, es recuperi l'activitat turística, perquè, com s'ha assenyalat anteriorment, aquesta no és una situació que s'hagi de deixar en mans de la mà invisible del mercat, sinó que requereix una intervenció activa i decidida dels poders públics.

Aquest és un informe obert i viu, elaborat des de la feblesa d'unes dades difícils d'obtenir en temps de pandèmia i molt volubles, amb una situació que ha estat nova per a tothom i que costarà temps comprendre en la seva complexitat. La crisi sanitària potser passi quan es trobi la corresponent vacuna, però la petjada econòmica i sobretot social del coronavirus pot quedar, i produir en el cas concret de les Illes Balears una ferida greu en el terreny de la cohesió social i les desigualtats. Tot i que les dades obtingudes mostren potser més ombres que no llums, també hi podem identificar el compromís de moltes persones, entitats i institucions, per revertir aquesta situació. Per això també ens agradaria que aquest estudi fos un reconeixement a totes elles, una manera de comprometre l'acadèmia amb la justícia social, i una invitació al conjunt de la societat a fer pinya perquè la lluita contra la pobresa i les desigualtats sigui una prioritat a tots els nivells.

BIBLIOGRAFIA I REFERÈNCIES

- ADROVER, M. (22 d'octubre de 2019). La presión humana, principal causa de la contaminación del agua. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2019/10/22/presion-humana-principal-causa-contaminacion/1457923.html>
- AGÜERA, A. (22 de juny de 2020). Sanidad exterior en Baleares teme verse desbordada ante la apertura de fronteras del 1 de julio. *Última Hora*. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2020/06/22/1175091/turismo-mallorca-sanidad-exterior-teme-verse-desbordada-abrir-fronteras.html>
- AJUNTAMENT DE PALMA. (20 d'abril de 2020). Augmenten les sol·licituds d'acollida de dones víctimes de violència de gènere a Palma amb la declaració de l'estat d'alarma. https://www.palma.cat/portal/PALMA/contenedor1.jsp?seccion=s_fnot_d4_v1.jsp&contenido=127983&tipo=8&nivel=1400&layout=contenedor1.jsp&codResi=1
- ALEMÁN, J.J. (2013). De la sociedad del riesgo al desmantelamiento del estado de bienestar. *DILEMATA*, 11, 139-147. ISSN 1989-7022. <https://www.dilemata.net/revista/index.php/dilemata/article/view/196/237>
- ALFARO, A. (12 de juny de 2020). 47 vols amb turistes alemanys arribaran a les Balears entre el 15 i el 30 de juny amb la prova pilot del Govern balear. *IB3*. <https://ib3.org/47-vols-amb-turistes-alemanys-arribaran-a-les-balears-entre-el-15-i-el-30-de-juny>
- ALSTON, P. (2020). *Visita a España. Informe del Relator Especial sobre la extrema pobreza y los derechos humanos*. (Treball original en anglès). Consejo de Derechos Humanos de la ONU. <https://undocs.org/es/A/HRC/44/40/Add.2>
- ANDRADES, A. (14 de març de 2020). “En esta crisis del coronavirus el Gobierno no tiene en cuenta a las trabajadoras domésticas”. *CTXT*. <https://ctxt.es/es/20200302/Politica/31352/trabajadoras-del-hogar-coronavirus-cuidados-internas-sedoac-edith-espino-entrevista-cuarentena-amanda-andrades.htm>
- ARA BALEARS. (2 d'abril de 2020). L'Ajuntament de Palma aprova una moratòria per al lloguer d'habitatges protegits. https://www.arabalears.cat/societat/moratoria-habitatges-protegits-ajuntament-palma-covid-19-coronavirus_0_2427957268.html

- ARA BALEARS. (2 de setembre de 2020). El PIB de les Balears pateix una caiguda històrica del 40,5% en el segon trimestre. https://www.arabalears.cat/economia/caiguda-pib-balears-2020_0_2519748123.html
- ASOCIACIÓN ESTATAL DE DIRECTORAS Y GERENTES EN SERVICIOS SOCIALES. (20 d'abril de 2020). Campaña comunicación. Servicios Sociales para parar la crisis social. http://www.cgtrabajo-social.es/app/webroot/files/granada/files/19_04_20_Nota%20prensa%20comunicacion%20SS%20Coronavirus.pdf
- ASOCIACIÓN PARA LA PREVENCIÓN, REINSERCIÓN Y ATENCIÓN A LA MUJER PROSTITUIDA, APRAMP. (2015). *Guía de intervención con víctimas de trata para profesionales de los medios de comunicación*. Madrid: APRAMP. <https://apramp.org/download/guia-de-intervencion-con-victimas-de-trata-para-profesionales-de-los-medios-de-comunicacion/>
- ASOCIACIÓN REALIDADES. (2 d'abril de 2020). Personas sin hogar y covid-19: ¿cómo aparecemos en los medios? *Cuartopoder*. <https://www.cuartopoder.es/analisis/2020/04/02/personas-sin-hogar-y-covid-19-como-aparecemos-en-los-medios/>
- BAENA, L. (26 de juny de 2020). Las 5 claves de la propuesta de teletrabajo de Malasmadres. *El Blog de Malasmadres*. <https://clubdemalasmadres.com/5-claves-propuesta-teletrabajo/>
- BAENA-DÍEZ, J.M., BARROSO, M., CORDEIRO-COELHO, S.I., DÍAZ, J.L., i GRAU, M. (2020). Impact of COVID-19 outbreak by income: hitting hardest the most deprived. *Journal of Public Health*, 1-6. 10.1093/pubmed/fdaa136.
- BECK, U. (2006). *La sociedad del riesgo: hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós Ibérica. (Treball original publicat l'any 1986).
- BOHÓRQUEZ, L. (27 d'agost de 2020). Restaurante El Kiosko: detenido el dueño de los locales de comida de la 'jet set' en Formentera por tener trabajando a empleados en cuarentena. *El País*. <https://elpais.com/espana/2020-08-27/detenido-el-propietario-de-los-locales-de-la-jet-set-en-formentera-por-tener-trabajando-empleados-en-cuarentena.html>
- BONJOL, M., McISAAC, M., XU, L., WULJI, T., DIALLO, K., i CAMPBELL, J. (2019). *Gender equity in the health workforce: Analysis of 104 countries*. Geneva: World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311314/WHO-HIS-HWF-Gender-WP1-2019.1-eng.pdf>
- BORRÀS, R. (2015). *Precarietats. De la inestabilitat a la pobresa laboral. El cas de les Illes Balears*. Palma: Fundació Gadeso. http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/porta_social/index/assoc/gadeso00/34.dir/gadeso0034.pdf
- BORRÀS, R. (2020). Crisi de l'ocupació turística post covid-19: Riscos i oportunitats. *Alba Sud*. <http://www.albasud.org/blog/ca/1201/crisis-del-empleo-turistico-post-covid-19-riesgos-y-oportunidades>

- BRINGEL, B., i PLEYERS, G. (2020). La pandemia y sus ecos globales. A Bringel, B. i Pleyers, G. (Eds.), *Alerta global. Políticas, movimientos sociales y futuros en disputa en tiempos de pandemia*, 9-32. Buenos Aires: CLACSO; Lima: ALAS. <http://biblioteca.clacso.edu.ar/clacso/se/20200826014541/Alerta-global.pdf#page=176>
- CABEZA, E., NÚÑEZ, C., PLANAS, T., RAMOS, M., i SALVÀ, M. (2020). *Reforçar l'acció comunitària enfront de la pandèmia de la COVID-19*. Servei de Promoció de la Salut. <http://www.caib.es/sites/promociosalut/ca/comunitat/>
- CARBAJOSA, A. (1 de juliol de 2020). Sexo con mascarilla y rastreo de clientes. *El País*. <https://elpais.com/sociedad/2020-07-01/sexo-con-mascarilla-y-rastreo-de-clientes.html>
- CARBONERO, M. A., HORRACH, A., MASCARÓ, P., i SANTIAGO, J. (2001). *L'espai social de l'exclusió. Una proposta d'àrees d'atenció preferent*. Palma: Sa Nostra. Caixa de Balears. Quaderns Solidaris. UIB.
- CARBONERO M. A., PUIGRÓS, A., i RIBAS M. M. (2003). Diagnòstic social d'Eivissa. Palma de Mallorca: Ajuntament d'Eivissa.
- CARBONERO, M.A., BALLESTER, L., HORRACH, A., i SANZ, A. (2006). *Dades per un diagnòstic dels barris de Palma. Observatori de la vulnerabilitat dels barris de Palma*. Palma: Consorci Rehabilitació Integral de Barris (RIBA)-Ajuntament de Palma.
- CARRERAS, D. (2019). *Explorando los límites entre la presión humana y la preservación del entorno natural. El caso de la Reserva de la Biosfera de Menorca*. Memorias de la Real Sociedad Española de Historia Natural, 77-90. https://www.researchgate.net/publication/337999967_Explorando_los_limites_entre_la_presion_humana_y_la_preservacion_del_entorno_natural_El_caso_de_la_Reserva_de_la_Biosfera_de_Menorca
- CARRIÓN, P., CASTELLANOS, C., MARTÍNEZ, R.M., MUNTANÉ F., i SASTRE, M. (2020). *El cuarto pilar del Estado del Bienestar. Una propuesta para cubrir necesidades esenciales de cuidado, crear empleo y avanzar hacia la igualdad de género*. Comisión para la reconstrucción social y económica. Congreso de los Diputados (15 de junio de 2020). Propuestas presentadas en el Grupo de Trabajo de Políticas. Sociales y Sistema de Cuidados. <https://www.upf.edu/documents/3943251/0/INFORME++4%C2%BA+Pilar+del+Estado+del+Bienestar/80828c07-ae14-8419-2225-f18c2744fb93>
- CASTELLANO FUENTES, C. L. (2014). La influencia del apoyo social en el estado emocional y las actitudes hacia la vejez y el envejecimiento en una muestra de ancianos. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 14(3), 365-377. <https://www.redalyc.org/pdf/560/56032544004.pdf>
- CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ, CEO. (2020). *Enquesta sobre els usos del temps i el confinament. 2020*. Generalitat de Catalunya. <https://govern.cat/govern/docs/2020/05/29/08/38/fa508ec4-f9d0-462f-b9c5-87fe39123f06.pdf>
- CERCLE D'ECONOMIA DE MALLORCA. (2017). *Repensar Balears. Una aproximación*. https://cerclemaiorca.es/presentacion_af_media.pdf

- CINCO DÍAS. (9 d'agost de 2020). Canarias, Baleares y los destinos de costa suman el 59% de los afectados por ERTE. https://cincodias.elpais.com/cincodias/2020/08/09/economia/1596972603_836543.html
- CLARAMUNT, J. (21 de setembre de 2020). Per què hi ha més contagis als barris pobres? *Medium*. https://medium.com/@Passes_Perdudes/per-qu%C3%A8-hi-ha-m%C3%A9s-contagis-als-barris-pobres-ec8313e767c9
- COHAN, M. (12 DE MARÇ DE 2020). El coronavirus evidencia la carga sobre la mujer de los cuidados familiares. *Rebelión*. <https://rebelion.org/el-coronavirus-evidencia-la-carga-sobre-la-mujer-de-los-cuidados-familiares/>
- CONFEDERACIÓN EUROPEA DE SINDICATOS. (2020). El COVID-19 no es neutral en cuanto al género: se necesita una estrategia de género. <https://www.ccoo.es/8db2be638ceeb-055c2020526616181b3000001.pdf>
- CONSELL ECONÒMIC I SOCIAL DE LES ILLES BALEARS, CES. (2020). *Càlcul de l'impacte del coronavirus a l'economia balear, per branques productives*. https://www.caib.es/sites/ces/es/n/calculo_del_impacto_del_coronavirus_a_la_economaa_balear_por_ramas_productive/?m-cont=51
- CONSELL ECONÒMIC I SOCIAL DE LES ILLES BALEARS, CES. (2019). Estudi sobre la Prospectiva econòmica, social i mediambiental de les societats de les Illes Balears a l'horitzó 2030. http://www.caib.es/sites/ces/ca/n/estudi_sobre_la_prospectiva_economica_social_i_mediambiental_de_les_societats_de_les_illes_balears_a_lahoritz_2030_h2030/?m-cont=51
- CONSELLERIA D'AFERS SOCIALS I ESPORTS. (27 de març de 2020a). Xarxa Junts, la plataforma para canalizar la solidaridad ciudadana de las Illes Balears. [Notícia a la web de la Conselleria d'Affers Socials]. <https://www.caib.es/pidip2front/jsp/es/ficha-noticia/strongspan-style-color1c697dcovid-19spanstrongstrongspan-stylecolornavyconsell-de-governnbspspan-xarxa-junts-la-plataforma-para-canalizar-la-solidaridad-ciudadana-de-las-illes-balearss-strong0>
- CONSELLERIA D'AFERS SOCIALS I ESPORTS. (27 de març de 2020b). A partir de l'1 de juny hi podrà haver nous ingressos als centres residencials i habitatges supervisats. Sala de Premsa. <http://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=4220868&coduo=3349&lang=ca>
- CONSELLERIA D'AFERS SOCIALS I ESPORTS. (13 de maig de 2020c). Les persones dependents que no poden anar als centres de dia rebran una ajuda extraordinària. <http://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=4210347&coduo=3349&lang=ca>
- CONSELLERIA D'AFERS SOCIALS I ESPORTS. (18 d'agost de 2020d). Es limiten les visites a les residències i s'estableixen PCR obligatòries. Sala de Premsa. <http://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=4333360&coduo=3349&lang=ca>
- CONSELLERIA D'AFERS SOCIALS I ESPORTS. (28 d'agost de 2020e). Afers Socials i Esports amplia la ràtio de sociosanitaris a les residències de les Illes Balears. Sala de Premsa. <http://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=4338969&lang=ca&coduo=3349>

- CONSELLERIA D'AFERS SOCIALS I ESPORTS. (1 d'octubre de 2020f). Afers Socials i Esports reforça l'atenció a les persones majors en el seu entorn. Sala de Premsa. <https://www.caib.es/pidip2front/jsp/ca/fitxa-convocatoria/strongafers-socials-i-esports-reforccedila-l39a-tencioacute-a-les-persones-majors-en-el-seu-entornnbspsstrong>
- CONSELLERIA DE MEDI AMBIENT I TERRITORI. DIRECCIÓ GENERAL DE RECURSOS HÍDRICS. (s.d.). Portal de l'aigua de les Illes Balears. https://www.caib.es/sites/aigua/ca/consum_aigua/
- CONSELLERIA DE PRESIDÈNCIA, CULTURA I IGUALTAT. (8 de maig de 2020). Sala de premsa de la <http://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=4205409&coduo=3&lang=es>
- CONSELLERIA DE SALUT I CONSUM. (20 de setembre de 2020). *El Govern interviene la residència privada de atención a personas mayores Bell Entorn para garantizar la contención de los contagios de COVID-19 y asegurar la atención adecuada a los usuarios*. Sala de premsa. <https://www.caib.es/pidip2front/jsp/es/ficha-convocatoria/strongspan-stylecolor1c697dco-vid-19nbspspanel-govern-interviene-la-residencia-privada-de-atencioacuten-a-personas-mayores-bell-entorn-para-garantizar-la-contencioacuten-de-los-contagios-de-co-vid-19-y-asegurar-la-atencioacuten-adecuada-a-los-usuariosstrong>
- CRÓNICA BALEAR. (24 de gener de 2020). *Mallorca presenta su plan de promoción turística basado en la sostenibilidad*. <https://www.cronicabaleares.es/2020/01/mallorca-presenta-su-plan-de-promocion-turistica-basado-en-la-sostenibilidad/>
- CÚNEO, M. (3 de gener de 2020a). Yayo Herrero: "No hay economía ni tecnología ni política ni sociedad sin naturaleza y sin cuidados". *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/ecofeminismo/entrevista-yayo-herrero-econom%C3%ADa-tecnolog%C3%ADa-pol%C3%A-Dtica-sociedad-naturaleza-cuidados>
- CÚNEO, M. (2 de juny de 2020b). "¿No hemos aprendido nada?": la salida de la crisis vuelve a cimentarse en el ladrillo. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/especulacion-urbanistica/aprendido-nada-salida-crisis-coronavirus-vuelve-cimentarse-ladrillo>
- DBALEARS. (28 de setembre de 2020). La UIB inicia el curs amb 11.359 alumnes matriculats i més de 3.000 de nou ingrés, un 6,4% més. <https://www.dbalears.cat/balears/2020/09/28/344019/uiib-inicia-curs-amb-11359-alumnes-matriculats-mes-3000-nou-ingres-mes.html>
- DEGROWTH. (30 de juliol de 2020). ¿Qué es el decrecimiento? [Vídeo a web] <https://www.degrowth.info/es/que-es-el-decrecimiento/>
- DELLA PORTA, D. (2020). Movimientos sociales en tiempos de Covid-19: otro mundo es necesario. A Bringel, B. i Pleyers, G. (Eds.), *Alerta global. Políticas, movimientos sociales y futuros en disputa en tiempos de pandemia*, 175-180. Buenos Aires: CLACSO; Lima: ALAS. <http://biblioteca.clacso.edu.ar/clacso/se/20200826014541/Alerta-global.pdf#page=176>
- DE LA CRUZ, F. (21 de juny de 2020). El nuevo rol del Estado tras la COVID-19. *Agenda Pública*. <http://agendapublica.elpais.com/el-nuevo-rol-del-estado-tras-el-covid-19/>

- DE PABLO PONS, F. (2016). Conservación de la biodiversidad en la Reserva de la Biosfera de Menorca, situación actual y retos de futuro. Jornades sobre els 25 anys de la Reserva de Biosfera de Menorca. https://www.obsam.cat/wp-content/uploads/2019/05/B3.2-F%C3%A9lix-de-Pablo-Pons_Conservaci%C3%B3n-de-la-biodiversidad-en-la-reserva-de-biosfera-de-Menorca-situaci%C3%B3n-actual-y-retos-de-futuro.pdf
- DE PEDRO, J. (2020). Val la pena mirar l'abans, per a no perdre de vista el que s'ha de fer. *L'altra mirada*, 96. Fundacions Darder Mascaró. ISSN 2444-8117. <https://laltramirada.cat/article/lull-critic-2-3-la-salut-despres-de-la-pandemia-de-la-covid19/>
- DE SALAS, P. (22 d'agost de 2020). Precariedad laboral y falta de recursos: la brecha socioeconómica dispara la transmisión del coronavirus. RTVE. <https://www.rtve.es/noticias/20200822/precariedad-laboral-falta-recursos-brecha-socioeconomica-dispara-transmision-del-coronavirus/2040642.shtml>
- DE SOUSA SANTOS, B. (2006). Capítulo II. Una nueva cultura política emancipatoria. En CLACSO, Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales (Ed.), *Renovar la teoría crítica y reinventar la emancipación social (encuentros en Buenos Aires)*, 43-70. CLACSO. <http://biblioteca.clacso.edu.ar/clacso/coediciones/20100825033359/3CapituloII.pdf>
- DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO. (2020). *Macroencuesta Violencia contra la Mujer 2019*. Ministerio de Igualdad, Gobierno de España. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/macroencuesta2015/pdf/Macroencuesta_2019_estudio_investigacion.pdf
- DELGADO, D. (15 de juliol de 2020). Feminizar las pérdidas; masculinizar los beneficios. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/opinion/feminizar-perdidas-masculinizar-beneficios-cuidados-empleo>
- DIARIO DE MALLORCA. (25 de gener de 2020a). La producción agrícola local no basta para alimentar a los baleares. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/01/25/produccion-agricola-local-basta-alimentar/1480797.html>
- DIARIO DE MALLORCA. (5 de juny de 2020b). Menores: Más de 4.000 niños dijeron haber pasado mal el confinamiento. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/06/05/menores-4-000-ninos-dijeron-8016417.html>
- DIARIO DE MALLORCA. (23 de setembre de 2020c). Armengol cifra en 682 millones el coste de los ERTE en Baleares. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/09/23/armengol-cifra-682-millones-coste-13855254.html>
- DIRECCIÓ GENERAL DE SALUT PÚBLICA, SERVEI D'EPIDEMIOLOGIA. (21 de setembre de 2020a). Informe 19-2020. Informe de Vigilancia Epidemiológica. [Resumen de datos, Illes Balears]. <https://www.caib.es/sites/epidemiologia/es/inicio-9268/?mcont=98431>
- DIRECCIÓ GENERAL DE SALUT PÚBLICA, SERVEI D'EPIDEMIOLOGIA. (15 d'octubre de 2020b). Informe 21-2020. Informe de Vigilancia Epidemiológica. [Resumen de datos, Illes Balears] http://www.caib.es/sites/epidemiologia/ca/coronavirus_2019-ncov/

- DIRECCIÓN GENERAL DE SALUD PÚBLICA, SERVICIO DE EPIDEMIOLOGÍA. (6 d'octubre de 2020). *Informe Epidemiológico. Vigilancia de COVID-19. Infección por el nuevo coronavirus COVID-19. Semana 40 (Datos provisionales)*. Comunidad de Madrid. https://www.comunidad.madrid/sites/default/files/doc/sanidad/epid/informe_epidemiologico_semanal_covid.pdf
- DOHERTY, A. (16 de maig de 2020). Has the coronavirus crisis killed neoliberalism? Don't bet on it. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/may/16/state-intervention-agenda-dont-assume-neoliberalism-dead>
- DOMBLÁS, N., i GUTIÉRREZ, M. (15 de juny de 2020). Los primeros turistas inauguran hoy en Baleares la campaña más incierta. *La Vanguardia*. <https://www.lavanguardia.com/economia/20200615/481775953225/turistas-espana-apertura-baleares-desescalada-alemanes.html>
- DURKHEIM, E. (1897). *Le suicide. Étude de sociologie*. Paris: Félix Alcan.
- EAPN. (2010). Propuestas del Tercer Sector de Acción Social para una Estrategia de Inclusión Social. Madrid: EAPN. <https://www.eapn.es/publicaciones/63/propuestas-del-tercer-sector-de-accion-social-para-una-estrategia-de-inclusion-social-2020-en-espana>
- ECODIARIO I EUROPA PRESS. (23 de setembre de 2016). Las cifras de la explotación sexual en España: 40.000 mujeres la sufren. <https://ecodiario.eleconomista.es/sociedad/noticias/7845621/09/16/Las-cifras-de-la-explotacion-sexual-en-Espana-40000-mujeres-la-sufren-.html>
- ECONOMÍA DE MALLORCA. (9 de desembre de 2019). El turismo representa casi el 36% de la economía balear. <http://economydemallorca.com/art/23753/el-turismo-representa-casi-el-36-de-la-economia-balear>
- EL INDEPENDIENTE. (15 de gener de 2020). El turismo firmó en 2019 su menor crecimiento en seis años y no mejorará en 2020. <https://www.elindependiente.com/economia/2020/01/15/turismo-firmo-2019-menor-crecimiento-seis-anos/>
- ELORDUY, P. (15 de juny de 2020a). Turismo, un sector “líquido” con relaciones muy sólidas. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/turismo/sector-principales-familias-fondos-buitre-socim-inversion-financiera>
- ELORDUY, P. (6 de juliol de 2020b). Los requisitos de la asistencia social son “más propios del siglo XIX que del XXI”, dice el relator de la ONU. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/pobreza/burocracia-requisitos-asistencia-social-propios-siglo-xix-relator-onu-philip-alston>
- EL SALTO. (8 de juliol de 2020). *La ONU advierte de que el covid-19 acelerará la transferencia del poder económico y político a las élites ricas*. <https://www.elsaltodiario.com/pobreza/philip-alston-informe-extrema-pobreza-una-decada-despilfarrada>
- ENVEJECIMIENTO EN RED. (31 d'octubre de 2020). Distribución de centros y plazas residenciales por provincias, 2019. <http://envejecimiento.csic.es/estadisticas/indicadores/residenciales/index.html>

- EUROPA PRESS. (2 d'abril de 2020a). Aumenta la soledad en los hogares de Baleares en 2019, con 108.300 personas viviendo solas. <https://www.europapress.es/illes-balears/noticia-cifra-hogares-unipersonales-aumento-baleares-2019-ano-108300-personas-vivian-solas-20200402122633.html>
- EUROPA PRESS. (29 de juliol de 2020b). El 71% de las mujeres se siente “mucho más cansada” que antes del Estado de Alarma. Europa Press. <https://www.europapress.es/epsocial/igualdad/noticia-71-mujeres-siente-mucho-mas-cansada-antes-estado-alarma-20200729104903.html>
- EUROPA PRESS (29 de setembre de 2020c). Cerca de 15.000 alumnos de FP, 3.000 más que el año pasado, inician las clases en Baleares. <https://www.europapress.es/illes-balears/noticia-cerca-15000-alumnos-fp-3000-mas-ano-pasado-inician-clases-baleares-20200929145658.html>
- EXCELTUR i GOVERN DE LES ILLES BALEARS, EXCELTUR-GOIB. (2014). Estudio del Impacto Económico del Turismo: IMPACTUR 2014. <http://www.caib.es/pidip/annexes/2015/10/6/1986390.pdf>
- EXCELTUR. (Gener 2020a). Valoración turística empresarial de 2019 y perspectivas para 2020. Perspectivas Turísticas, 71. <https://www.exceltur.org/wp-content/uploads/2020/01/Informe-Perspectivas-N71-Balance-del-an%CC%83o-2019-y-previsiones-para-2020.pdf>
- EXCELTUR. (Octubre 2020b). Evolución y necesidades del sector turístico español ante el Impacto del Coronavirus. *Perspectivas turísticas*, 74. <https://www.exceltur.org/wp-content/uploads/2020/10/Informe-Perspectivas-N74-Balance-empresarial-y-escenario-impacto-Covid-19-IIIT-Completo.pdf>
- FAPA MALLORCA. (27 de maig de 2020). Protocol de desescalada a l'àmbit educatiu – És l'alumnat el centre del sistema educatiu? <https://www.fapamallorca.org/protocol-desescalada-definitiu/>
- FEANTSA. (s/d). Tipología europea de personas sin hogar y exclusión residencial. https://www.feantsa.org/download/ethos_spain-24518105836657575492.pdf
- FERNÁNDEZ ENGUITA, M. (31 de març de 2020). Una pandemia imprevisible ha traído una brecha previsible [Entrada d'un blog]. Cuaderno de campo. Recuperat de <https://blog.enguita.info/2020/03/una-pandemia-imprevisible-ha-traido-la.html>
- FERRAGUT, M. (5 d'abril de 2020). Empleadas del hogar a la deriva. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/04/05/empleadas-hogar-deriva-2790110.html>
- FERRER, M., i ADROVER, M. (13 de maig de 2020). El Govern aprueba de urgencia el decreto que permite ampliar los hoteles un 15%. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/05/13/govern-aprueba-urgencia-decreto-permite/1508904.html>
- FLETCHER, R., MURRAY, I., BLÁZQUEZ, M., i BLANCO, A. (24 de març de 2020). Turismo, decreixement i la crisi del COVID-19. *Alba Sud*. <http://www.albasud.org/blog/ca/1196/turismo-decrecimiento-y-la-crisis-del-covid-19>

- FLORES, R., FUENTES, P., GARCÍA, I., MONGE, G., SANZ, R., RODRÍGUEZ D., i ZALAKAIN, J. (2019). *Informe sobre exclusión y desarrollo social en las Islas Baleares. Resultados de la Encuesta sobre Integración y Necesidades Sociales 2018*. Madrid: Fundación FOESSA. <https://caritas-web.s3.amazonaws.com/main-files/uploads/sites/16/2019/10/ISLAS-BALEARES-VIII-Informe-FOESSA.pdf>
- FRANCO, L. (10 de juny de 2020). Se busca, se ofrece empleada doméstica con certificado de haber pasado la covid-19. *El País*. <https://elpais.com/espana/madrid/2020-06-09/se-busca-se-ofrece-empleada-domestica-con-certificado-de-haber-pasado-la-covid-19.html>
- FRASER, N. (2014). Tras la morada oculta de Marx. Por una concepción ampliada del capitalismo, *New Left Review*, 86, 57-76.
- FUNDACIÓ GADESO. (2020). *Quaderns Gadeso: Debat ciutadà (LXXI): el treball domèstic*. Anàlisi de la realitat socioeconòmica de les Illes Balears, 386. <http://www.gadeso.org/files/2020/01/qg-n-386-2.pdf>
- GAIBAR, L. (6 de juliol de 2020). Economistas feministas demandan mayor perspectiva de género en la ley del teletrabajo. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/laboral/economistas-feministas-uv-demandan-mayor-perspectiva-genero-ley-teletrabajo>
- GARCÍA, G., BARRIGA L., RAMÍREZ, J.M., ZUBIRÍA, A., VELASCO, L., ÁLVAREZ, A., i ARANDA, A. (2018). Índice de Desarrollo de los Servicios Sociales 2018. Asociación Estatal de Directoras y Gerentes en Servicios Sociales. <https://www.directoressociales.com/images/INDICEDEC/DEC2018real/REVISTA%20web.pdf>
- GARCÍA, T. i GAIBAR, L. (2020). Sanidad: un derecho en manos privadas. *El Salto*, 39, pp. 4-11.
- GINARD, A. (7 d'agost de 2020). Casi el doble de parados y 86.656 trabajadores en ERTE en Baleares. Última Hora. <https://www.ultimahora.es/noticias/economico/2020/08/07/1186967/casi-doble-parados-86656-trabajadores-erte.html>
- GOFUNDME. (16 de març de 2020). Fondo de Emergencia para Trabajadoras Sexuales. Recuperat de <https://es.gofundme.com/f/tqv3h8>
- GOVERN DE LES ILLES BALEARS, GOIB. (2016). Informe OBACOM 2/(2016). Boletín informativo OBACOM 2/2016 sobre población extranjera en las Illes Balears. Recuperat de <https://docplayer.es/98649763-Boletin-informativo-obacom-2-2016-sobre-poblacion-extranjera-en-las-illes-balears.html>
- GOVERN DE LES ILLES BALEARS, GOIB. (2017a). Pla d'ocupació de qualitat de les Illes Balears 2017-2020. Recuperat de https://www.caib.es/sites/plansiprogrames/ca/n/pla_docupacia_de_qualitat_2017-2020/
- GOVERN DE LES ILLES BALEARS, GOIB. (2017b). Estratègia de Turisme Sostenible per a les Illes Balears 2017-2020. Plans i programes, Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears

(AETIB). Recuperat de http://www.goib.es/sites/plansiprogrames/ca/n/estrategia_de_turisme_sostenible/

GUIJARRO, F. (21 d'abril de 2020a). Balears registra el major increment de població de Espanya. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/04/21/baleares-registra-mayor-incremento-poblacion/1504042.html>

GUIJARRO, F. (2 d'agost de 2020b). La crisis del coronavirus obliga a mujeres a volver a la prostitución. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/08/02/crisis-coronavirus-obliga-mujeres-volver-9031211.html>

GUILLÉN, A.M., GONZÁLEZ, S., i LUQUE, D. (2016). Austeridad y ajustes sociales en el Sur de Europa. La fragmentación del modelo de bienestar Mediterráneo. *Revista Española de Sociología*, 25(2), 261-272. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5721444>

GUTERRES, A. (14 d'abril de 2020). Las mujeres en el centro de las iniciativas de recuperación del COVID-19. *Noticias ONU*. <https://www.un.org/es/coronavirus/articles/mujeres-centro-recuperacion-contra-covid19>

HERMANAS OBLATAS DEL SANTÍSSIMO REDENTOR. (9 de juliol de 2020). Oblatas Europa presenta un informe sobre el impacto del Covid-19 en las mujeres que ejercen prostitución o son víctimas de trata. <http://www.hermanasoblatas.org/noticias/oblatas-europa-presenta-informe-impacto-del-covid-19-las-mujeres-ejercen-prostitucion-victimas-trata>

HORTON, R. (2020). Offline: COVID-19 is not a pandemic. *The Lancet*. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)32000-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)32000-6)

IB3. (17 de setembre de 2020a). Balears registra el major descens del cost laboral, amb una caiguda del 24,9% en el segon trimestre. <https://ib3.org/balears-registra-major-descens-del-cost-laboral-caiguda-segon-trimestre>

IB3. (5 d'octubre de 2020b). El Govern intervé la nova residència del Patronat Joan XXIII d'Inca per a persones amb discapacitat. <https://ib3.org/el-govern-interve-la-nova-residencia-del-patronat-joan-xxiii-dinca-per-a-persones-amb-discapacitat>

IBASSAL. (2020). Dades de sinistralitat (2019). https://www.caib.es/sites/ibassal/ca/ds_2019/

IGLESIAS, J. (2020). Actualmente traemos comida a casi 40 familias necesitadas de Calvià. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2020/09/27/manu-el-actualmente-traemos-comida-40-14155755.html>

INFOSALUT. (31 d'agost de 2020). Se amplían las ratios de sociosanitarios en las residencias de las Illes Balears. <https://www.infosalut.com/es/salud-publica/sociosanitario/10166-se-amplian-las-ratios-de-sociosanitarios-en-las-residencias-de-las-illes-balears>

INSTITUT BALEAR DE LA DONA, IBDONA. (2018). Pla autonòmic per a la lluita contra el tràfic de dones i nines amb fins d'explotació sexual i l'abordatge de la prostitució a les Illes Balears

(2019-2022). Recuperat de <http://www.caib.es/pidip2front/jsp/es/ficha-convocatoria/strongspan-stylecolornavyconsell-de-govern-spanstrongel-protocolo-autonoacutemi-co-contra-la-trata-de-mujeres-establece-un-sistema-de-coordinacioacuten-deteccio-acuten-y-atencioacuten-integral-a-las-viacutectimas#>

INSTITUTO DE ESTADÍSTICA DE LAS ISLAS BALEARES, IBESTAT. (2019a). Municipales en xifres. Illa de Mallorca. <https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/illa-xifres/MALLORCA>

INSTITUTO DE ESTADÍSTICA DE LAS ISLAS BALEARES, IBESTAT. (2019b). Evolución (2004-2019) de los hogares que disponen de determinados bienes de equipamiento. https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/92f49e3c-b0c7-48bf-9c14-319eab71f81b/bc3983d2-7e82-45a7-ab8d-e798a9d30439/es/I3061_evo9.px

INSTITUTO DE ESTADÍSTICA DE LAS ISLAS BALEARES, IBESTAT. (2019c). Tasa de paro por periodo, sexo y grupo de edad. https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/1a023ac3-f6cb-4dac-83d1-a162da1a4f6f/2a4192e4-39a5-4799-91d4-e9fcd360aa4d/es/I302033_0590.px

INSTITUTO DE ESTADÍSTICA DE LAS ISLAS BALEARES, IBESTAT. (2020a). Índice de costos laborales de les Illes Balears (ICLIB). https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/d07588cc-83c6-4434-8d66-453489e439a9/9a91ef2f-c32f-4d7b-8013-fde2fb6c3f1a/es/I214003_0014.px

INSTITUTO DE ESTADÍSTICA DE LAS ISLAS BALEARES, IBESTAT. (2020b). Indicador de Confianza Empresarial (ICE). Mòdul d'opinió sobre l'impacte de la COVID-19. https://ibestat.caib.es/ibfiles/content/files/noticias/2020/nota_ICE_covid19_cat.pdf

INSTITUT MALLORQUÍ D'AFERS SOCIALS, IMAS. (2019). Departament de Drets Socials, Consell de Mallorca [Web]. Recuperat de <https://www.imasmallorca.net/>

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (2010). Porcentaje de personas que realizan la actividad principal o secundaria en el transcurso del día y duración media diaria dedicada a esas actividades por dichas personas. *Encuesta de Empleo del Tiempo 2009-2010*. <https://www.ine.es/jaxi/Tabla.htm?path=/t25/e447/a2009-2010/p04/I0/&file=4.1.px&L=0>

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (23 de desembre de 2019a). Cuenta Satélite del Turismo de España. *Revisión estadística 2019*, Notas de Prensa. https://www.ine.es/prensa/cst_2018.pdf

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (2019b). Población con falta de espacio en la vivienda por CCAA y periodo. <https://www.ine.es/jaxi/Datos.htm?path=/t00/ICV/dim1/I0/&file=12401.px#!tabs-tabla>

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (2019c). Uso de Internet por Comunidades y Ciudades Autónomas y frecuencia de uso. https://www.ine.es/jaxi/Datos.htm?path=/t25/p450/base_2011/a2019/I0/&file=08030.px#!tabs-tabla

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (2 d'abril de 2020a). Encuesta Continua de Hogares (ECH). *Año 2019*, Notas de Prensa. https://www.ine.es/prensa/ech_2019.pdf

- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (21 d'abril de 2020b). *Avance de la Estadística del Padrón Continuo a 1 de enero de 2020. Datos provisionales*, Notas de Prensa. https://www.ine.es/prensa/pad_2020_p.pdf
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (7 de maig de 2020c). Razones del trabajo a tiempo parcial según grupos de edad. Trabajo a tiempo parcial según tipo de hogar, [Análisis de la web del INE]. https://www.ine.es/ss/Satellite?param1=PYSDetalle&c=INESeccion_C¶m3=1259924822888&p=%5C&pagename=ProductosYServicios%2FPYSLayout&cid=1259925461773&L=0
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (11 d'agost de 2020d). Abandono temprano de la educación-formación. https://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_ES&c=INESeccion_C&cid=1259925480602&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios%2FPYSLayout¶m1=PYSDetalle¶m3=1259924822888
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE. (11 d'agost de 2020e). Población de 30 a 34 años con educación superior. https://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_ES&c=INESeccion_C&cid=1259925481089&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios%2FPYSLayout¶m1=PYSDetalle¶m3=1259924822888
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE (2020f). Encuesta de Población Activa. EPA. Segundo trimestre de 2020. https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176918&menu=ultiDatos&idp=1254735976595
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA, INE (octubre de 2020g). Estimación del número de defunciones semanales durante el brote de COVID-19. https://www.ine.es/experimental/defunciones/experimental_defunciones.htm
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, ILO. (2018). World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2018 - Global snapshot. Recuperat de https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/trends-for-women2018/WCMS_619577/lang--en/index.htm
- LARGO, A. (29 de setembre de 2020). Los fijos discontinuos saldrán de los ERTE y tendrán ayudas hasta el 31 de enero. Última Hora. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2020/09/29/1200803/erte-ayudas-fijos-discontinuos-hasta-enero-tras-dejar-erte.html>
- LA VANGUARDIA. (21 d'agost de 2020). Montero reclama el cierre de los prostíbulos para frenar el virus. <https://www.lavanguardia.com/politica/20200821/482920352659/irene-montero-cierre-prostibulos-frenar-coronavirus.html>
- LLUCH, M.E., i SALVÀ, G. (2019). Les xifes en el III Recompte de persones sense sostre de Mallorca, de persones en situació de carrer, 2019. IMAS. *Alimara*, 60. ISSN 2659-5273. http://www.revistaalimara.net/revista/wp-content/uploads/2019/09/02-Article_Revista-Alimara_SUPLEMENT-num-60.pdf
- LÓPEZ, J. (2020). Observatorio de emancipación. Balance general 2º trimestre 2020. Consejo de la Juventud de España (CJE). <http://www.cje.org/descargas/cje7610.pdf>

- LUCEÑO MORENO, L., i MARTÍN GARCÍA, J. (2020). *Sanicovid-19: impacto emocional frente al trabajo por la pandemia del Covid-19- en personal sanitario*. Laboratorio de Psicología del Trabajo y Estudios de Seguridad de la Universidad Complutense de Madrid (UCM). <https://www.ucm.es/estudio-laboratorio-psicologia-trabajo>
- MAAS, P. (17 de març de 2020). Privatizar ganancias, socializar pérdidas: la historia de los salvatajes vuelve a repetirse. *El Economista*. <https://eleconomista.com.ar/2020-03-privatizar-ganancias-socializar-perdidas-la-historia-de-los-salvatajes-vuelve-a-repetirse/>
- MALASMADRES. (31 de març de 2020). 8 de cada 10 madres tienen dificultades para teletrabajar y poder cumplir con los horarios establecidos [Article del Blog]. El Blog de Malasmadres. <https://clubdemalasmadres.com/resultados-encuesta-esto-no-es-conciliar/>
- MALLORCADIARIO (5 d'agost de 2020). S.O.S. de guarderías y escoletas privadas: "Sin ayudas, cerramos". <https://www.mallorcadiario.com/guarderias-y-escoletas-al-borde-de-su-desaparicion>
- MANERA, C.P., VALERO, J., NARVINÉS, F., PARELLADA, M., VALLE, E., i HUGUET, LL. (2019). *Estudi sobre la perspectiva econòmica, social i mediambiental de les societats de les Illes Balears a l'Horitzó 2030 (H2030)*. Govern de les Illes Balears, Consell Econòmic i Social de les Illes Balears. España. ISBN: 9788409097722. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=745919>
- MAROÑAS, R. (23 de gener de 2020). Baleares apunta hacia el turismo sostenible y respetuoso. *Newtral*. <https://www.newtral.es/baleares-apunta-hacia-el-turismo-sostenible-y-respetuoso/20200123/>
- MARTÍNEZ, A. (10 de juliol de 2020). Explotación, violencia y pobreza: la prostitución, un virus sin vacuna. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/07/10/explotacion-violencia-pobreza-prostitucion-virus-8007076.html>
- MAS, M., i MILLÁN, A. (2019). Joves balears en dades: una breu anàlisi de la realitat juvenil a les Iles Balears. A Anuari de la Joventut 2018. Palma: IBJove. <http://www.caib.es/sites/objib/ca/inici-33505/?campana=yes>
- MATEOS, A. (21 d'agost de 2020). El Govern tancarà els prostíbuls de Balears. Última Hora. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2020/08/21/1190667/coronavirus-balears-govern-cerrara-prostibulos.html>
- MATUD, P.; CARBALLEIRA, M.; LÓPEZ, M.; MARRERO, R.; IBÁÑEZ, I. (2002). Apoyo social y salud. Un análisis de género. *Salud mental*, 25(2), 32-37. <https://www.medigraphic.com/pdfs/salmen/sam-2002/sam022e.pdf>
- MÉDICOS DEL MUNDO, MDM. (24 de març de 2020). Prostitución en tiempos de coronavirus [Article a Web]. Recuperat de <https://www.medicosdelmundo.org/actualidad-y-publicaciones/noticias/prostitucion-en-tiempos-de-coronavirus>

- MEGÍAS, C. (2020). Informe Banderas Negras. Informe 2020. Ecologistas en Acción. <https://www.ecologistasenaccion.org/wp-content/uploads/2020/06/informe-banderas-negras-2020.pdf>
- MENORCA.INFO. (23 d'abril de 2020). El Consell refuerza la atención a los usuarios del servicio de teleasistencia. <https://www.menorca.info/menorca/local/2020/04/23/684845/consell-refuerza-atencion-usuarios-del-servicio-teleasistencia.html>
- MERCHAND, M.A. (2012). Estado neoliberal y acumulación por desposesión a favor del capital glocal financiero. *Revista Apuntes del CENES*, 31(54), 73-100. <https://www.redalyc.org/pdf/4795/479548635004.pdf>
- MERINO, I. (8 de juny de 2020). Trabajadoras sexuales de España nos cuentan cómo es trabajar después del coronavirus. *VICE*. <https://www.vice.com/es/article/889g7g/prostitucion-espana-despues-coronavirus-trabajo-sexual>
- MOISÉS MARTÍN, J.; MACIAS AYMAR, I. (2020). *Estimación del efecto del COVID 19 en la pobreza y la distribución de la renta en España*. <https://repositorio.comillas.edu/xmlui/bitstream/handle/11531/51192/nota-metodologica-pobreza-desigualdad-pandemia-covid-19.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- MOLAS, J. (21 de maig de 2020). Una fecha clave y seis medidas para reactivar el turismo. *Gaceta del turismo*. <https://gacetadelturismo.com/empresas/una-fecha-clave-y-seis-medidas-para-reactivar-el-turismo/>
- MOLINA, C. (30 d'agost de 2019). El turismo ya aporta al PIB español tres veces más que la automoción. *Cinco Días El País Economía*. https://cincodias.elpais.com/cincodias/2019/08/29/companias/1567086634_731386.html
- MOLINA QUIRÓS, M.P. (2020). *Las condiciones laborales de las/los auxiliares de geriatría y su influencia en la calidad de atención*. Treball de Fin de Grau del Grau en Relacions Laborals, Universitat de les Illes Balears.
- MORA, A., MARTÍNEZ, M., ANDERSON, H., PIÑERES, B., VILLARREAL, E., i SANDOVAL, J. (2020). *COVID-19 en la vida de las mujeres: Razones para reconocer los impactos diferenciados*. Organización de los Estados Americanos i Comisión Interamericana de Mujeres (OEA-CIM). <http://www.oas.org/es/cim/docs/ArgumentarioCOVID19-ES.pdf>
- MORENO, A., i ACEBES, R. (2008). Estado de bienestar, cambio familiar, pobreza y exclusión social en España en el marco comparado europeo. *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, 75, 31-49. <http://www.pensamientocritico.org/almmor0412.pdf>
- MOYA, D. (2019). Capítulo V. El Estado de Bienestar y medios de comunicación. Una mirada crítica ante un modelo a la baja. En C. Alvarado Díaz (Ed.). *Filosofía y Comunicación. Identidad, aislamiento y pensamiento crítico*, 97-121. Sevilla: Egregius Ediciones. <https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/94421/cap.5.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- MUNÁRRIZ, A. (1 de juny de 2020). ¿Salida verde? La pandemia desata una oleada de reformas para salvar el ladrillo. *InfoLibre*. https://www.infolibre.es/noticias/politica/2020/05/29/la_pandemia_desata_una_oleada_rebajas_ambientales_para_salvar_ladrillo_107252_1012.html
- MUÑOZ DE BUSTILLO, R. (2013). De la crisis del empleo al desmantelamiento del Estado de bienestar. *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, 123, 41-50. https://www.fuhem.es/media/cdv/file/biblioteca/revista_papeles/123/De_la_crisis_del_empleo_R.M._Bustillo.pdf
- MURRAY, I., RULLÁN, O. i BLÁZQUEZ, M. (2005). Las huellas territoriales de deterioro ecológico. El trasfondo oculto de la explosión turística en Baleares. *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 9(199). <https://revistes.ub.edu/index.php/ScriptaNova/article/view/909>
- MURRAY, I., i CAÑADA, E. (31 de març de 2020). La singularidad cultural como causa de la expansión del COVID-19 en España: una respuesta. *Alba Sud*. <http://www.albasud.org/blog/es/1198/la-singularidad-cultural-como-causa-de-la-expansi-n-del-covid-19-en-espa-a-una-respuesta>
- NAVARRO, V. (2004). *El Estado de Bienestar en España*. Madrid: Editorial Tecnos. http://www.vnavarro.org/?page_id=36
- NAVARRO, V. (22 de juny de 2020). Elementos esenciales pero olvidados de la reconstrucción social y económica. *Público*. <http://www.vnavarro.org/wp-content/uploads/2020/06/Elementos-esenciales-pero-olvidados-vDEF-19.06.20-Edit.pdf>
- NOGUERA, A. (2018). La Constitución social como acumulación de soluciones antidemocráticas a las crisis. En R. Escudero y S. Martín (Coord.), *Fraude o Esperanza: 40 años de la Constitución*. Madrid: Akal.
- OBSERVATORI DEL TREBALL DE LES ILLES BALEARS. (2020a). Informe sobre el Mercat de treball a les Illes Balears 2019, Conselleria Model Econòmic, Turisme i Treball, DG Model Econòmic i Ocupació, Palma. <https://www.caib.es/sites/observatorideltreball/ca/anuals-10654/>
- OBSERVATORI DEL TREBALL DE LES ILLES BALEARS (2020b). Estadístiques mensuals. http://www.caib.es/sites/observatorideltreball/ca/estadistiques_mensuals_illes_balears-26791/
- OBSERVATORI DEL TREBALL (2020c). Nota de conjuntura laboral, agost 2020. <http://www.caib.es/sites/observatorideltreball/ca/mensuals-10651/>
- OBSERVATORI DEL TREBALL (2020d). Informe sobre els contractes a Balears (des de 2003 fins a setembre de 2020). http://www.caib.es/sites/observatorideltreball/ca/estadistiques_mensuals_illes_balears-26791/
- OBSERVATORI DEL TREBALL (2020e). Dones i Mercat de Treball a les Illes Balears 2019. http://www.caib.es/sites/observatorideltreball/ca/collectius_especifics-10655/

- OFICINA DE NACIONES UNIDAS CONTRA LA DROGA Y EL DELITO, UNODC. (2010). Trata de personas hacia Europa con fines de explotación sexual. A United Nations Office on Drugs and Crime (Eds.), *The Globalization of Crime — A Transnational Organized Crime Threat Assessment*, pp. 39-34. https://www.unodc.org/documents/publications/TiP_Europe_ES_LORES.pdf
- ORGANIZACIÓN DE LAS NACIONES UNIDAS, ONU. (7 de febrero de 2020a). *Siendo un país rico, España vive en la pobreza generalizada, asegura experto de la ONU* [Notícies ONU]. <https://news.un.org/es/story/2020/02/1469232>
- ORGANIZACIÓN DE LAS NACIONES UNIDAS, ONU. (27 de març de 2020b). *El coronavirus golpea tres veces a la mujeres: por la salud, por la violencia doméstica y por cuidar de los otros* [Notícies ONU]. <https://news.un.org/es/story/2020/03/1471872>
- ORGANIZACIÓN DE LAS NACIONES UNIDAS, ONU. (9 de juliol de 2020c). *El teletrabajo no es una opción para los pobres, los jóvenes y las mujeres* [Notícies ONU]. <https://news.un.org/es/story/2020/07/1477181>
- ORGANIZACIÓN INTERNACIONAL DEL TRABAJO, OIT. (29 d'abril de 2020). *Observatorio de la OIT: El COVID-19 y el mundo del trabajo. Tercera edición. Estimaciones actualizadas y análisis*. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/WCMS_743154/lang-es/index.htm
- ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE LA SALUD, OMS (27 d'abril de 2020a). *COVID-19: cronología de la actuación de la OMS* [Article a la web de l'OMS]. <https://www.who.int/es/news-room/detail/27-04-2020-who-timeline---covid-19>
- ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE LA SALUD, OMS (14 de maig de 2020b). *El género y la COVID-19. Documento de apoyo*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/332242/WHO-2019-nCoV-Advocacy_brief-Gender-2020.1-spa.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- OXFAM INTERMÓN (2020). *Una reconstrucción justa es posible y necesaria. No es momento para la austeridad elijamos dignidad*. <https://oxfam.app.box.com/s/90ijkmfp0tlfzd1q7hb64mka4q29xfvt>
- PAGE, D. (21 de gener de 2020). El turismo de España 'vale' más de 150.000 millones de euros tras los años del boom. *El Independiente*. <https://www.elindependiente.com/economia/2020/01/21/el-turismo-de-espana-vale-mas-de-150-000-millones-de-euros-tras-los-anos-del-boom/>
- PALOP, M. E. (29 d'agost de 2020). Cinco apuntes sobre el cierre de prostíbulos. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/trabajo-sexual/cinco-apuntes-sobre-el-cierre-de-prostitutos>
- PARLAMENT EUROPEU. (12 d'octubre de 2020). COVID-19: cómo la UE combate el desempleo juvenil (juliol 2020). <https://www.europarl.europa.eu/news/es/headlines/society/20200709STO83004/covid-19-como-la-ue-combate-el-desempleo-juvenil>

- PECHARROMÁN, C. (11 de juny de 2020). Coronavirus: ¿freno y marcha atrás para la igualdad laboral? RTVE. <https://www.rtve.es/noticias/20200611/coronavirus-freno-marcha-atras-para-igualdad-laboral/2016586.shtml>
- PLATAFORMA DE LA INFANCIA. (2020a). *Por una reconstrucción con enfoque de infancia. Principales recomendaciones*. <https://plataformadeinfancia.org/wp-content/uploads/2020/06/reconstruccion-con-enfoque-de-infancia.pdf>
- PLATAFORMA DE LA INFANCIA. (2020b). *Medidas prioritarias para la infancia en la crisis del COVID-19*. <https://plataformadeinfancia.org/wp-content/uploads/2020/04/medidas-prioritarias-para-la-infancia-en-la-crisis-del-covid19.pdf>
- PLATAFORMA DE LA INFANCIA (2020c). *Análisis de la encuesta de condiciones de vida desde la perspectiva de infancia*. <https://plataformadeinfancia.org/wp-content/uploads/2020/07/analisis-encuesta-condiciones-de-vida-desde-la-perspectiva-de-infancia.pdf>
- PÚBLICO. (7 de maig de 2020). Percepción de riesgo de la covid-19 en la desescalada. <https://blogs.publico.es/coronavirus-positivo/2020/05/07/percepcion-de-riesgo-de-la-covid-19-en-la-desescalada/>
- QIU, J., SHEN, B., ZHAO, M., WANG, Z., XIE, B., i XU, Y. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: implications and policy recommendations. *General psychiatry*, 33(2). <https://gpsych.bmj.com/content/gpsych/33/2/e100213.full.pdf>
- RAMÍREZ NAVARRO, J.M. (8 d'abril de 2020). A tiempo de parar la crisis social. *El País*. <https://elpais.com/sociedad/2020-04-08/a-tiempo-de-parar-la-crisis-social.html>
- RAMIRO, P., i GONZÁLEZ, E. (4 de juny de 2020). Ivan Murray: “El turismo global es el Lehman Brothers de la crisis del covid-19”. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/turismo/ivan-murray-turismo-global-lehman-brothers-crisis-covid19>
- RAMIS, M. (17 de novembre de 2019). La presión humana en Baleares crece de nuevo y se acerca al récord histórico. *Última Hora*. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2019/11/07/1119041/presion-humana-baleares-crece-nuevo-acerca-record-historico.html>
- REAL DECRETO-LEY 11/2020, DE 31 DE MARZO, por el que se adoptan medidas urgentes complementarias en el ámbito social y económico para hacer frente al COVID-19, 1 d'abril de 2020, núm. 91, 37885-37972. <https://www.boe.es/eli/es/rdl/2020/03/31/11/dof/spa/pdf>
- REAL DECRETO-LEY 4/2020, DE 20 DE MARZO, por el que se establecen medidas urgentes en materia de contratación, convenios, conciertos educativos y subvenciones, servicios sociales, medio ambiente, procedimientos administrativos y presupuestos para hacer frente al impacto económico y social del COVID-19, 14 de maig de 2020, núm. 135, 32972-38980. <https://www.boe.es/boe/dias/2020/05/14/pdfs/BOE-A-2020-5021.pdf>

- REAL DECRETO-LEY 20/2020, DE 29 DE MAYO, por el que se establece el ingreso mínimo vital. Boletín Oficial del Estado, 1 de juny de 2020, nú m. 154, pp. 36022-36065. <https://www.boe.es/boe/dias/2020/06/01/pdfs/BOE-A-2020-5493.pdf>
- REIAL DECRET-LLEI 3/2020, DE 7 DE JUNY, de la presidenta de les Illes Balears pel qual s'estableixen mesures de flexibilització, regulació i graduació de determinades restriccions en l'àmbit de Illes Balears establertes durant la declaració de l'estat d'alarma, en aplicació de la fase III del Pla per a la transició cap a una nova normalitat, 7 de juny de 2020, núm.104, 17141-17165. <http://www.caib.es/eboibfront/ca/2020/11204>
- REAL DECRETO-LEY 24/2020, DE 26 DE JUNIO, de medidas sociales de reactivación del empleo y protección del trabajo autónomo y de competitividad del sector industrial. Boletín Oficial del Estado, 27 de juny de 2020, núm. 178, 45244-45273. <https://www.boe.es/boe/dias/2020/06/27/pdfs/BOE-A-2020-6838.pdf>
- REAL DECRETO-LEY 6/2020, DE 1 DE ABRIL, por el que se establecen medidas sociales urgentes para paliar los efectos de la situación creada por el COVID-19 y de fomento de la investigación sanitaria, 17 de juliol de 2020, núm. 195, 52469-52479. <https://www.boe.es/boe/dias/2020/07/17/pdfs/BOE-A-2020-8009.pdf>
- REAL DECRETO-LEY 10/2020, DE 12 DE JUNIO, de prestaciones sociales de carácter económico de las Illes Balears, 17 de juliol de 2020, núm. 195, 52589-52624. <https://www.boe.es/boe/dias/2020/06/01/pdfs/BOE-A-2020-5493.pdf>
- REAL DECRETO-LEY 28/2020, DE 22 DE SEPTIEMBRE, de trabajo a distancia. Boletín Oficial del Estado, 23 de setembre de 2020, núm. 253, 79927-79971. <https://www.boe.es/eli/es/rdl/2020/09/22/28/dof/spa/pdf>
- REGNER, A. (8 d'abril de 2020). Frente al coronavirus, las mujeres somos la primera línea de defensa. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/es/post-opinion/2020/04/07/frente-al-coronavirus-las-mujeres-somos-la-primera-linea-de-defensa/>
- REGUERO, P. (17 d'abril de 2020). Trabajadoras de hogar y cuidados, sin derecho a subsidio o sin poder pedirlo porque no lo permite el SEPE. *El Salto*. <https://www.elsaltodiario.com/coronavirus/covid19-trabajadoras-hogar-cuidados-derechos-laborales-medidas-subsidio>
- REQUENA, A. i SÁNCHEZ, G. (3 de maig de 2020). Trabajadoras del hogar internas que pierden a la vez trabajo y alojamiento: “No sé a dónde voy a ir ni qué haré en mayo”. *El Diario*. https://www.eldiario.es/sociedad/internas_1_5957472.html
- RIERA, A. (15 de juny de 2018). Presión humana y saturación. Última hora. <https://www.ultimahora.es/noticias/economico/2018/06/15/1007165/presion-humana-saturacion.html>
- RODRIK, D. (2018). Rescatar la economía del neoliberalismo (Treball original publicat a Boston Review i traducció de Ricardo Dudda). *Letras Libres*, Dossier, 12 – 17. <https://d3atisfamukwh6.cloudfront.net/sites/default/files/2018-01/Dossier-rodrik-esp.pdf>

- RTVE. (18 de juny de 2020a). El negocio de la prostitución en tiempos de coronavirus. [Arxiu de vídeo]. Rtv.es. <https://www.rtve.es/alacarta/videos/telediario/negocio-prostitucion-tiempos-coronavirus/5601039/>
- RTVE. (19 d'agost de 2020b). Miedo a perder el trabajo y dudas sobre la fiabilidad de los test: por qué hay poca asistencia a las pruebas masivas. <https://www.rtve.es/noticias/20200819/coronavirus-cribados-masivos-absentismo/2040473.shtml>
- RTVE (23 d'octubre de 2020c). Los profesionales sanitarios contagiados de COVID-19 superan los 69.000, 1.976 en la última semana. <https://www.rtve.es/noticias/20201023/profesionales-sanitarios-contagiados-covid-19-superan-50000/2014047.shtml>
- SAAD-FILHO, A. (2020). From COVID-19 to the End of Neoliberalism. *Critical Sociology* 46(4-5), 477–485. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0896920520929966>
- SÁNCHEZ, P. (15 de juny de 2020). La prostitución, también en el limbo del Ingreso Mínimo Vital. CNTX. <https://ctxt.es/es/20200601/Firmas/32566/prostitucion-imv-ingreso-minimo-ayudas-gobierno-paula-sanchez-perera.htm>
- SECRETARIA DE SALUT PÚBLICA. SUBDIRECCIÓ DE VIGILÀNCIA I RESPOSTA A EMERGÈNCIES DE SALUT PÚBLICA. (11 de setembre de 2020). *Informe Tècnic Núm. 25 - 11.09.2020. Anàlisi dels casos de la COVID-19 a Catalunya*. Generalitat de Catalunya. https://salutpublica.gencat.cat/web/.content/minisite/aspcat/vigilancia_salut_publica/vigilancia_covid19/informes_tecnics_covid19/25-informe-tecnic-covid-19.pdf
- SEPE (2020a). Informe del Mercado de Trabajo Estatal. Datos 2019. Madrid: Servicio Público de Empleo Estatal. <https://www.sepe.es/HomeSepe/que-es-el-sepe/estadisticas/datos-avance/paro.html>
- SEPE (2020b). Prestaciones por desempleo: resumen de datos. <https://www.sepe.es/HomeSepe/que-es-el-sepe/estadisticas/estadisticas-prestaciones/informe-prestaciones.html>
- SHAH, K., KAMRAI, D., MEKALA, H., MANN, B., DESAI, K., i PATEL, R. (2020). Focus on Mental Health During the Coronavirus (COVID-19) Pandemic: Applying Learnings from the Past Outbreaks. *Cureus* 12(3): e7405. doi:10.7759/cureus.7405 <https://www.cureus.com/articles/29485-focus-on-mental-health-during-the-coronavirus-covid-19-pandemic-applying-learnings-from-the-past-outbreaks>
- SOLANAS, M. (1 d'abril de 2020). La crisis del COVID-19 y sus impactos en la igualdad de género. *Real Instituto Elcano*. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/ari33-2020-solanas-tesis-del-covid-19-y-sus-impactos-en-igualdad-de-genero
- SOTERAS, A. (3 de gener de 2020). Acuerdo de gobierno PSOE-Podemos: Blindaje a la sanidad pública. *EFE Salud*. <https://www.efesalud.com/acuerdo-de-gobierno-psoe-podemos-sanidad>

- TERRASA, M. (1 d'abril de 2020a). La Defensora denuncia que la brecha digital entre niños se ha agravado en esta crisis. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/04/01/defensora-denuncia-brecha-digital-ninos-2790790.html>
- TERRASA, M. (29 de juny de 2020b). Un nuevo Rebot Solidari abre en la calle Ferreria. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/palma/2020/06/29/nuevo-rebot-solidari-abre-calle-8010598.html>
- TORNS, T., BORRÀS, V., MORENO, S., i RECIO, C. (2012). El trabajo de cuidados: un camino para repensar el bienestar. *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, 119, 93-101. https://www.fuhem.es/papeles_articulo/el-trabajo-de-los-cuidados-un-camino-para-repensar-el-bienestar/
- TURISMO SOSTENIBLE. (s/d). *Turismo sostenible en Baleares: ecotasa* [Article a Blog]. Recuperat de <https://blogturismosostenible.com/turismo-sostenible-baleares-ecotasa/>
- ÚLTIMA HORA. (17 de juny de 2019). El GOB exige a las instituciones limitar la presión humana en Baleares. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2019/06/17/1088359/gob-exige-instituciones-limitar-presion-humana-baleares.html>
- UN WOMEN 2020 (2020). *From insight to action. Gender equality in the wake of COVID-19*. New York: UN Women. <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/gender-equality-in-the-wake-of-covid-19-en.pdf?la=en&vs=5142>
- USO. (12 d'abril de 2019). Trabajadores de residencias privadas de Baleares se manifiestan para lograr mejoras laborales. <https://www.uso.es/trabajadores-de-residencias-privadas-de-baleares-se-manifiestan-para-lograr-mejoras-laborales/>
- VIDAL, S. (29 de setembre de 2020). El Consell investiga irregularidades en las cuatro residencias intervenidas por Salut. Última Hora. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2020/09/29/1200645/coronavirus-mallorca-investigan-irregularidades-residencias-intervenidas.html>
- XADPEP. (2020). Dades d'atenció de la XADPEP. Memòria conjunta 2019. https://www.palma.cat/portal/PALMA/RecursosWeb/DOCUMENTOS/1/0_133321_1.pdf
- XARXA PÚBLICA D'ATENCIÓ A LA DEPENDÈNCIA. (2017). *Residències i centres de dia per a persones majors en situació de dependència*. <http://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=2872128&coduo=194&lang=ca>
- XARXA DE SUPORT MUTU DE MALLORCA, XSM. (28 de març de 2020). Comunicat de #SuportMutuMallorca davant la iniciativa institucional per gestionar la solidaritat. [Comunicat]. Twitter. https://twitter.com/mutu_suport/status/1243930623481384962
- ZAPATA MARTÍNEZ, A. (2016). Madres y padres en contextos transnacionales: el cuidado desde el género y la familia. *Desacatos*, (52), 14-31. http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1607-050X2016000300014

Zuíl, M. (26 de març de 2020). Citas clandestinas y cuarentena con clientes: las prostitutas, desprotegidas ante el virus. *El Confidencial*. https://www.elconfidencial.com/espana/2020-03-26/coronavirus-prostitucion-clientes-mafias_2517987/

RELACIÓ DE GRÀFICS I TAULES

FIGURA 1. Piràmide de població, Balears 2019

FIGURA 2. Nombre de persones estrangeres i l'àrea de nacionalitat, Balears 2019

FIGURA 3. Nivell d'estudis de les persones entre 18 i 24 a Espanya i Balears, 2019

FIGURA 4. Índex de Pressió Humana a Balears: mitjana anual del nombre de persones entre 2014 i 2020

FIGURA 5. Nombre de turistes a Balears entre 2007 i 2019

FIGURA 6. Evolució de l'aportació del turisme al PIB entre 2010 i 2019 a Espanya

FIGURA 7. Evolució de l'aportació del turisme al PIB entre 2008 i 2014, Balears

FIGURA 8. Evolució de la renda mitjana anual de les llars de Balears, 2009-2019

FIGURA 9. Evolució de la taxa de risc de pobresa relativa* (lloguer imputat) entre 2017 i 2019, Espanya i Balears

FIGURA 10. Taxa de risc de pobresa o exclusió social (AROPE), per components, Espanya i Balears 2019

FIGURA 11. Taxa de risc de pobresa o d'exclusió social segons edat, Balears 2019

FIGURA 12. Percentatge de despesa social sobre el PIB nacional, comparativa entre països de la Unió Europea, 2018

FIGURA 13. Problemes a les llars a Balears, 2018

FIGURA 14. Llars unipersonals a Balears, 2019

FIGURA 15. Bretxa digital en l'educació, Balears 2020

FIGURA 16. Taxa d'atur estimat segons sexe i edat, Balears 2019

FIGURA 17. Taxa d'atur estimat per trimestres segons sexe, Balears 2019

FIGURA 18. Taxa d'atur estimat segons sexe i nivell d'estudis, Balears 2019

FIGURA 19. Nombre de persones enregistrades a l'atur a Balears, comparativa entre 2019 i 2020 (fins setembre)

- FIGURA 20.** Nombre de contractes per sectors a Balears, comparativa entre juny de 2019 i juny de 2020
- FIGURA 21.** Contractes de treball per sexe i tipus de contracte, Balears 2019
- FIGURA 22.** Nombre de treballadors i treballadores afectats i afectades per ERTO a Balears (Maig-Agost 2020)
- FIGURA 23.** Persones beneficiàries de prestacions per desocupació, Balears agost 2019-2020
- FIGURA 24.** Distribució de la renda mitjana de la llar per municipis, 2017
- FIGURA 25.** Distribució de renda mitjana de les llars per seccions censals, Palma, 2017
- FIGURA 26.** Distribució de renda a les llars als districtes de Palma, 2017
- FIGURA 27.** Població que viu amb una renda per sota del 60% de la mediana a Balears (per seccions censals), 2017
- FIGURA 28.** La incidència acumulada de la COVID-19 i el nivell de renda de les Zones Bàsiques de Salut (fins 21 setembre 2020)
- FIGURA 29.** Llars familiars a Espanya sense cap ingrés, primers dos trimestres de 2019 i 2020 (unitat: milers de llars)
- FIGURA 30.** Previsió de pobresa relativa i pobresa severa, Balears 2020
- FIGURA 31.** Nombre de persones titulars de RESOGA, RESOGA Extraordinària i RMI a Balears (dades actualitzades a dia 31 d'agost de 2020)
- FIGURA 32.** Nombre de persones titulars de RESOGA, RESOGA Extraordinària i RMI a les diferents illes (dades actualitzades a dia 31 d'agost de 2020)
- FIGURA 33.** Aproximació a la cobertura de la pobresa severa a Balears, comparativa entre maig i agost de 2020 (RESOGA, RESOGA Extraordinària, RMI, PNC de discapacitat i IMV)
- FIGURA 34.** Total de les nòmines de RESOGA i RESOGA Extraordinària a Balears (dades actualitzades a dia 31 d'agost de 2020)
- FIGURA 35.** Total de les nòmines de RESOGA i RESOGA Extraordinària per illes (dades actualitzades a dia 31 d'agost de 2020)
- FIGURA 36.** Trucades ateses pel servei telefònic de l'IMAS del 25 de març a 12 d'agost de 2020
- FIGURA 37.** Solidaritat ciutadana
- FIGURA 38.** Percentatge d'homes i dones a Espanya que treballen a temps parcial per poder tenir cura de persones dependents, 2019
- FIGURA 39.** Nombre d'homes i dones a Espanya amb afiliació al 'Sistema Especial de Empleados del Hogar', 2019
- FIGURA 40.** Trucades realitzades al 016 per usuàries i familiars a Balears, entre 2015 i 2020*
- FIGURA 41.** Trucades realitzades al 016 per usuàries i familiars a les Balears entre gener i agost de 2020

RELACIÓ ALFABÈTICA D'ENTREVISTES REALITZADES:

Àrea de Cultura i Benestar de l'Ajuntament de Palma

Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Lluçmajor

Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Calvià

Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Pollença

Càritas Diocesana de Mallorca

Centre de Salut Escola Graduada

Comissions Obreres de les Illes Balears (CCOO)

Confederació General del Treball (CGT)

Conselleria d'Afers Socials i Esports

Cooperativa Coanegra

Cooperatives Agro-alimentàries de les Illes Balears

Coordinadora Balear de Persones amb Discapacitat

Creu Roja de les Illes Balears

Direcció General d'Igualtat i Diversitat (Consell de Mallorca)

EAPN-Illes Balears

Kellys de Mallorca

Metges del Món Balears

STEI-Intersindical

Unió General de Treballadors de les Illes Balears (UGT)

Xarxa de Suport Mutu d'Eivissa

Xarxa de Suport Mutu de Mallorca

Xarxa de Suport Mutu de Sineu

Tenen vostès a les mans el primer informe social sobre els efectes de la pandèmia del coronavirus a la societat balear. Quan gairebé no ha passat ni un any de la primera onada de la COVID-19 i els efectes de la crisi sanitària s'estenen com una xacra a l'àmbit familiar, econòmic i social, l'Observatori Social, que forma part de la Càtedra d'Innovació Social "la Caixa" de la Universitat de les Illes Balears, publica, amb el suport de la Conselleria d'Afers Socials i Esports, aquesta investigació que recull i analitza les primeres dades socials de què disposem a les Illes Balears.

Universitat
de les Illes Balears

Càtedra
d'Innovació Social
"la Caixa"

Obra Social "la Caixa"

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
SERVEIS SOCIALS

